Зелені Карпати

1–2 2005

MAGAZINE ZELENY KARPATY

Зелені Карпати

АСОЦІАЦІЯ «БРАТЕРСТВО ЛОТАРИНГІЇ ТА УКРАЇНИ», *яка створена і діє на сході Франції, протягом останніх років надає значну гуманітарну допомогу дитячим будинкам, школам, закладам охорони здоров'я та багатодітним малозабезпеченим сім'ям Закарпаття. Завдяки подвижницькій діяльності президента цього громадського об'єднання Фредеріка Арну, його найближчих помічників – Марі-Терези Арну, П'єра Бушо, Алена Демоньєна і багатьох інших французьких благодійників, а також за підтримки мецената закарпатського походження з Люксембурга Софі Дудинскі та українського активіста цієї організації Василя Ціпа лише на Виноградівщину, особливо в період катастрофічних паводків 1998 та 2001 років, завезено сотні тонн гуманітарних вантажів. Ця робота активно продовжується і зараз.*

Важливим є і те, що в рамках такої співпраці налагоджуються контакти між природоохоронними установами та підприємницькими структурами України і Франції.

2 стор.

2005, № 1-2 (21-22)

Заснований 1994 року.
Виходить раз на квартал.

«ЗЕЛЕНІ КАРПАТИ»
MAGAZINE ZELENI KARPATY

Founded in 1994. Published once a quarter.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР ГАМОР Ф.Д.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: **Бедей М.І.** (науковий редактор), **Броджі Маріо** (Швейцарія), **Волощук Іван** (Словаччина), **Волощук І.І.** (заступник головного редактора), **Голубець М.А., Денисюк Зі'мунд** (Польща), **Іваненко І. Б., Комендар В.І., Коржик В.І., Кухта В.В.** (перший заступник головного редактора), **Кравців В.С., Мовчан Я. І., Парпан В.І., Покиньчереда В.Ф., Садоха М. М., Стеценко М.П., Стойко С.М., Сухарюк Д. Д., Шмідт Петер** (Німеччина).

CHIEF EDITOR: HAMOR F. D.
EDITORIAL BOARD: **BedeyM.I.** (scientific editor), **Brodgy Mario** (Switzerland), **Voloschuk Ivan** (Slovakia), **Voloschuk I.I.** (deputy of the chief editor), **Holubets M. A., Denysyuk Zigmund** (Poland), **Ivanenko I. B., Komendar V. I., Korzhyk V. I., Kukhta V.V.** (the first deputy of the chief editor), **Kravtsiv V.S., Movchan Y. I., Parpan V.I., Pokynchereda V.F., Sadokha M. M., Stetsenko M. P., Stoiko S.M., Sukharyuk D.D., Shmidt Peter** (Germany).

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЖУРНАЛ
ALL-UKRAINIAN ECOLOGICAL SCIENTIFIC-POPULAR MAGAZINE

Засновники: Карпатський біосферний заповідник і Міністерство охорони навколишнього природного середовища України.

Видавці: Карпатський біосферний заповідник та Державне управління екології та природних ресурсів у Закарпатській області.

Founders: Carpathian Biosphere Reserve and the Ministry of Environmental Protection of Ukraine.

Publisher: the Carpathian Biosphere Reserve and the Transcarpathian Regional Office of Ministry of Environmental Protection of Ukraine.

Реєстраційне свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України: Серія КВ, № 239.
Registry certificate of the State Committee of the Informative Policy and Radio and Television Broadcasting of Ukraine: KV, № 239.

Адреса редакції: 90600, Україна, Закарпатська обл., м. Рахів, вул. Красне Плесо, 77
(тел. у Рахові – 2-21-93, в Ужгороді – 2-05-16)
Address of the Editorial Office: 90600, Ukraine, Transcarpathian region, town of Rakhiv, Krasne Pleso street, 77
(telephone number in Rakhiv: 22193, in Uzhhorod – 20516)

Віддруковано в ПП «Графіка». 88000, Україна, м. Ужгород, вул. Університетська, 21. Замовлення № 487. Тираж 1000 прим.

УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

ПРО ЗАХОДИ ЩОДО ДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

З метою поліпшення умов для реалізації єдиної державної політики у сфері розвитку природно-заповідної справи, вдосконалення управління природними, біосферними заповідниками та національними природними парками, прискорення формування національної екологічної мережі, розвитку міжнародного співробітництва з цих питань п о с т а н о в л я ю:

1. Визнати розвиток природно-заповідної справи на основі системного врахування природоохоронних, економічних, соціальних та інших інтересів суспільства, а також міжнародних зобов'язань держави одним з найважливіших пріоритетів довгострокової державної політики України.

2. Кабінету Міністрів України:

1) підготувати та внести в установленому порядку в двомісячний строк пропозиції щодо впорядкування мережі природних, біосферних заповідників, національних природних парків, уточнення їх меж та передачі у разі потреби відповідних установ в управління Міністерства охорони навколишнього природного середовища України як спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі організації, охорони та використання природно-заповідного фонду;

2) внести у тримісячний строк проект державної програми розвитку природно-заповідної справи в Україні до 2020 року, в якому передбачити:

розширення мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду, прискорення формування на їх основі національної екологічної мережі;

зміцнення матеріально-технічної бази та поліпшення фінансового забезпечення існуючих природних та біосферних заповідників, національних природних парків, інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду, розвиток на їх базі стаціонарних та інших науково-дослідних, систем моніторингу навколишнього природного середовища, рекреаційної діяльності, туризму, освіти та екологічного виховання, міжнародного співробітництва;

забезпечення координації заходів у сфері розвитку природно-заповідної справи, передбачених загальнодержавними та іншими програмами;

3) підготувати та подати проект закону про внесення змін до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» (2456–12) та інших законів, в якому передбачити, зокрема, забезпечення повнішого поєднання розвитку природно-заповідної справи з інтересами розвитку економіки та соціальної сфери, територіальних громад, збереження історичної та культурної спадщини, посилення вимог до режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду, вдосконалення системи державного контролю у цій сфері, підвищення відповідальності за порушення законодавства, вдосконалення порядку створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, затвердження проектів організації територій природних, біосферних заповідників та національних природних парків, підвищення ефективності системи економічного стимулювання розвитку природно-заповідної справи в Україні;

4) вжити невідкладних заходів для суттєвого поліпшення фінансового та матеріально-технічного забезпечення Державної служби заповідної справи, підвищення її відповідальності за ефективне виконання покладених на неї завдань;

5) забезпечити протягом 2005-2006 років установлення в натурі (на місцевості) меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, оформлення їх відповідними знаками та інформаційними матеріалами, нанесення таких меж на відповідні планово-картографічні матеріали, а також виготовлення та видачу природним та біосферним заповідникам, національним природним паркам, ботанічним садам, дендрологічним та зоологічним паркам документів, що посвідчують право на надані їм земельні ділянки;

6) активізувати роботу щодо утворення в Україні в установленому порядку нових біосферних заповідників;

7) вжити додаткових заходів для недопущення приватизації земельних ділянок з особливо цінними природними комплексами та об'єктами, вивести у тримісячний строк пропозиції щодо резервування відповідних територій для наступного заповідання;

8) забезпечити поліпшення підготовки фахівців для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, установ та організацій, до повноважень яких віднесено управління відповідними територіями та об'єктами природно-заповідного фонду України;

9) забезпечити із залученням органів місцевого самоврядування, громадських організацій, засобів масової інформації, учених посилення контролю за додержанням режиму природних, біосферних заповідників, національних природних парків та інших територій і об'єктів природно-заповідного фонду України;

10) передбачати під час розроблення проектів законів про Державний бюджет України на 2006 та наступні роки необхідні видатки на створення та утримання природних, біосферних заповідників, національних природних парків, інших територій і об'єктів природно-заповідного фонду України за єдиними нормативами незалежно від підпорядкування таких об'єктів.

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ В. ЮЩЕНКО

м. Київ, 23 травня 2005 року
№ 838/2005

У серпні 2004 року за підтримки Асоціації «Братерство Лотарингії та України» керівники регіональних офісів Державної служби мисливства та дикої фауни Франції в департаментах Мозель (Ален Демоньєн), Сон ет Луар (Давід Розе), Ізер (Крістоф Рюе) та співробітник цієї служби із міста Люневіль Родріг Дюо відвідали Карпатський біосферний заповідник та Виноградівський держлісгосп. Під час цього візиту французькі колеги познайомилися з природною та культурною спадщиною Закарпаття. У гостей, зокрема, велике зацікавлення викликала система управління українськими природоохоронними територіями, досвід наукової та еколого-освітньої діяльності на їх базі. Наші колеги отримали незабутні враження від екскурсії до Чорногірських пралісів, аналогів яким у Франції уже давно немає, від знайомства з музеєм екології Карпат, цікавих дискусій із працівниками біосферного заповідника тощо.

Нещодавно група працівників Карпатського біосферного заповідника мала можливість вивчати досвід роботи французьких колег, здійснити візити до природоохоронних установ, фермерських господарств, лісових та деревообробних підприємств в Лотарингії та Бургундії.

Державна служба мисливства та дикої фауни, гостями якої ми були, входить до складу Міністерства охорони навколишнього природного середовища Франції і не має аналогів у світі. Виконуючи поліцейські функції в галузі охорони природи, ця служба веде також наукові дослідження та моніторинг за станом мисливських та рідкісних видів тварин, організовує роботу резерватів тощо. Для виконання своїх функцій працівники служби забезпечені формеим одягом, зброєю, транспортом, зв'язком та необхідним науковим обладнанням, мають значну підтримку в місцевих органах влади.

Регіональні підрозділи цієї державної служби є порівняно нечисленними структурами, але відзначаються великою ефективністю своєї роботи. Наприклад, у департаменті Морте ет Мозель площею в 700 тисяч гектарів, який ми відвідали, до складу служби входить всього 11 чоловік. Але протягом року ними складено близько 150 протоколів лише за фактами браконьєрства, по яких суди прийняли суворі рішення. Тому, незважаючи на бажання окремих французів «пробраконьєрити», у цій країні спостерігається висока чисельність

Федір ГАМОР,
доктор біологічних наук, професор,
директор Карпатського біосферного заповідника

І МАРІЧЕЙКА, І МЕДІН...

Французькі та українські природоохоронці обмінюються досвідом роботи

мисливських звірів. Стада оленів, косуль та кабанів можна побачити не тільки в лісах, але й на сільськогосподарських угіддях. Скажімо, в лісовому урочищі в околицях міста Люневіль на площі в 6000 гектарів зафіксовано близько 300 оленів.

Неординарною є система збору та обробки наукової інформації про стан дикої фауни. Використовуючи доступні методики, кожен агент цієї служби фіксує відомості щодо чисельності видів, стану їх популяції, вивчає епізоотичну ситуацію, міграційні процеси звірів та птахів тощо. На основі цих даних щорічно публікуються аналітичні наукові звіти, які є підставою для прийняття рішень префектом департаменту щодо видачі ліцензій на полювання та для організації природоохоронних заходів.

Збереженню природи у значній мірі сприяє ефективно організована еколого-освітня та пропагандистська робота. Відвідуючи офіси природоохоронних установ, резервати «Озеро Медін» та «Тане газон», музей доісторичної археології в місті Сьолутре (Бургундія), вивчаючи наукові звіти, численні буклети, листівки, плакати, наповнення інформаційних центрів, знайомлячись з азами екологічного виховання у сім'ях та в дошкільних закладах, ми переконались, що формування екологічної культури та свідомості населення відноситься тут до найважливіших пріоритетів держави. Це засвідчує також зовнішній вигляд міст і сіл, акуратні сміттєзбірники, озеленені балкони, старанно оброблені поля тощо.

Особливу увагу привертає велика кількість змістовних видань природоохоронної літератури, яку безкоштовно можна отримати в інформаційних центрах, музеях та державних офісах. Наприклад, вигляд добротних кольорових фотоальбомів мають буклети про оленя, косулю, зайця, кабана, глухаря, тетерука та інші мисливські та рідкісні види тварин і рослин. У цих науково-популярних публікаціях подана детальна інформація про ареал поширення виду в Європі та Франції, доступно розкрито біологію та екологію тварин та рослин, стан їх популяцій тощо. Така література, потрапивши до рук потенційного браконьєра, змусить його задуматись перед тим, як робитиме шкоду природі.

Загалом знайомство з роботою державної служби мисливства та дикої фауни виказує, по-перше, високий професіоналізм та самовідданість її працівників, по-друге – засвідчує серйозний рівень підтримки природоохоронців з боку держави. «У Франції, – сказав у розмові з нами заступник префекта департаменту Морте ет Мозель Ерік Мер, – маловажливих державних служб не буває». Тому до вирішення усіх питань у цій країні, в тому числі і до екологічних, відносяться з високою відповідальністю. І результат цього видно скрізь. Тут ніде не можна побачити понівеченої природи, суцільно порубаних лісів, чи тим паче засмічених берегів річок. Куди не глянеш, всюди відчувається рука справжнього господаря. Око радують чудові автомагістралі, мальовничі агроландшафти, лісові масиви та водно-болотні угіддя.

Чималий інтерес викликає також організація роботи фермерських та деревообробних господарств, в окремих з яких ми мали можливість побувати. Для нас просто вражаючими були відвідини фермерів Домініка Дюо в департаменті Вож та П'єра Жукле в департаменті Морте ет Мозель. Скажімо, фермерське господарство П'єра Жукле у селі Ромонкур обробляє 500 гектарів землі, утримує одну тисячу голів великої рогатої худоби, 15 тисяч курей

Французькі та українські природоохоронці на Чорногорі

тощо, причому всю цю роботу виконує сім'я із трьох чоловік та двоє найманих сезонних працівників. А жінка фермера Колет Жукле доїть та обслуговує 120 корів та ще й веде всю бухгалтерію господарства. Звичайно, таку продуктивність праці забезпечує високий рівень механізації та автоматизації. Сім'я володіє 10 тракторами з усім необхідним навісним обладнанням, автоматичними доїльними апаратами, охолоджувальними установками тощо. Тут ручна праця зведена до мінімуму, тому в розпал сільськогосподарських робіт ми ніде не побачили, щоб хто-небудь гнув спину у полі! Більше того, у цьому регіоні майже ніхто не веде підсобного господарства.

Яким же було наше здивування, коли виявилось, що Державна служба мисливства та дикої фауни має певне відношення і до роботи фермерських господарств. Саме тому ця інстанція видала для потреб фермерів унікальний посібник «Агрокультура та біорізноманіття», який покликаний формувати у цієї категорії господарників розуміння бережливого ставлення до всього живого, що зустрічається у їх володіннях.

Чимало приємних вражень ми отримали і від знайомства з роботою найбільшого французького експортера виробів із деревини – фірми «Дуцер» із департаменту Сон ет Луар. До речі, власник цієї компанії Жак Дуцер виявив бажання співпрацювати з потенційними українськими партнерами, висловив готовність вкладати інвестиції в деревообробну галузь на Закарпатті.

Під час поїздки ми мали теплі прийоми та зустрічі в мерів міста Люневіль Мішеля Клосса та міста Бланзі Гія Еморіне, регіонального директора служби мисливства та дикої фауни в Ельзасі та Лотарингії Алена Ітзеля, керівників офісів цієї служби в департаментах Морте ет Мозель Алена Демоньєна та Сон ет Луар Давіда Розе, в Асоціації «Братерство Лотарингії та України», в арборетумі міста Нансі тощо.

На цих зустрічах, а також на численних вечорах дружби французи демонстрували величезний інтерес до життя українців, але чи не найбільше вони полюбили українську народну пісню, яку майже професійно виконували члени української делегації.

До слова, французька преса неодноразово поміщала фоторепортажі з цього приводу.

Насамкінець із великою вдячністю хочеться наголосити: лише завдяки зусиллям Алена Демоньєна, Родріге Дюо та Давида Розе, в родинах яких ми проживали, так багато вдалось побачити та пізнати із життя та побуту французів.

Делегація Карпатського біосферного заповідника у Страсбурзі

Новосілля у біосферному заповіднику

Нещодавно Державна комісія прийняла в експлуатацію 15-квартирний житловий будинок Карпатського біосферного заповідника у місті Рахові.

Збулись мрії багатьох науковців та природоохоронців, які за направленням держави та покликом душі приїхали працювати у заповідник із багатьох куточків колишнього Радянського Союзу. Серед щасливчиків, які отримали житло, сім'ї Йосипа Бундзяка, Тетяни Антосяк, Василя Покиньчереди та інших науковців.

Новосели безмежно вдячні адміністрації біосферного заповідника, особливо його директору Ф. Д. Гамору, виконробу Д. Д. Веклюку, членам ремонтно-будівельної бригади М. С. Ролюку, М. М. Сас-Думену та іншим, які ціною неймовірних зусиль, в умовах гострої соціальної-економічної кризи, зуміли якісно спорудити такий важливий об'єкт, який став справжньою окрасою закарпатського міста.

Вікторія Бундзяк

ЕКОСВІТ

У ПОДІЯХ

•••

5 січня 2005 року делегація України взяла участь в роботі десятої Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату.

•••

10 січня 2005 року Кабінет Міністрів України розпорядженням від 31.12.04 р. № 992-р затвердив Концепцію Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища.

•••

14 січня 2005 року у Міністерстві охорони навколишнього природного середовища відбулося розширене засідання колегії «Про підсумки роботи Мінприроди України в 2004 році та основні завдання і напрями розвитку природоохоронної діяльності на 2005 рік».

•••

24 січня 2005 року – 24-те засідання Постійного комітету Бернської конвенції.

•••

28 січня 2005 року – 11-те засідання Комісії з захисту Чорного моря від забруднення та засідання, присвячене виконанню проекту ПРООН-ГЕФ «Відновлення екосистеми Чорного моря».

•••

2 лютого 2005 року – Всесвітній день водно-болотних угідь.

•••

14 лютого 2005 року – десята зустріч Допоміжного органу з науково-технічних та технологічних питань Конвенції про біорізноманіття.

•••

16 лютого 2005 р. у Верховній Раді України відбулися комітетські слухання – «круглий стіл» «Кіотський протокол: перспективи України».

•••

22 лютого 2005 року у Мінприроди відбулося засідання міжвідомчої робочої групи по практичній реалізації заходів, передбачених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 січня 2004 року, №37-р.

•••

24 лютого 2005 р. Державним екологічним інститутом проведено семінар з представниками підприємств, установ та організацій за темою: «Впровадження нового механізму регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря».

•••

25 лютого 2005 року відбулася зустріч Міністра п. П. Ігнатенка з п. Пламеном Джаджевим –Виконавчим директором Секретаріату Комісії з захисту Чорного моря від забруднення.

ПАВЛО МИКОЛАЙОВИЧ ІГНАТЕНКО

УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Про призначення П. Ігнатенка Міністром охорони навколишнього природного середовища України

Призначити ІГНАТЕНКА Павла Миколайовича Міністром охорони навколишнього природного середовища України.

Президент України *В. ЮЩЕНКО*

м. Київ, 27 вересня 2005 року
№ 1362/2005

БІОГРАФІЯ

Народився у 1973 р. Освіта вища, за спеціальністю – економіст.

На час виборів: керуючий проектами ЗАТ «Альфа-Банк», безпартійний.

Народний депутат України 4 скликання з 04.2002 від блоку В. Ющенка «Наша Україна», № 38 в списку.

Член фракції «Наша Україна» (з 05.2002), член Комітету з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією (з 06.2002), член Спеціальної контрольної комісії з питань приватизації (з 06.2002).

Фото Сергія ІСАЄВА.

•••

21 березня 2005 року – зустріч із представниками громадських організацій з питань проведення майбутньої наради з громадськістю щодо реалізації Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату в Україні.

•••

22 березня 2005 року в Держгідрометі відбулося засідання з нагоди Всесвітнього метеорологічного дня та Всесвітнього дня водних ресурсів.

•••

29 березня 2005 року в приміщенні Мінприроди відбувся семінар на тему: «Кіотський протокол, інвестиційні можливості використання проектів спільного впровадження в Україні».

•••

9 квітня щороку у столиці стартуватиме місячник із проведенням Всеукраїнської акції «Зелений паросток майбутнього».

•••

17 квітня 2005 року – Всеукраїнська акція «Зелений паросток майбутнього» продовжується.

•••

Указ Президента України від 20.04.2005 № 675/2005 «Про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України».

•••

24 травня 2005 року. Двосторонні українсько-румунські переговори між Міністром охорони навколишнього природного середовища України Павлом Ігнатенком та Міністром навколишнього середовища та управління водними ресурсами Румунії Сулфіною Барбу.

•••

7-8 червня 2005 року – громадські слухання щодо будівництва глибоководного суднового ходу «Дунай-Чорне море» (Одеса).

•••

23 червня 2005 року відбулося засідання Робочої групи з питань підготовки Національного повідомлення з питань зміни клімату.

•••

30 червня 2005 року відбулось виїзне засідання Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

•••

13 липня 2005 року. В Україні, починаючи з 2006 року, запроваджуються європейські екологічні норми Євро-2.

•••

19 липня 2005 року – Міжнародний день біорізноманіття.

•••

19 липня 2005 року – відкриття Науково-освітнього центру збереження біорізноманіття.

•••

22 липня 2005 року – засідання Колегії Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про підсумки роботи Міністерства охорони навколишнього природного середовища України у першому півріччі 2005 року».

•••

7 вересня 2005 року в Україні створено Центр з питань зміни клімату

•••

12 вересня 2005 року Президент України підписав Указ щодо Рамкової конвенції про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї

•••

13 вересня 2005 року Міністр П. Ігнатенко виступив з доповіддю на засіданні Верховної Ради України під час проведення Дня Уряду з порядком денним «Про стан виконання законодавства у сфері поводження з відходами в Україні та шляхи його вдосконалення».

•••

16 вересня 2005 року Міністр П. Ігнатенко прийняв делегацію Міжнародної комісії із захисту р. Дунай на чолі з Президентом МКЗД паном Іштваном Орі. У зустрічі взяли участь заступник Міністра О. Яворська, заступник Міністра А. Гриценко, директор Департаменту біотичних, водних, земельних ресурсів та екомережі Я. Мовчан, начальник Управління міжнародного співробітництва О. Марушевська, працівники Орхуського центру при Мінприроди.

Під час зустрічі обговорювались питання участі України в діяльності МКЗД, діяльності робочої групи МКЗД зі співробітництва в басейні р. Дунай, відновлення Україною ГСК Дунай-Чорне море, ініціативи Молдови щодо співробітництва в басейні р. Прут та ряд інших питань.

•••

12 жовтня 2005 року заступник начальника Держуправління екоресурсів в Черкаській області А. А. Бардик на сесії районної ради Черкаського району виступила з доповіддю про вплив на довкілля підприємства-забруднювача «ВАТ «Азот».

•••

28 жовтня 2005 року на сесії Черкаської обласної ради затверджена Регіональна програма моніторингу довкілля в Черкаській області. 31 жовтня 2005року відбулася прес-конференція з цього приводу.

•••

31 жовтня – Міжнародний День Чорного моря.

КБЗ: УЧАСТЬ У МІЖНАРОДНИХ ПРОЕКТАХ

Зустріч керівників та координаторів біосферних резерватів ЮНЕСКО «EuroMAB-2005»

25-30 жовтня 2005 року у столиці Австрії – Відні – відбулася чергова зустріч керівників та координаторів біосферних резерватів ЮНЕСКО. Форум організований Секретаріатом ЮНЕСКО, Австрійською комісією у справах ЮНЕСКО, Національним комітетом МАБ ЮНЕСКО Австрії, Федеральним міністерством охорони довкілля, збереження природи та ядерної безпеки Німеччини, Департаментом при Міністерстві сільського і лісового господарства, охорони довкілля та водного менеджменту у федеральних округах Відня та Нижньої Австрії і адміністрацією біосферного резервату «Вінервальд».

У зустрічі взяли участь близько 130 чоловік із 26 країн Європи, США і Канади. Україну на зустрічі представляли заступник голови Національного комітету МАБ ЮНЕСКО в Україні Павло Чірінко, директор Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор, директор біосферного заповідника «Асканія Нова» Віктор Гавриленко, старший науковий співробітник Дунайського біосферного заповідника Михайло Жмуд та провідний спеціаліст Карпатського біосферного заповідника Вікторія Столпнік.

На пленарних сесіях та засіданнях 9 секцій обговорено найактуальніші проблеми втілення у життя концепції біосферних резерватів, нові підходи щодо організації їх роботи як модельних територій для сталого розвитку. Зокрема, у програмній доповіді Секретаріату ЮНЕСКО, з якою виступила Джейн Робертсон, детально проаналізовано успіхи і проблеми в діяльності біосферних резерватів, окреслено нові завдання, які необхідно вирішувати у світлі Севільської стратегії для біосферних резерватів ЮНЕСКО. У численних доповідях розкривались також проблеми збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, організації охорони особливо цінних природних об'єктів, активізації роботи з громадськістю, розвитку біосферних резерватів як навчальних полігонів для сталого розвитку, вдосконалення їх економічної діяльності тощо. У жвавій дискусії, яка проходила на пленарних засіданнях, представники різних країн висловлювали чимало пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності біосферних резерватів залежно від специфіки регіонів, рівня соціально-економічного розвитку тієї чи іншої країни. Зокрема, директор Карпатського біосферного заповідника Ф. Гамор порушив питання імплементації положень Севільської стратегії ЮНЕСКО в національне законодавство країн – членів ЮНЕСКО, запропонував Секретаріату ЮНЕСКО здійснити видання методичної літератури для біосферних резерватів та забезпечити синхронний переклад спілкувань на міжнародних зустрічах на офіційних мовах ООН.

На одній із секцій Ф. Гамор виступив також з доповіддю «Досвід Карпатського біосферного заповідника у втіленні Севільської стратегії в Україні».

Для учасників зустрічі мер Відня влаштував великий прийом, на якому Ф. Гамор вручив керівникам мерії фотоальбом «Зачаровані Карпати» та книгу «Місто в географічному центрі Європи».

На етнічній вечірці, що стала важливим елементом зустрічі, українська делегація влаштувала виставку друкованої та сувенірної продукції, в центрі якої майорів україн-

ський прапор. А народна пісня «Розпрягайте, хлопці, коні», що була виконана під час презентації України членами делегації, викликала у залі шквал аплодисментів... Чимало повчального із досвіду роботи біосферних резерватів Австрії запозичили учасники зустрічі і під час екскурсії до біосферного резервату «Віденський ліс» та знайомства з господарствами, що розташовані в зоні його діяльності.

Новий українсько-швейцарський проект партнерства установ

Протягом багатьох років між Карпатським біосферним заповідником та Швейцарським федеральним інститутом лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) існує тісна партнерська співпраця. В рамках спільних проектів за підтримки швейцарської наукової фундації (SCOPES), зокрема, закладено постійні пробні площі в Угольських пралісах та господарських лісах Швейцарії, проведено поглиблене вивчення стану біологічного різноманіття лісових екосистем, десятки науковців біосферного заповідника та партнерських організацій – Ужгородського національного університету та Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва – пройшли стажування у Швейцарії. Крім того, проведено резонансну міжнародну наукову конференцію «Природні ліси помірної зони Європи: цінності та використання», видано на німецькій та українській мовах книгу «Праліси Закарпаття: Путівник по лісах Карпатського біосферного заповідника» тощо.

Нещодавно із Швейцарії прийшло приємне повідомлення. Швейцарська наукова фундація (SCOPES) прийняла рішення виділити кошти на підтримку нового українсько-швейцарського проекту партнерства установ, в рамках якого будуть проведені та поглиблені спільні дослідження, обмін спеціалістами та зміцнення матеріально-технічної бази заділяних до проекту установ.

Проект FORZA розширює співпрацю

У 2005 році завершуються роботи в рамках першого етапу швейцарсько-українського проекту сталого лісокористування на Закарпатті (FORZA). Завдяки фінансовій підтримці цього проекту видано, зокрема, матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат», ознаковано та облаштовано у високогір'ї Карпатського біосферного заповідника 22 кілометри Закарпатського туристичного шляху тощо.

Важливо, що згідно плану роботи проекту FORZA на наступний етап, який розраховано на період 2006-2008 рр., партнерська співпраця між біосферним заповідником та цим проектом буде розширюватись. Передбачається закладка 12 постійних пробних площ у похідних смерекових деревостанах у Чорногірському масиві, налагодження ділових стосунків із Швейцарським біосферним резерватом «Ентлебух», завершення облаштування Закарпатського туристичного шляху і т.д.

Участь у роботі КЕРІ

КЕРІ (CERI) – Карпатська екорегіональна ініціатива, заснована у 1999 році за підтримки Дунайсько-Карпатської програми Всесвітнього фонду дикої природи (WWF). Вона діє як міжнародна мережа організацій та експертів, зусилля яких спрямовані на охорону та сталий розвиток Карпат. Основна мета Ініціативи – довгострокове збереження унікальної, глобально важливої Карпатської гірської системи та підтримка економічного розвитку та збереження культурної спадщини регіону за допомогою міжнародного партнерства. До ініціативи входять сім країн Карпатського екорегіону, уряди яких підписали Рамкову конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат

Членами КЕРІ від України є: асоціація «Наш Дім», добродійний інформаційний центр «Зелене Досьє», екологічні клуби «Карпати» та «Рутенія», Інститут екології Карпат НАН України, НУО «Екоправо - Київ», а також Карпатський біосферний заповідник, який є одним з найперших та найактивніших учасників цієї організації.

25-25 листопада 2005 року у місті Кладово (Сербія та Чорногорія) відбулося чергове засідання Генеральної асамблеї Карпатської екорегіональної ініціативи, на якій Карпатський біосферний заповідник представляли провідний спеціаліст Віктора Столпник та старший науковий співробітник Василь Покиньчерда. На цьому форумі Україні приділено особливу увагу, адже українська частина екорегіону є третьою за розмірами після Румунії та Словаччини. Обговорювалися проблеми збереження високогір'я Українських Карпат, визначення місць, важливих для збереження біорізноманіття, та інші актуальні питання. Я запланованому на кінець 2005 року випуску вісника КЕРІ планується цілий розділ, присвячений Українським Карпатам, проблемам збереження та підтримці сталого розвитку цього унікального куточка в центрі Європи.

Карпатська екорегіональна ініціатива сприяє втіленню в життя різних міжкордонних проектів, допомагає знаходити партнерів і залучає кошти міжнародних програм, зокрема таких, як BBI-MATRA, GEF та інших. У рамках КЕРІ Карпат-

Українська делегація на зустрічі з керівниками мерії Відня. Жовтень 2005 року

Учасники зустрічі «EuroMAB-2005» на екскурсії в біосферному резерваті «Віденський ліс» (Австрія)

ський біосферний заповідник спільно з румунськими колегами з національних природних парків «Марамароські гори» та «Родна» готує проект із створення інфраструктури для майбутнього транскордонного українсько-румунського біосферного резервату «Марамароські гори». Проектом передбачається сприяння екологічно зорієнтованому розвитку полонинського господарства у карпатському високогір'ї, облаштування інформаційних центрів та екологічних маршрутів, ремонт доріг та відновлення моста у Хмелевому, який колись з'єднував Україну і Румунію тощо.

Наступна Генеральна асамблея КЕРІ відбудеться у жовтні 2006 року в м. Рахові на базі Карпатського біосферного заповідника. Це дасть можливість привернути увагу міжнародної громадськості до проблем сталого розвитку в українській частині Карпатського екорегіону.

Номінація «Букові праліси Карпат» подана на розгляд центру Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО

Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Національна комісія України у справах ЮНЕСКО, Міністерство охорони довкілля Словаччини та Національний комітет Словаччини у справах ЮНЕСКО направили до центру Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО українсько-словацьку номінацію «Букові праліси Карпат», яка підготовлена науковими колективами Карпатського біосферного заповідника (Україна, керівник – професор Федір Гамор) та Зволенського технічного університету (Словаччина, керівники – професор Іван Волощук та доцент Вільям Піхлер).

Загальна площа українсько-словацької номінації складає близько 60 тис. га. До словацької частини входять ділянки пралісів Гавешова, Вігорлат та Стужиця площею 1208 га (з них 986,2 га – ядрова зона та 221,8 га – буферна зона). До складу української частини включено об'єкти Карпатського біосферного заповідника (праліси Угольсько-Широколужанського масиву, Чорногори, Свидовця, Мараморських гір та Кузій-Трибушанські ділянки) площею 52111,8 га (в т.ч. 12625,8 га ядрової зони та 39486 га буферної зони) та Ужанського національного природного парку (масив Стужиця площею 2532 га ядрової зони та 3615 га буферної зони).

На думку багатьох міжнародних експертів, українсько-словацька номінація «Букові праліси Карпат» має великі можливості потрапити до переліку об'єктів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Більше того, праліси Карпат – чи не єдиний природний об'єкт України, що реально відповідає критеріям, визначених для претендентів Конвенцією «Про охорону Всесвітньої культурної та природної спадщини».

Голландський проект по вивченню пралісів Закарпаття

Королівське голландське товариство охорони природи разом з Карпатським біосферним заповідником отримало грант від уряду Голландії на розробку проекту «Праліси Закарпаття як ядрові зони у Пан-Європейській екологічній мережі». За результатами проведених протягом 2006-2007 років наукових досліджень буде здійснено картування пралісів Закарпаття, оцінено стан їх охорони та підготовлено пропозиції щодо ефективного використання їх як моделей сталого лісокористування в Карпатах.

У реалізації проекту візьмуть участь науковці та спеціалісти Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва, Українського національного лісотехнічного університету та Закарпатського обласного управління лісового господарства.

Витяг
з Указу Президента України від 30 листопада 2005 року №1677/2005

Про відзначення державними нагородами України з нагоди річниці підтвердження всеукраїнським референдумом Акта проголошення незалежності України 1 грудня 1991 року

На відзначення заслуг громадян у соціально-економічному, науковому та культурному розвитку Української держави, вагомих досягнень у праці
п о с т а н о в л я ю:

Присвоїти почесне звання:
«ЗАСЛУЖЕНИЙ ПРИРОДООХОРОНЕЦЬ УКРАЇНИ»

ГАМОРУ
Федору Дмитровичу –
директорові Карпатського біосферного заповідника, м. Рахів, Закарпатська область

З ВИСОКОЮ НАГОРОДОЮ!

Федір Дмитрович Гамор народився 28 березня 1951 року в селі Верхнє Водяне Рахівського району Закарпатської області. В 1974 році закінчив Ужгородський державний університет. Трудову діяльність розпочав учнем лісника Великобичківського лісокомбінату. Працював інженером відділу лісового господарства цього підприємства, займав відповідальні посади в комсомольських, партійних, радянських та господарських органах. З 1987 року – директор Карпатського біосферного заповідника.

За багато років сумлінної праці Ф. Д. Гамор вніс значний вклад у збереження природи та еколого-економічний розвиток Карпат.

Під керівництвом Ф. Д. Гамора Карпатський біосферний заповідник здобув міжнародне визнання, став визнаним екологічним та науковим центром в Україні, ввійшов до складу Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, нагороджений Радою Європи Європейським дипломом.

Ф. Д. Гамор – доктор біологічних наук, професор, академік Української екологічної Академії наук, почесний працівник туризму України, організатор багатьох міжнародних науково-практичних конференцій, автор та співавтор понад 300 наукових, науково-популярних та публіцистичних статей та монографій з проблем збереження природної та культурної спадщини Карпат, ініціатор розробки концепції сталого розвитку гірських регіонів України тощо.

Ф. Д. Гамор – член Національної спілки журналістів України, організатор і головний редактор всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати».

Щиро вітаємо Федора Дмитровича з високою державною нагородою, бажаємо йому міцного здоров'я та нових творчих успіхів.

Редколегія журналу «Зелені Карпати»

НАУКОВЕ ЗІБРАННЯ У РАХОВІ

У Рахові, на базі Карпатського біосферного заповідника, в рамках XV Гуцульського фестивалю (1–5 вересня 2005 р.) відбулася міжнародна науково-практична конференція «Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат».

Конференція організована Міністерством охорони навколишнього природного середовища України, Карпатським біосферним заповідником та швейцарсько-українським проектом розвитку лісового господарства Закарпаття (FORZA) за підтримки неурядових громадських організацій «Наш дім» та екологічного клубу «Карпати».

На це високе наукове зібрання з'їхалися відомі науковці краю, відповідальні працівники Мінприроди, письменники, представники органів влади та громадських організацій України, Франції, Румунії, Словаччини, Польщі, Чехії, Угорщини, всього близько 200 осіб.

Конференцію вступним словом відкрив директор заповідника доктор біологічних наук, професор Ф. Д. Гамор.

– Сьогодні у Рахові – центрі Закарпатської Гуцульщини, – сказав він, – відкривається ювілейний XV Гуцульський фестиваль, який стане великим святом для українських горян. І так вже традиційно склалося, що у рамках цього форуму відбуваються науково-практичні конференції, на яких розглядаються різноманітні аспекти життя гірського краю.

На сьогоднішнє наукове зібрання, яке за представницьким має міжнародний характер, винесено на обговорення актуальні питання збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат, причому пропонується особливий акцент звернути на екологічні та соціально-економічні складові проблеми. І це не випадково, адже за останні століття цивілізація суттєво вплинула на природне та етнокультурне середовище, особливо в Європі. Вирубки лісів, інтенсифікація сільського господарства, меліорація земель, процеси урбанізації та інші антропогенні фактори до непізнанності змінили ландшафти, порушили рівновагу в лісових, лучних та водно-болотних екосистемах. Полібні зміни не оминають і національну самобутність багатьох народів.

На цьому фоні, мабуть, лише в Карпатських горах збереглися великі площі дикої природи, чималі ділянки пралісів, надзвичайно багате біологічне та культурне різноманіття.

Карпати і сьогодні служать домівкою багатьом автентичним національностям та етнічним групам – людям, які розділені різними мовами, діалектами та традиціями, але тісно пов'язані між собою гірським способом життям та спільними труднощами. Мазочи бурхливу та непросту історію, тут високо цінують та оберігають сліди минулого.

Вступ окремих країн Карпатського регіону до Європейського союзу, прийняття Рамкової конвенції «Про охорону та сталий розвиток Карпат», обнадійливі результати Помаранчевої революції в Україні, ринкові перетворення відкривають нові можливості для економічного та соціального розвитку цього краю. Але як не дивно, саме тепер можуть виникнути і нові загрози для збереження біологічної, етнічної та культурної різноманітності. Зараз перед Карпатами, як і перед іншим цивілізованим світом стоїть дилема: як підвищити матеріальний добробут населення та якість його життя і, в той же час, зберегти та раціонально використовувати багате біорізноманіття та культурний спадок регіону?

У зв'язку з цим нам здається, що висновок окремих науковців про те, що «неможливо зберегти жодну ділянку, жодну територію, якщо вилучити з неї людей та їхню діяльність» і твердження, що «природа найкраще охороняється не природоохоронними органами, а людьми, які живуть у ній», може мати важливе значення в пошуках шляхів, гармонійних стосунків людини і природи. Тут добре прислуговується Програма ЮНЕСКО «Людина і біосфера», біосферні резервати як модельні території для сталого розвитку. Корисним у цьому плані може бути досвід, нагромаджений адміністрацією Карпатського біосферного заповідника, яка є ініціатором та організатором сьогоднішньої конференції.

Відрадно, що запропонована тематика конференції викликала чималий інтерес у наукових та громадських колах. До оргкомітету поступило близько 200 заявок із України, Угорщини, Польщі, Словаччини, Румунії, Чехії, Швеції та Франції. А у збірнику матеріалів конференції, які видані напередодні, опубліковані думки багатьох учасників цього зібрання.

Ф. Д. Гамор висловив подяку Міністерству охорони навколишнього природного середовища України, Рахівській райдержадміністрації та районній раді, Всеукраїнському товариству «Гуцульщина», Науково-дослідному інституту українознавства, голові асоціації «Наш дім» Д. Васіздову, доктору біологічних наук, професору С. М. Стойку за активну допомогу в організації конференції, керівництву швейцарсько-українського проекту розвитку лісового господарства Закарпаття « FORZA», львівській фірмі «Галка» за фінансову підтримку цього наукового форуму...

Закінчили звуки трембіти та запальна гуцульська мелодія народних музик із с. Костилівка наповнили зал. Керівник троїстих музик В. І. Ковач привітав учасників конференції і побажав плідної праці.

Потім із привітаннями до учасників форуму звернулися голова Рахівської райдержадміністрації В. Д. Сайк, народний депутат України О. Д. Климпуш, депутат Румунського парламенту, голова Союзу українців Румунії Стефан Бучута, директор департаменту Міністерства охорони навколишнього природного середовища України Я. І. Мовчан, керівник офісу мисливства та дикої фауни в Департаменті Морте ет Мозель Франції Ален Демонсьєн, письменник, лауреат Національної премії ім. Т. Г. Шевченка В. Д. Герасим'юк, голова Всеукраїнського товариства «Гуцульщина» Д. М. Ватаманюк, експерт з

МИТТЄВОСТІ

Великобританії Мак Карті Памела, науковці співробітники Інституту сільського господарства та лісівництва ім. Менделя з Брно (Чехія) Іржі Веска та національного парку «Бюкк» (Угорщина) Андраш Шмоцер, голова Асоціації органів місцевого самоврядування, голова Верховинської районної ради (Івано-Франківська область) Д. П. Стефлюк, доктор біологічних наук, професор зі Львова С. М. Стойко та інші.

Вітаючи учасників поважного наукового зібрання, голова Рахівської районної ради М. М. Беркела вручив почесні грамоти Алену Демоньєну та Фредеріку Арну з Франції, Стефану Бучуті з Румунії та Івану Волощуку зі Словаччини.

Письменник, співголова Міжнародної творчої асоціації «Corona Carpatica» (Україна–Румунія) В. В. Кухта вручив активістам названого об'єднання поету, редакторові Українського радіо В. Д. Герасим'юку (м. Київ) та головному редакторові журналу «Зелені Карпати» Ф. Д. Гамору (м. Рахів) пам'ятні подарунки.

Зацікавлена, ділова розмова зав'язалася на пленарному засіданні конференції, де виступили з доповідями: «Етнокультурні особливості гірського населення як фактор соціально-економічного розвитку Українських Карпат» – П. В. Самольотов зі Львівського інституту регіональних досліджень НАН України; «Карпатська конвенція: колізії намірів та реалій» – Я. І. Мовчан з Міністерства охорони навколишнього природного середовища України; «Специфічні проблеми організації праці й життя людей в гірських умовах Карпат, їх взаємозв'язки з соціально-економічними, етнокультурними та державними процесами в регіоні» – П. В. Шкрібляк з Філії «Гуцульщина» НДІ українознавства МОН України; «Швейцарсько-український проект сталого лісокористування Закарпаття як важливий фактор економічного розвитку та збереження природних і культурних цінностей Карпат» – Х. Фіольмі із Швейцарії; «Альтернативне значення біосферних заповідників, національних природних та регіональних ландшафтних парків щодо збереження етнокультурної та історичної спадщини» – С. М. Стойко з Інституту екології Карпат НАН України та інші.

Під час конференції відбулася презентація книги науковця Львівського національного університету ім. І. Франка М. М. Лаврук «Гуцули Українських Карпат». Представлений цього надзвичайно цікавого етнографічного дослідження директор Карпатського біосферного заповідника Ф. Д. Гамор.

Пані Марія Лаврук у своєму виступі розповіла про роботу над книгою, в якій об'єднано концептуальні засади і методику етнографічних досліджень – комплексного вивчення самобутньої етнографічної групи (субетносу) українців – гуцулів.

Після пленарного засідання учасники конференції працювали у чотирьох секціях: «Роль природного середовища у формуванні духовних та культурних цінностей горян», «Вплив негативних екологічних та соціально-економічних процесів на стан збереження етнічної самобутності Карпатських гір», «Карпатська конвенція як важливий інструмент міжнародної співпраці у збереженні природного та культурного спадку», «Значення природно-заповідних територій для охорони етнокультурної та історичної спадщини».

Ще одним цікавим аспектом конференції став «круглий стіл» «Проблеми впровадження в життя Карпатської конвенції».

На форумі було заслухано та обговорено понад 40 пленарних, секційних та стендових доповідей і повідомлень, які стосуються екологічних і соціально-економічних аспектів збереження етнокультурної спадщини Карпат.

На підсумковому засіданні прийнято розгорнуту резолюцію щодо збереження культури і традицій етнічних груп Карпатського краю на національному і міжнародному рівнях, розроблено пропозиції до урядів України та країн, що ратифікували Рамкову конвенцію «Про охорону і сталий розвиток Карпат», стосовно координації зусиль та надання взаємної допомоги, втілення в життя її положень, об'єднання природоохоронних організацій, науково-дослідних установ, закладів освіти, культури та інших державних і громадських інституцій Карпатського регіону, діяльність яких пов'язана із захистом і збереженням довкілля, формування екологічної свідомості; створення на базі Карпатського біосферного заповідника міжвідомчої координаційної ради з цих проблем.

У великому залі райдержадміністрації, де проходила конференція, була розгорнута виставка робіт заслуженого художника Угорщини, рахів'янина за походженням Івана Доробана та його учениці Марини Білак, а в холі – роботи художників Йосипа Ягнюка, Михайла Ворохти, кореневласника Миколи Волощука, вишивки Марії Ворохти та інших народних митців.

Науково-практична конференція стала потужною преамбулою до всього святкового дійства XV Гуцульського фестивалю, розкрила не лише проблеми гуцульського краю, але і самобутню етнокультурну та історичну спадщину Карпат, намітила шляхи їх збереження.

Іван Волощук
м. Рахів

Див. стор. 12–13:

1. Конференцію відкриває директор Карпатського біосферного заповідника професор Ф. Д. Гамор.
2. Учасників наукового зібрання вітає ансамбль гуцульських народних інструментів с. Костилівки Рахівського району.
3, 6. Миттєвості конференції.
4. Фото на згадку.
5. Виступає голова Рахівської районної державної адміністрації В. Д. Саїк.
7. Учасників конференції вітає письменник, лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка у галузі літератури В. Д. Герасим'юк (м. Київ).
8. Голова Рахівської районної ради М. М. Беркела вручає почесну грамоту керівнику офісу Департаменту мисливства та дикої фауни Франції Алену Демоньєну.
9. Триває засідання «круглого столу» «Проблеми впровадження Карпатської конвенції».
10. Виступає доктор біологічних наук, професор С. М. Стойко (м. Львів).
11. Виставка народної творчості.
12. Вітальне слово з вуст голови Всеукраїнського товариства «Гуцульщина» Д. М. Ватаманюка (м. Верховина Івано-Франківської обл.).
13. Сесія стендових доповідей: виступає М. М. Бабидорич (Закарпатський інститут АПВ УААН).
14. Нагороду Рахівської районної ради вручено депутату парламенту Румунії, голові Союзу українців Румунії Штефану Бучуті.

ФЕСТИВАЛЮ

1

2

3

ГУЦУЛЬСЬКЕ ЕЛЬДОРАДО

Міжнародна науково-практична конференція «Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат»

Фотознімки Мирослава ОБЛАДАНЮКА

4

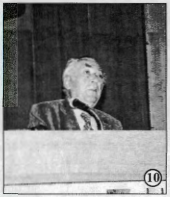

5

7

6

8

9

10

11

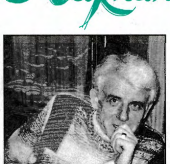

12

13

14

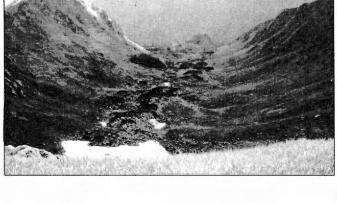
Проблеми сьогодення і майбутнього мальовничого Карпатського краю, здорового довкілля, питання стосунків людей із природою турбує усіх нас. Стан навколишнього природного середовища нині є однією із найпріоритетніших проблем суспільства. Її ефективне вирішення – одне з невідкладних завдань Закарпатської обласної державної адміністрації загалом та держуправління екоресурсів у Закарпатській області зокрема. При цьому особливий наголос робиться на розвиток інформування громадськості, інтенсивну, високофахову екологічну освіту та екологічну пропаганду.

Юрій СМЕРЕКА,
перший заступник начальника Державного управління екології та природних ресурсів у Закарпатській області

ЗАРАДИ ПРИМНОЖЕННЯ ПРИРОДНОГО БАГАТСТВА ЗАКАРПАТТЯ

Вже саме географічне розташування Закарпаття зобов'язує нас ставитися особливо прискіпливо до проблем довкілля, адже ні вода, ні повітря не знають кордонів. Потрібно визнати, що сьогодні антропогенний тиск в регіоні став критичним, і за результатами знеліснення, браконьєрства, забруднення, інтенсифікації сільського господарства, розвитку туризму, розширення транспортної мережі та інших негативних впливів господарської діяльності постала серйозна загроза порушення цілісності екосистем регіону. Для подолання цих небезпек розроблена, підписана та ратифікована Україною Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат. Чимало проблем породжено господарюванням минулої влади, коли роздавалися гектари найкращих закарпатських земель, бо навіть тих, що мають рекреаційне значення. Тим самим знищувалися місця природного існування тварин і рослин, нерідко й зникаючих. Не секрет, що під час забудов, розорювання земель, меліорації, створення мереж транспортної інфраструктури та при здійсненні інших видів господарської діяльності ми, на жаль, втрачаємо біологічне різноманіття – найцінніший продукт, який повинні зберегти для прийдешніх поколінь. У системі державних пріоритетів природоохоронної діяльності особлива роль відводиться заповіданню територій та об'єктів, на яких повністю або частково забороняється традиційна виробничо-господарська діяльність. Саме тому держуправління екоресурсів першим рядком у своїх завданнях ставить розширення природозаповідного фонду.

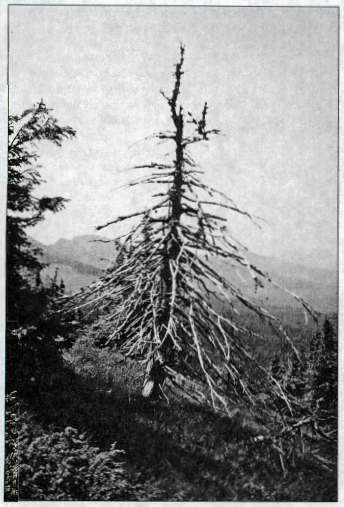

Насамперед це розширення Карпатського біосферного заповідника – на 10,0 тис. га, НПП «Синевир» – до 3,0 тис. га та Ужанського НПП – до 10,0 тис. га.

Зокрема розширення території НПП «Синевир» за рахунок урочища «Вільшани», Вільшанського лісництва, Хустського держлісгоспу створює умови для об'єднання із територією Карпатського біосферного заповідника (Угольський та Широколужанський масиви) у екологічний коридор і розпочинає створення елементів екомережі на території області. Продовжується співпраця по створенню білатерального українсько-румунського біосферного заповідника «Марамороські (Гуцульські) Альпи», до якого заплановано включити діючі території КБЗ. На пропозицію громадськості та науковців обласною радою уже погоджено створення на основі регіонального ландшафтного парку «Зачарований край» однойменного національного природного парку на загальній площі 6101 га. Держуправлінням екоресурсів вживаються заходи щодо виявлення природних територій, перспективних для наступного заповідання та збереження біо- і ландшафтного різноманіття, їх обстеження та підготовки науковних об'рунтувань для включення до майбутньої екомережі.

Для забезпечення розбудови екомережі на території області заплановано на майбутнє створення НПП «Ждимир» площею до 20 тис. га, розглядаються пропозиції громадських екологічних організацій щодо перспективи створення НПП «Закарпатські Бескиди» (2006 – 2010 рр.) площею до 40 тис. га, НПП «Ждениївський» (2006-2008 рр.) на площі 10 тис. га та регіонального ландшафтного парку «Шаянський» (2010 р.) площею до 10 тис. га.

Враховуючи унікальність географічного розташування області, держуправління приділяє також значну увагу перспективі запровадження спільних міжнародних охоронних територій. Є певна співпраця із державними установами та громадськими організаціями Угорської Республіки по створенню двохстороннього природно-заповідного об'єкту з цією країною, куди з українського боку пропонується включити майбутній регіональний ландшафтний парк «Притисянсь-

кий» (площею до 30,0 – 40,0 тис. га.), а з угорського – ряд аналогічних об'єктів Сатмар-Берегського району. Цей проект втілить практично у дію вимоги Рамсарської конвенції щодо охорони водно-болотних угідь, яких згідно спільних українсько-угорських досліджень в області пропонується взяти під охорону (вздовж річок Тиса, Латориця та Боржава) до 14,0 тис. га. Мета спільного проекту відповідає принципам розбудови Національної екологічної мережі, як частини Всеєвропейської екологічної мережі.

Відверто низький рівень природоохоронного менталітету та споживацьке ставлення до природи як пересічних громадян, так й управлінського апарату попередніх років залишили нам у спадок найприкріше – непридатні хімічні засоби захисту рослин, або мовою екологів – ХЗЗР. Це залишки господарювання колгоспів та радгоспів. Загальний об'єм складування цих речовин на території області становить близько 260 тонн. Найголовнішим природоохоронним заходом буде вивезення ХЗЗР на утилізацію за межі області. Це задоволення не дешеве – необхідний обсяг державного фінансування розміром 3,7 млн. гривень. Ефективне вирішення всього комплексу питань, пов'язаних з ліквідацією чи обмеженням негативного впливу токсичних відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини, викладене в Законі України «Про загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами». Держупрвління екоресурсів здійснює координацію та контроль за виконанням етапів цієї програми. Вона передбачає розв'язання таких основних завдань: послідовне скорочення обсягів накопичення токсичних відходів шляхом утилізації, знешкодження та видалення; обмеження утворення токсичних відходів шляхом реструктуризації виробництва, регенерації, впровадження маловідходних технологій та процесів замкнутого циклу; очищення забруднених токсичними відходами територій.

Щодо екологічних негараздів у комунальній сфері, то вони однакові для усіх регіонів країни. Гострі питання недостатніх потужностей каналізаційно-очисних споруд у містах та їх відсутність у сільській місцевості, а також проблеми складування та переробки відходів. Про збір, зберігання та утилізацію мовиться не перший рік. Вважаю, що основною проблемою для області є поводження із відходами. Вона перебуває під пильною увагою керівництва Закарпатської облдержадміністрації. Видано ряд розпоряджень та дано доручення щодо поліпшення санітарного стану і благоустрою території області. У травні 2005 року було зібрано на нараду представників виконавчої влади, де запропоновано шляхи вирішення проблеми. На жаль, у жодному із районів області не розв'язано до кінця питання щодо запровадження організованого збору твердих побутових відходів. Вимагає невідкладного поліпшення санітарний стан прибережних смуг водних об'єктів, автодоріг та прилеглих до них територій.

Існує ряд інших болючих питань. Потрібно визнати, що ми ще не досягли необхідного рівня свідомості й екологічної культури населення. Саме тут залишається величезне поле діяльності для громадських організацій області. Вони можуть активізувати роботу по розширенню нових насаджень, озелененню міст і сіл, дитячих закладів, промислових майданчиків та ін. Нині прикро визнавати те, що започатковані екологічні уроки часто закривають за ініціативи керівництва шкіл. Цього не повинно бути...

Президент України Віктор Ющенко видав Указ про запровадження щорічної Всеукраїнської акції «Зелений паросток майбутнього», тим самим привернувши увагу громадськості до відтворення природи та її збереження. Вперше проблема озеленення та благоустрою населених пунктів піднята на такий високий рівень. Закладено ідею виконання практичних заходів з благоустрою населених пунктів, збереження, впорядкування різних природоохоронних територій та об'єктів з одночасним формуванням принципово нових партнерських стосунків між владою і громадянами у реалізації цих заходів.

В. ГЕТЬМАН,
Державна служба заповідної справи
м. Київ

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ НАВАНТАЖЕНЬ НА ЛАНДШАФТНІ КОМПЛЕКСИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ

Одним з видів використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду України відповідно до статті 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» за умови дотримання природоохоронного режиму, встановленого цим Законом та іншими актами чинного законодавства України, є використання їх в оздоровчих та інших рекреаційних цілях. Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (стаття 63) для організації масового відпочинку населення і туризму визначаються рекреаційні зони, які разом з територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, курортними і лікувально-оздоровчими зонами утворюють єдину територіальну систему і підлягають особливій охороні (статті 60-62). Земельним кодексом України (стаття 19) за основним цільовим призначенням на рівні з іншими категоріями виділяються землі природно-заповідного та іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Постійне збільшення потреб населення в рекреації викликає необхідність вирішення широкого кола питань, пов'язаних з визначенням характеристик природно-рекреаційного потенціалу та регламентованого, екологічно збалансованого природокористування і, відповідно, оптимального задоволення попиту людей у відпочинку, оздоровленні, туризмі. Перевищені, необґрунтовано високі рекреаційні навантаження, які є однією з форм прояву антропогенізації природного середовища, спричинюючи рекреаційну дигресію, негативно позначаються на природних ландшафтних комплексах (ЛК), що недопустимо в межах природно-заповідних територій. У теперішній ситуації актуальним і необхідним стає режим обмеженого і збалансованого рекреаційного природокористування, організованого на принципах безперервності і невиснажливості використання рекреаційних ресурсів з метою подальшого екологічно сталого розвитку природно-заповідних територій та об'єктів.

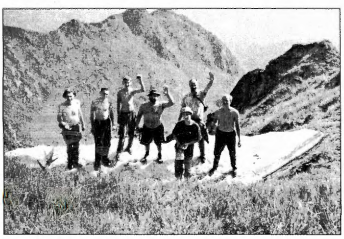
При підготовці пропонованої статті були використані перш за все методичні матеріали щодо визначення рекреаційних навантажень на природні комплекси при організації туризму, екскурсій, масового відпочинку та їх норми. В основу визначення цих навантажень та похідних від них показників покладена тривалість перебування відпочиваючих на певній території протягом комфортного періоду.

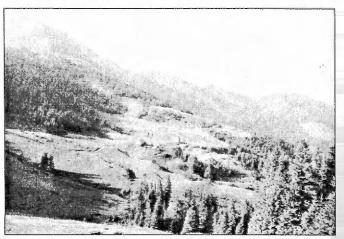
1. Об'ґрунтування допустимого рекреаційного навантаження на ландшафтні комплекси природно-заповідних територій, використовуваних в цілях рекреації

До установ природно-заповідного фонду України, які організовують і здійснюють рекреаційну діяльність, відносяться національні природні парки (НПП), біосферні заповідники, регіональні ландшафтні парки (РЛП), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, зоопарки, дендропарки. Відповідно до статті 20 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» на національні природні парки покладається виконання таких основних завдань:

- збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів;
- створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з дотриманням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів;
- проведення наукових досліджень природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання;
- проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

У національних природних парках відповідно до функціонального зонування їх території з рекреаційною метою виділяються зони стаціонарної та регульованої рекреації. В межах останньої проводяться короткочасний відпочинок та оздоровлення людей, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць. У цій зоні облаштовуються відпо-

відним обладнанням екологічні стежки та організовуються туристські маршрути. В зоні стаціонарної рекреації проводяться довготривалий відпочинок, організований туризм, санаторно-курортне лікування. Тут розміщуються пансіонати, турбази, готелі, мотелі, кемпінги та інші об'єкти обслуговування рекреантів парку.

Згідно статті 22 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» рекреаційна діяльність на території національних природних парків ведеться спеціальними підрозділами адміністрації парків, а також підприємствами, установами та організаціями на підставі угод з адміністрацією парку.

Природно-заповідними установами міжнародного значення є біосферні заповідники. Згідно з функціональним зонуванням тут дозволяється рекреаційна діяльність як один з видів господарської діяльності.

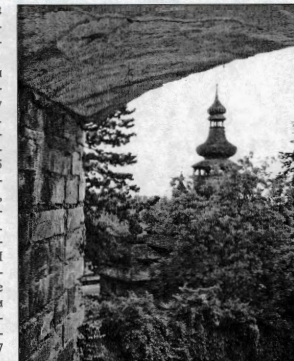
Регіональні ландшафтні парки є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, забезпечення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з дотриманням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів, а також сприяння екологічній освітньо-виховній роботі. На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва забезпечується проведення екскурсій та масовий відпочинок населення.

Ботанічні сади, дендрологічні, зоологічні парки є природоохоронними науково-дослідними і культурно-освітніми установами. На території зоологічних парків виділяється рекреаційна, а у межах ботанічних садів та дендрологічних парків – експозиційна зони. В рекреаційних цілях пізнавальне значення мають пам'ятки природи, заказники.

Рекреаційна діяльність може здійснюватися у комфортний (сприятливий) період – з середньодобовою температурою більше +10°. Спрощено цей період включає «комфортні» типи погоди.

Для літньої рекреації найбільш сприятливою є середньодобова температура в межах +15°, +20°, для зимової – оптимальними вважаються температура не вище 5 градусів морозу і товщина снігу – 30-50 см. В лікувальних цілях комфортними вважаються температури 17,2° – 21,2°.

Комфортний для рекреації період за тривалістю неоднаковий у різних регіонах України. Так, у Карпатах сприятливий погодний період загалом триває 3,5 місяці (105 днів), у міжгірських котловинах – 4 місяці. Окремо, для туризму, він тривалий і складає 9-10 місяців. У межах Донецької височини, зокрема в НПП «Святі Гори», рекреаційна діяльність може здійснюватися протягом 208 днів, у межах Поліської низовини, в Шацькому НПП – тільки 90-97 днів.

Важливе значення для розробки системи заходів стосовно підготовки рекреаційних територій ПЗФ до прийому відпочиваючих має величина рекреаційного навантаження на ландшафтні комплекси, окремі ділянки, функціональні зони.

При визначенні величини рекреаційних навантажень на ЛК природно-заповідних територій застосовуються геоекологічні принципи:

- збереження ландшафтного різноманіття в процесі природокористування;
- повсюдність і профілактичність природоохоронних заходів;
- оптимізація взаємодії людини з природою;
- раціональне використання пейзажної різноманітності ЛК, що передбачає рівномірне територіальне розподілення рекреантів.

У процесі досліджень рекреаційних навантажень враховується сезонна циклічність функціонування природно-заповідних установ, що пов'язана з відповідними змінами в потоках відпочиваючих, характером їх діяльності, неоднаковою стійкістю ландшафтних комплексів та їх компонентів до антропогенного впливу протягом року, а також береться до уваги добова ритміка використання даної рекреаційної території. При обгрунтуванні величини рекреаційних навантажень на ЛК з метою досягнення конкретних соціально-екологічних цілей враховуються, крім екологічних, також економічні аспекти рекреаційної діяльності установ ПЗФ України.

Рекреаційні навантаження бувають допустимі (оптимально та граничнодопустимі) і деструктивні (критичні та катастрофічні). При допустимих навантаженнях в природі зумовлюються зміни зворотного характеру, ландшафтні комплекси здатні до самовідновлення, але при цьому втрачаються деякі несуттєві ландшафтні елементи і взаємозв'язки (в лісових ЛК, наприклад, – зрідження пологу деревостану і підросту, збіднення видового складу трав'стою). При критичних і катастрофічних рекреаційних навантаженнях відбуваються незворотні зміни інваріанту (від лат. invarians – незмінний) ЛК, корінна ломка ландшафтної просторово-часової структури.

Рекреаційна дигресія – природно-антропогенний процес, зумовлений стихійним освоєнням території, що супроводжується деструктивними рекреаційними навантаженнями.

Стадію рекреаційної дигресії встановлюють залежно від ступеня порушення природного середовища, що, у свою чергу, прямо залежить від рекреаційних навантажень та стійкості до них ландшафтних комплексів і проявляється у витоптуванні трав'яного покриву, пошкодженні дерев тощо... При визначенні стадії рекреаційної дигресії в натурі важливо не сплутати її прояви з проявами пасовищного (пасквальна дигресія) чи техногенного порушення природного середовища.

Прийнято виділяти 5 стадій рекреаційної дигресії корінних ландшафтів: непорушені, малопорушені, умовно порушені, сильно порушені, деградовані. В лісових ландшафтних комплексах, наприклад, на першій стадії коефіцієнт рекреації, тобто відношення площі стежок до загальної території, становить до 5 %, на другій – вибита, витоптана площа в залежності від типу лісу складає 6-10 %, на третій – 10-30 %, на четвертій – 30-60 %, на п'ятій – 60-100 % (7).

У ландшафтних комплексах з явним переважанням першої і другої стадій рекреаційної дигресії відвідування звичайно не регулюється і не виконуються значні роботи по рекреаційному благоустрою. Верхня межа другої стадії відповідає *оптимально допустимому рекреаційному* навантаженню.

Верхня межа третьої стадії дигресії відповідає гранично допустимим рекреаційним навантаженням. При таких навантаженнях у ландшафтних комплексах потрібно проводити заходи, спрямовані на деякі регулювання потоків відвідувачів та підвищення рівня рекреаційного благоустрою.

Поріг стійкості корінних ЛК (зокрема, лісових) знаходиться десь на межі третьої і четвертої стадій рекреаційної дигресії. На четвертій стадії ще можливе відновлення порушеної ландшафтної структури, на останній (п'ятій) – вже проходять процеси незворотного характеру, що завершуються виникненням вторинних екосистем.

Основними негативними факторами нерегульованої рекреаційної діяльності, що призводять до загибелі унікальних рослинних угруповань (фітоценозів), є витоптування та знищення лісової підстилки, трав'яного покриву, підліску та підросту, збір рослин, випалювання (в місцях розведення вогнищ), механічне пошкодження деревостану, забруднення окремих ділянок території тощо. Скажімо, ущільнення ґрунту в результаті розширення стихійної сітки доріг і стежок викликає пригнічення життєдіяльності і зменшення маси активного коріння. При дефіциті вологи ущільнені ґрунти висушуються.

У лісових ЛК при посиленні рекреаційних навантажень порушується структура лісової підстилки, зменшується її товщина і запаси. В місцях масового відвідування лісова підстилка, яка складається з опалого листя, хвої, гілок тощо, знищується, що різко погіршує природні умови проростання. Через порушення в ЛК біогенної міграції поживних речовин та елементів послаблюється біологічна активність ґрунтів. Змінюється їх мікрофлора, зменшується корисна життєдіяльність мікроорганізмів. На схилових поверхнях посилюється площинна та лінійна ерозія.

Збільшення рекреаційного антропогенного впливу на деревостани в лісових ЛК зумовлює зменшення росту, повноти і запасу, збільшення фаутності, посилюються процеси самозріджування дерев. Найменш стійкий при цьому підріст деревних рослин, адже молоді рослини в більшій мірі, ніж дорослі дерева, страждають від ущільнення ґрунту, механічних пошкоджень і т. д.

Особливо чутливий трав'яний покрив: змінюється його флористичний склад, примічаються зміни в фенології. На останніх стадіях рекреаційної дигресії в лісових ЛК появляються проплини без підросту і підліску, повністю порушується природне лісовідновлення, що в кінцевому підсумку призводить до зникнення корінного фітоценозу.

Унаслідок збільшення освітлення під пологом насаджень розвивається дерновий процес, що супроводжується витісненням злакового травостою, лісових трав'яних видів. Утворений дерновий покрив щільніший за лісову підстилку і в свою чергу викликає наступне погіршення водно-повітряного режиму ґрунтів. Різко, в десятки разів, зменшується швидкість поглинання ґрунтом вологи та одночасно зростає поверхневий стік та випаровування з поверхні ґрунтової вологи.

На початковому етапі механізм визначення величини рекреаційного навантаження на природні ЛК включає інвентаризаційну характеристику (оцінку) природного середовища відповідної території за її двома класичними (традиційними) блоками складових: за природними компонентами та їх територіальними поєднаннями – ландшафтними комплексами.

Відповідно до структурних підрівнів земної макроорганізації – локаль-

ного і регіонального – характеризують природні ландшафтні комплекси певної території, де основним буде висвітлення взаємозв'язку їх компонентів через масоенергообмін у вигляді природних процесів. Відзначимо, що між величиною рекреаційних навантажень і розмірами ландшафтних комплексів існує обернена залежність: рекреаційне навантаження більш відчутне в напрямку зменшення таксономічного (ієрархічного) рангу ландшафтного комплексу.

Для достовірності обгрунтування величини рекреаційного навантаження на природні території важлива хоча б коротка характеристика історії антропогенної *трансформації* і сучасний природно-динамічний стан навколишнього природного середовища та його ландшафтних комплексів.

Важливим пунктом виконуваної роботи є наукове обгрунтування необхідності регламентування перебування рекреантів на природно-заповідних територіях з врахуванням динамічного стану ЛК відповідно до попередньо визначеної стадії рекреаційної дигресії.

2. Механізм визначення допустимих рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси природно-заповідних територій

Існуючі на даний час природоохоронні норми, що лімітують рекреаційні навантаження на ландшафтні комплекси, не становлять єдиної системи. Хоча ці норми грунтуються на необхідності збереження ресурсовідновних властивостей ЛК, однак при цьому неповно враховуються середовищновідновні властивості, наявність ланцюгових реакцій і причинно-наслідкових зв'язків в ландшафтних комплексах.

Єдиного кадастру (банку норм) рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси, як і зводу методик нормування, досі не існує. Наявні довідники, посібники, методичні рекомендації часто не містять посилань на методи їх одержання, не є достатньо науково обгрунтованими, не мають регіональних коефіцієнтів використання. Як правило, відсутня екологічна експертиза норм навантажень на природні ЛК. Недостатньо освоєний і світовий досвід нормування.

На даний час існує ряд методик визначення рекреаційного навантаження на територію (1,6,8). Однак, крім Державних будівельних норм України (2), жодна з подібних методик не має нормативного характеру і не є обов'язковою для виконання. Необхідно зауважити, що пропоновані методичні поради мають лише рекомендаційний характер...

Основним індикатором при визначенні допустимого рекреаційного навантаження на ЛК є стан рослинності, найбільш чутливого складника ландшафтного комплексу. Рослинний покрив визначає «фізіономію», чи аспект ландшафту, є його «одягом». Другим за вразливістю до зовнішніх (рекреаційних) впливів природним компонентом (як було сказано вище) є грунтовий покрив, який вважається фокусом всіх взаємозв'язків і взаємовідношень ландшафтного комплексу, бо розмежовує та одночасно з'єднує живу і неживу його природні складові.

Рекреаційне навантаження – агрегатний показник антропогенного впливу (протягом комфортного періоду), який виражається кількістю відпочиваючих на одиниці площі, часом їх перебування на об'єкті рекреації і видом відпочинку. Для визначення рекреаційного навантаження використовуються наступні параметри:

- одночасна кількість відпочиваючих (об'єднаних спільністю одного виду відпочинку) на одиниці площі за обліковий період (люд/га);
- сумарний час кожного виду відпочинку на одиниці площі за обліковий період (год/га);
- тривалість облікового періоду в годинах (можлива тривалість відпочинку в середньому за день береться 8 годин, 1 рік – 8760 годин).

Одиницею виміру рекреаційного навантаження є люд-год/га, або люд-день/га. Для практичного використання більш зручна остання – люд-день/га. За необхідності ця одиниця трансформується в більш укрупнені – люд-сезон/га, рік/га.

Поняття люд-день/га означає, що протягом всього комфортного періоду на ділянці площею 1 га щоденно по 8 год відпочиває один чоловік. Якщо взяти, приміром, 0,1 люд-день/га, то це означає, що на ділянці площею 1 га щоденно протягом комфортного періоду 1 людина відпочиває вже вдесятеро менше часу, тобто приблизно 50 хв. Останнє рахується рівноцінним рекреаційному навантаженню від проходження 50 людей ділянкою 1 га за 1 хв.

Оптимальні та гранично-допустимі рекреаційні навантаження на ландшафтні комплекси найчастіше визначаються шляхом натурного обліку часу перебування відпочиваючих на певній території. Базовим при цьому є метод

Визначення стадій рекреаційної дигресії в лісових ландшафтних комплексах

Стадії дигресії	Коефіцієнт рекреації (k, %)	Стан трав'яного і мохового покриву та лісової підстилки	Стан деревостану, підросту і підліску
1	k- 5	Трав'яний і моховий покрив без змін і відповідає типу лісу. Підстилка не пошкоджена	Підріст і підлісок відповідають лісорослинним умовам і не пошкоджені
2	k – 6-10	Трав'яний і моховий покрив мало пошкоджений, його ярусність збереглася	Дерева, підріст і підлісок в задовільному та доброму стані
3	k – 10-30	Трав'яний і моховий покрив пошкоджено на значній площі. Наявність бур'яну або лугових трав, не характерних для лісорослинних умов (рудеральних рослин). Ярусність покриву ще зберігається	Підріст, який зберігся, мало диференційований. Майже нема сходів корінних лісоутворюючих порід
4	k – 30-60	Трав'яний і моховий покрив деградує. Різко збільшилася фітомаса і чисельність рудеральних рослин. Підстилка в стадії руйнування	Чергування куртин підліску і маложиттєздатного підросту, обмежених галявинами і стежками
5	k – 60-100	Трав'яний і моховий покрив, характерний для лісорослинних умов ділянки, деградував. Фітомаса і чисельність рудеральних рослин набагато більші, ніж лісових, які збереглись лише біля стовбурів дерев. Підстилка в стадії повного руйнування	Підріст і підлісок майже повністю відсутні. Різко зменшилась повнота деревостану. Дерева мають механічні пошкодження, всихають. У значної частини дерев коріння оголене і виступає на поверхню

пробних майданчиків, який дозволяє оцінити вплив певного виду відпочинку на ландшафтні комплекси рекреаційних територій. Він є основним для обгрунтування та уточнення нормативів рекреаційних навантажень на ЛК.

Для пробного майданчика вибирають ділянки з наявністю рекреаційної дигресії. Площа майданчика не перевищує 1 га і розміщується так, щоб з одного пункту обліковець міг бачити його межі або основні шляхи пересування відпочиваючих. На пробний майданчик у масштабі 1:50 або 1:100 складається план, на який наносять всі дороги, стежки та витоптані місця. Обліку підлягають всі місця з явними ознаками витоптування. Відношення всієї площі доріг, стежок та витоптаних місць до загальної площі майданчика є одним із основних критеріїв для визначення рекреаційної дигресії.

Залежно від величини стадії рекреаційної дигресії визначається число днів обліку відвідування пробного майданчика. Чим вища стадія, тим більше потрібно днів обліку. Дні обліку обов'язково включають вихідні дні.

Облік ведеться з одного пункту і протягом світлового дня. Обліковий інтервал встановлюється рівним 5 хвилинам, що відповідає часові спокійного переходу рекреантів через пробний майданчик, і у спеціальну відомість записується наявне число відвідувачів у межах майданчика. У відомості робиться позначка про дату обліку, день тижня та погодні умови.

Після закінчення облікових робіт обчислюють середнє рекреаційне навантаження на 1га в середньому за день комфортного періоду.

Рекреаційне навантаження визначається за формулою:

$$P = K T / S,$$

де P – рекреаційне навантаження, людгод/га (люд-день/га); K – кількість рекреантів; T – тривалість окремого виду відпочинку, год (дні); S – площа території рекреаційного впливу.

Важливим параметром допустимого рекреаційного навантаження є гранична місткість території – кількість рекреантів, при якій з врахуванням часу їх перебування не відбувається суттєвих змін в просторовій ландшафтній структурі та відповних властивостях ЛК.

Рекреаційна місткість ландшафтних комплексів виміюється добутком середнього рекреаційного навантаження (норма рекреаційного навантаження) на площу рекреаційної території.

$$M = Pсер. S,$$

де M – рекреаційна місткість ландшафтних комплексів; Рсер.– середнє рекреаційне навантаження (норма рекреаційного навантаження для окремого виду ЛК); S – площа рекреаційної території.

Оптимальна рекреаційна місткість ландшафтних комплексів визначається за формулою:

$$M опт.= M tсп./ tсер.,$$

де M опт. – оптимальна рекреаційна місткість ландшафтних комплексів; tсп. – сприятливий погодний період; tсер. – середня тривалість перебування рекреантів.

Рекреаційна місткість території може бути підвищена шляхом поліпшення благоустрою та сервісної інфраструктури, проведення різних заходів (насамперед – влаштування дорожно-стежкової сітки). Норми рекреаційних навантажень можуть бути збільшені через спеціальні коефіцієнти.

Рекреаційна місткість природної території визначається як сума допустимих рекреаційних навантажень для кожної групи типологічних ландшафтних комплексів.

Допустимі рекреаційні навантаження змінюються в широких межах і залежать від індивідуально-типологічної якості природних ЛК і виду рекреаційної діяльності. Так, навантаження, що стосуються рекреаційних лісів, детермінуються відповідно до їх бонітету. Для лісових ЛК II бонітету показники рекреаційного навантаження зменшуються на 10-15%, III – на 15-25%, IV – 20-25%. Лісові комплекси V бонітету виключаються з рекреаційного використання, або використовуються з мінімальним навантаженням. За породним складом найбільш стійкі до рекреаційних навантажень – широколистяні і мішані ліси. Гранично-допустимі рекреаційні навантаження ялиново-букових лісів більші, ніж вологих сосняків (борів), чи свіжих і сирих ялинників (раменів).

Допускається зниження норм рекреаційних навантажень при крутизні рельєфу з використанням знижуючих коефіцієнтів: при крутизні 10-20^0 – 0,8; 20-30^0 – 0,6; 30-50^0 – 0,4; більше 50^0 – 0,2. Загалом, для схилових поверхонь з стрімкістю більше 15^0 (в Карпатах вони займають 54% території) гранично-допустимі рекреаційні навантаження в 2 рази менші в порівнянні з рівнинними поверхнями.

P.S. При визначенні величини рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси території ПЗФ України враховуються реальні соціально-економічні можливості суспільства.

Контроль рекреаційних навантажень здійснюється контролюючими

органами (Служба державної охорони природно-заповідного фонду України, Служба державної лісової охорони, органи місцевого самоврядування тощо) з метою оптимізації режиму рекреаційного використання природно-заповідних територій шляхом регулювання періодичності і тривалості видів рекреаційної діяльності, а також з допомогою інших організаційно-господарських заходів.

Туристські та екскурсійні організації, що обслуговують на договірній основі рекреаційні території ПЗФ, зобов'язані керуватися нормативами допустимих рекреаційних навантажень при організації планових туристських та екскурсійних груп, зокрема, при визначенні кількості груп туристів чи екскурсантів.

3. Терміни та визначення основних понять

Рекреаційна дигресія – природно-антропогенний процес рекреаційного освоєння території, що супроводжується деструктивними навантаженнями на ландшафті комплекси.

Рекреаційна діяльність на територіях установ, інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду полягає в задоволенні попиту населення у загальнооздоровчому, культурно-розважальному і пізнавальному відпочинку, туризмі, санаторно-курортному лікуванні, любительському та спортивному рибальстві і полюванні, фізичній культурі і спорті.

Рекреаційна діяльність на територіях установ, інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України організовується спеціальними підрозділами адміністрацій установ, власниками чи користувачами територій та об'єктів природно-заповідного фонду, що беруть на себе відповідальність за їх охорону та збереження, а також іншими підприємствами, установами, організаціями та громадянами на підставі угод про рекреаційну діяльність з адміністраціями установ, власниками чи користувачами територій та об'єктів ПЗФ.

Рекреаційна діяльність організовується відповідно до функціонального зонування національних природних і регіональних ландшафтних парків, біосферних заповідників, а також в межах парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, ботанічних садів, зоопарків, дендропарків.

Рекреаційна діяльність в територіальних межах заказників і пам'яток природи може здійснюватися за умови забезпечення їх охорони та збереження відповідно до положення про заказник та охоронних зобов'язань власників або користувачів земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених заказником чи пам'яткою природи.

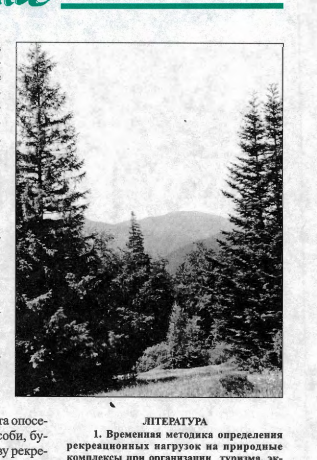
Рекреаційна місткість (ємність) природної території – максимальна чисельність рекреантів, які можуть одночасно перебувати на даній території і не викликають порушення динамічної екологічної рівноваги; визначається як сума допустимих рекреаційних навантажень для кожної групи типологічних ландшафтних комплексів.

Рекреаційне навантаження – ступінь безпосереднього та опосередкованого (транспортні засоби, будівництво споруд тощо) впливу рекреантів на природні ландшафтні комплекси. Виражається кількістю людей (або людино-днів) на одиниці площі або рекреаційному об'єкті за певний проміжок часу (переважно за день або рік) залежно від виду відпочинку. Розрізняють допустимі (оптимально та гранично допустимі) і деструктивні (критичні та катастрофічні) рекреаційні навантаження. Перші спричинюють природні зміни зворотного характеру, другі – призводять до корінної ломки ландшафтної структури.

Рекреаційний потенціал – міра можливого виконання ландшафтом соціально-економічних функцій, пов'язаних з рекреаційним освоєнням території. Кількісним вираженням рекреаційного потенціалу є допустиме рекреаційне навантаження без шкоди природному середовищу та якості рекреації.

Стійкість ландшафтного комплексу до навантажень – внутрішня властивість ландшафтного комплексу як саморегулюючої системи.

Суб'єкти рекреаційної діяльності – підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, фізичні особи, зареєстровані у встановленому чинним законодавством України порядку, що користуються рекреаційним ресурсним потенціалом спеціалізованих територій при проведенні підприємницької діяльності, зв'язаної з наданням рекреаційних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Временная методика определения рекреационных нагрузок на природные комплексы при организации туризма, экскурсий, массового повседневного отдыха и временные нормы этих нагрузок. – М.: ЦБНТИлесхоз, 1987. – 34 с.

2. Государственные строительные нормы Украины 360-92//Градостроительство. Планировка и застройка городских и сельских поселений. – Киев, 1993.

3. Екологія і закон: Екологічне законодавство України. У 2-х кн. / Відповідальний редактор В.І. Андрейцев. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – Кн. 1. – 704 с. – Кн. 2. – 576 с.

4. Карпатский рекреационный комплекс (под ред. М.И. Долишнего). – К.: Наукова думка, 1984. – 148 с.

5. Лебедева Н.Я., Воронцев А.И., Долгушин И.Ю, Емец Г.В., Сумнина Т.И., Хропов А. Г. Современное состояние и особенности разработки природоохранных норм // Научные подходы к определению норм нагрузок на ландшафты. – М.: Ин-т геогр. АН СССР, 1988. – С. 15-34.

6. Рекреационная география. Отв. ред. В.С. Преображенский, Б.Н. Лиханов. – М., 1976. – 112 с.

7. Тарасов А.И. Рекреационное лесопользование. – М., Агропромиздат, 1986. – 177 с.

8. Финогеев Б.Л. и др. Временные методические рекомендации по определению численности неорганизованных рекреантов (на примере крымских курортов). – Симферополь, 1985. – 25 с.

9. Ханбеков Р.И. Методические рекомендации по определению рекреационных нагрузок на лесные площади при организации туризма, экскурсий, массового повседневного отдыха и нормы этих нагрузок для центральной части южной тайги и зоны хвойно-широколиственных лесов. – М.: ВНИИЛМ, 1985.

10. Чижова В.П. Рекреационные нагрузки в зонах отдыха. – М.: Лесная промышленность, 1977. – 48 с.

Іван ВОЛОЩУК,
доктор сільськогосподарських і лісових наук, професор
м. Банська Ставніца, Словаччина

ПРИРОДООХОРОННІ ТЕРИТОРІЇ, СТАЛИЙ ТУРИЗМ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Природоохоронні території сприяють збереженню природних та культурних ресурсів світу. Важливим є збереження типових зразків природних регіонів та охорона біорізноманіття, а також підтримання екологічної стабільності навколишніх регіонів. Природоохоронні території можуть забезпечити можливості для сільського розвитку, раціонального використання маргінальних земель, а також сприяти проведенню досліджень, моніторингу, екологічній освіті, рекреації та туризму. Як результат, більшість країн розробили систему природоохоронних територій.

Системи природоохоронних територій відрізняються одна від одної в різних країнах світу. Відмінності, зокрема, пов'язані з різницею в потребах та пріоритетах, у законодавчій, інституційній та фінансовій підтримці. Ряд послуг та цінностей, які забезпечують природоохоронні території, є такими, що певні завдання господарювання не сумісні з іншими. Все це спричиняє до виникнення різного роду вказівок та розпоряджень.

КАТЕГОРІЇ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ

I. Природний заповідник (науковий заповідник)

Охороняє природу та підтримує природні процеси в неушкодженому стані для того, щоб мати екологічно репрезентативні зразки природного середовища, придатні для наукових досліджень, екологічного моніторингу, освіти та для підтримки генетичних ресурсів в динамічному та еволюційному стані.

II. Національний парк

Охорона визначних природних, особливо мальовничих територій національного чи міжнародного значення для наукового, освітнього чи рекреаційного використання. Це – досить великі за площею природні території, які не зазнали змін через людську діяльність, та на яких не дозволяється використання ресурсів.

III. Природоохоронні ландшафти

Створені для збереження природних ландшафтів національного значення, які є прикладом гармонійного взаємозв'язку Людини та Землі. Водночас забезпечують можливість для рекреації та туризму в межах нормального ритму життя та економічної активності на даних територіях. Ландшафтами такого типу є змішані, культурно-природні ландшафти високої естетичної цінності, де підтримується традиційне землекористування.

Сьогодні маємо дві основні проблеми, які повинні вирішити майже всі національні парки та ландшафтні природоохоронні території (ЛПТ):

- яким чином природоохоронні території повинні залучати до співпраці місцеве населення, сприяючи розвитку сталого туризму;
- який шлях сталого розвитку на природоохоронних територіях потрібно вибрати для місцевих жителів та відповідних органів влади.

СТАЛИЙ ТУРИЗМ

Природоохоронні території Європи, включаючи біосферні заповідники, охороняють одні з найважливіших природних та культурних ландшафтів світу, даючи змогу насолоджуватися їхніми дивовижами мільйонам людей щорок. Тиша та спокій, цікаве життя дикої природи приваблюють мільйони відвідувачів. У таких місцях люди знаходять духовне та розумове відновлення. Вони раді можливості відпочити на свіжому повітрі та втекти від тиску міського життя. Відвідування заповідників допомагає краще зрозуміти діяльність останніх та спонукає підтримувати її.

Але як природоохоронні території можуть вписатися з постійно зростаючим тиском туристів? Це питання вирішувалося на міжнародному симпозіумі зі сталого туризму в 1992 р. Симпозіум проводився Федерацією природних та національних парків Європи (ФПНПЄ). Проект, який частково фінансувався Європейським комітетом, розробив практичні вказівки (директиву) для розвитку «сталого туризму» на природних територіях Європи, національних парків та заповідників.

За даними звіту, потрібно, щоб на кожній природоохоронній території використовувався такий план дій для сталого туризму, який би забезпечував, щоб існуючий туризм та будь-які його напрямки були сталими. Розроблені вказівки містять 15 пунктів плану, що стосується туристичного сектору та господарювання на природоохоронних територіях.

Також подаються рекомендації для ширшої діяльності, необхідної з боку міжнародних організацій, національного уряду та сектору туризму. Звіт проекту був виданий ФПНПЄ, в 1993 р. (Simpson in Cibien, 1994).

ЗРОСТАЮЧА ВАЖЛИВІСТЬ ТУРИЗМУ

За останні 10 років туризм процвітав і відпустки стали нормальною частиною життя в багатьох європейських країнах. Деякі природні території та національні парки вже мають досвід перебування під його тиском. За умови продовження такої тенденції багато парків очікують навіть більшу присутність відвідувачів в наступні кілька років:

- постійний приріст туризму на 3–4% в Європі на найближчі 10 років;
- подвоєння туризму в Середземноморському регіоні в найближчі 20–30 років;
- 45% збільшення кількості автомашин в Європі в найближчі 20 років (більшість відвідувачів подорожують автомашинами);
- зростання потреби в організації відпусток, які базувалися б на діяльності на відкритому повітрі, а також культурного та освітнього туризму;
- зріст екологічно сприятливого туризму.

НАСЛІДКИ ДЛЯ ПАРКІВ ТА ЛПТ

Деякі парки та ЛПТ особливо вразливі щодо тиску туристів. На більшості територій туризм є як загрозою, так і можливістю для розвитку. Добре відомі проблеми занадто інтенсивного туризму в невідповідних місцях чи в невідповідний час. Світовий союз збереження природи вважає тиск туризму найбільшою загрозою для природоохоронних територій Європи.

Інтенсивний його розвиток та «агресивна» спортивна діяльність пошкоджують ландшафти та дику природу. Місцеве населення потерпає від автомобільного шуму та від забруднення середовища. Основною проблемою є пошук сталого балансу між збереженням природи та туризмом в парках та ЛПТ.

ВИЗНАЧЕННЯ ПРОСТОРУ ТА ПРИНЦИПІВ ДЛЯ СТАЛОГО ТУРИЗМУ

Туризм та охорона природи можуть співіснувати в гармонії лише тоді, коли туризм є «сталим». Це означає, що природні та культурні ресурси разом з екологічним, соціальним та економічним розквітом даної території постійно підтримуються. Туризм та пов'язані з ним розвитки на територіях парків та ЛПТ повинні бути такого типу, масштабу та планування, який перебуває в гармонії з місцевим середовищем.

Діяльність туризму повинна:

- базуватися на особливостях територій, забезпечуючи можливість насолоджуватися красою природи і ландшафтів, і при цьому не завдавати значної шкоди природі, не порушувати тишу та спокій. Широкомасштабні засоби обслуговування туристів, діяльність, яка включає значну кількість людей, спортивні змагання чи моторизований спорт, недоречні на теренах чи неподалік природоохоронних територій;
- не спричинятися пошкодження навколишнього середовища, його забруднення. Діяльність, розвиток та пов'язані з ними елементи, скажімо, транспорт, повинні звести до мінімуму використання енергії, забруднення та відходи виробництва;
- приносити користь навколишньому середовищу, місцевим жителям та сектору туризму. Багато природоохоронних територій розташовані в сільській місцевості, де низький розвиток економічної діяльності. Таким чином, туризм може забезпечити значний зріст економіки.

ПРАКТИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО РОЗРОБКИ ПЛАНУ ДІЙ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Практичні вказівки, розроблені ФПНПЄ на основі вивчення подібних, розроблених для різних типів природоохоронних територій Європи, повинні забезпечити, щоб туризм, пов'язаний з природоохоронними територіями, був сталим. Наводимо 15 пунктів практичних вказівок:

1) чітко визначити цілі охорони;

2) провести інвентаризацію;

3) працювати в партнерстві;

4) визначити цінності та основу, на яких повинен базуватися сталий розвиток;

5) визначити допустимі межі та стандарти, яких потрібно дотримуватися;

6) дослідити та проаналізувати туристичний ринок, потреби відвідувачів та їх сподівання;

7) визначити діяльність туризму, сумісну з природоохоронними територіями;

8) пропонувати розвиток нового туристичного продукту;

9) оцінити екологічні впливи даних пропозицій;

10) розробити господарський механізм туризму, який вимагає іншого напряму інтерпретації та освіти;

11) пропонувати рухому (лабільну) систему господарювання;

12) розробити комунікаційну стратегію та стратегію підтримки;

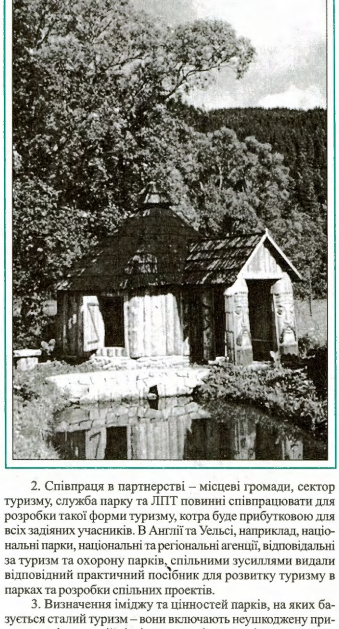
13) розробити програму для моніторингу та огляду;

14) оцінити ресурси та потреби навчання;

15) виконати план.

А ось 5 основних завдань, необхідних для чіткого визначення цілей охорони – туризм у межах парку та навколишнього, а також на території ЛПТ залежить від якості ландшафтів та дикої природи.

1. Першим пріоритетом повинно стати збереження цих якостей – основна мета природоохоронних територій. Без цього майбутнє природоохоронних територій та туризму буде під загрозою.

2. Співпраця в партнерстві – місцеві громади, сектор туризму, служба парку та ЛПТ повинні співпрацювати для розробки такої форми туризму, котра буде прибутковою для всіх задіяних учасників. В Англії та Вельсі, наприклад, національні парки, національні та регіональні агенції, відповідальні за туризм та охорону парків, спільними зусиллями видали відповідний практичний посібник для розвитку туризму в парках та розробки спільних проектів.

3. Визначення іміджу та цінностей парків, на яких базується сталий туризм – вони включають неушкоджену природу, тихі та спокійні місця, чудові ландшафти та здорове навколишнє середовище. Розвиток туризму та пов'язаної з ним діяльності повинен враховувати та підтримувати наявні цінності. Сподівання туристів на вибір відпочинку залежить від засобів масової інформації та реклами. Деякі джерела надають неправильну інформацію про природу та національні парки. Виникає хибне уявлення про те, що екзотичні об'єкти дикої природи та мальовничі ландшафти можна спостерігати без будь-яких зусиль. Також складається така думка, ніби парки та ЛПТГ є місцями для шикарних готелів та сприятливих умов для спорту. Тісна співпраця із засобами масової інформації необхідна для сприяння збереження цінностей, які парки та заповідники покликані охороняти.

4. Подання ідеї щодо нових «туристичних продуктів», оцінка їх впливу на довкілля – новий розвиток туризму та діяльності, включаючи освітню, повинен базуватися на природі та культурі, відображаючи місцевий характер та особливості природоохоронної території. Будь-які продукти розвитку повинні зменшувати вплив на довкілля та збільшувати користь для парку чи ЛПТ, а також для місцевих громад.

5. Розвиток ефективних способів господарювання для утримання тиску туризму нижче рівня допустимих меж.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Який підхід вибрати для сталого розвитку в біосферному заповіднику, щоб залучити до співпраці місцеве населення та відповідні органи влади?

Термін «сталий розвиток» виник більш, ніж 20 років тому в галузі екології. За допомогою цієї нової концепції полегшується досягнення консенсусу стосовно завдань та способів, які треба розглянути з метою пом'якшення можливих наслідків агресивного розвитку промисловості та загроз для навколишнього середовища.

Сталий розвиток – це форма економічного розвитку, який враховує здатність екосистеми витримувати навантаження та забезпечує прийнятність екосистеми як для теперішнього, так і для майбутнього поколінь.

Концепція сталого розвитку широко обговорювалася серед міжнародних організацій та в кількох галузях наукових досліджень. Але рекомендації концепції завжди було важко ідентифікувати та запровадити через 4 основні причини:

• сталий розвиток має глобальні завдання, розраховані на тривалі строки, тоді як рішення та проекти розвитку розробляються локально, відповідно до короткочасних потреб;

• сталий розвиток повинен виявлятися в часі. Оскільки ми живемо в такому світі, де зміни виникають надто швидко і важко досяти сталості;

• активність сталого розвитку рідко викликає помітні ефекти за короткий проміжок часу, тому важко створити політичний капітал на базі результатів, матеріалізація яких потребує десятиріч;

• термін «сталий розвиток» всіляко заплямовувався, але важко судити про характер та інтереси тих, хто цим займався.

Концепція сталого розвитку набула розголосу завдяки Самміту в Стокгольмі (1972 р.), Всесвітній Стратегії Збереження (1980 р.), а особливо – Самміту в Ріо-де-Жанейро (1992 р.).

Запроваджений сталий розвиток повинен спочатку проявлятися локально, а вже потім потрібно розробляти концепцію нової глобальної парадигми для людського поступу в біосфері. Напочатку поняття «національний парк» застосовувалося до мережі природоохоронних територій, призначених для висвітлення користі від інтеграції охорони та розвитку. Крім цього, основною характерною особливістю біосферних заповідників вважається забезпечення того, щоб наукові знання, уміння та людські цінності розвивалися в системі, необхідній для підтримки сталого розвитку (план дій для національних парків).

На жаль, основна структура біосферних заповідників та їх існування поряд з природоохоронними територіями не обов'язково визначають сталий розвиток реально, з великою кількістю населення та розвиненою промисловою інфраструктурою. Таким чином, ми повинні детально розробити інший тип експериментального місця для сталого розвитку – концепцію регіону-лабораторії.

Аналітичний підхід дозволяє такі умови проекту, які узгоджуватимуться із завданнями всіх задіяних сторін. Позиція проекту може змінюватися шляхом поліпшення процесу

пошуку балансу в межах проекту чи стосовно місцевих, регіональних та глобальних потреб (Villeneuve in Cibien, 1994).

Акцентуємо увагу читача на наступних потребах:

• матеріальні потреби, визначені як фізичні засоби, необхідні для забезпечення якості життя. Харчування, фізична безпека, право на власність, транспорт – становлять економічну сторону розвитку;

• соціальні потреби та індивідуальні прагнення, такі як здоров'я, освіта, певний ступінь свободи, кохання, визнання – становлять соціальну сторону;

• потреби в належному навколишньому середовищі та сталості відновних та невідновних ресурсів, необхідних для здорового довкілля та самопідтримки екосистем у межах пристосування та прогресу, представляють екологічну сторону;

• справедливі потреби, тобто розподіл благ та добробуту, наведених вище, відображають етичну сторону сталого розвитку.

Який підхід вибрати для національних парків та ЛПТ?

Отриманий досвід дозволяє зробити певні висновки, які можуть забезпечити національні парки практичними вказівками для застосування сталого розвитку, створюючи, таким чином, справжню світову мережу регіонів-лабораторій. Керівники національних парків повинні проявити певну обачність перед тим, як прийняти експериментальний план для сталого розвитку на місцевому рівні:

• ніхто не може витягти сталий розвиток просто «з-під шапки». Історія сама покаже нам, чи нова парадигма реалістична. Таким чином, це не нова релігія, це просто підхід, який вимагає постійного перегляду;

• поняття короткочасного розвитку стосується передусім та понад усе місцевих жителів і ми не можемо нав'язувати їм силою ідею сталого розвитку.

Отже, діяльність щодо подальшого сталого розвитку повинна добре сприйматися місцевим населенням, котре може брати участь у прийнятті рішень;

• національні парки повинні шукати законні підстави, які б дозволили їм переглянути нові правила, забезпечуючи їх політичною підтримкою національних керівних органів;

• не можна обходити органи місцевої влади, потрібно так розвинути комунікаційну стратегію, щоб демократичні механізми суспільства сприяли сталому розвитку.

Словом, рекомендується наступний метод: якомога більша участь громадськості та співчуття тих, хто сприяє сталому розвитку, місцевого населення; домогтися, щоб сектор керівних органів відповідав за застосування моделі сталого розвитку, яку вони можуть забезпечити власною підтримкою.

ПІСЛЯСЛОВО

Туризм на території та навколо природних територій національних парків та біосферних заповідників існує та продовжуватиме існувати. Сьогодні переважаюча частка туризму не вважається сталою навіть на таких територіях, як біосферні заповідники, котрі повинні поєднувати охорону біорізноманіття та стале землекористування.

Негайно потрібно розвивати більш сталі форми. Слід зменшити вплив туризму на тих територіях, котрі вже знаходяться під його занадто великим тиском. Існуючий несталий розвиток туризму та діяльності необхідно перетворити на сталі форми.

У деяких місцях є можливість для розвитку туризму. Місцева економіка сільських територій може значно виграти від нього, але населення потрібно проінформувати про те, що туризм не може вирішити всіх сільських проблем. Не можна за будь-яку ціну запроваджувати туризм. Він повинен бути сталим та приносити користь біосферним заповідникам, національним паркам, ЛПТ, місцевому населенню та туристичному сектору.

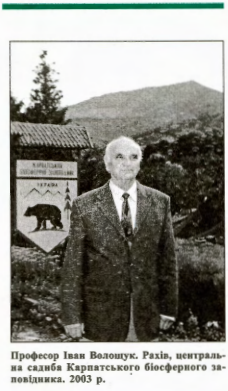
Керівництво національних парків та інших природоохоронних територій повинно уникати бездумного реагування на зростаючі пропозиції туризму – заради власного захисту. Потрібно брати на себе ініціативу та визначати тип та напрям туризму, який понад усе підходить до даних територій.

Розробка плану сталого розвитку є ефективним способом для його досягнення. Подібний може бути частиною плану господарської діяльності на даній території або розроблятися окремо. Він повинен брати до уваги прилеглі до заповідника території та врахувати регіональну та національну політику для сталого туризму. Національні парки та ЛПТ не виживуть, якщо не об'єднаються з іншими інстанціями для охорони, туризму та іншого землекористування.

Процес розробки плану вважається настільки важливим, як і сам план. Це – механізм допомоги службі національного парку у визначенні тих площ, котрі потрібно включити, а також співпраця з місцевим населенням та інші інтереси. Оскільки туризм досить наступальний, належний стан навколишнього середовища парків та ЛПТ потрібно підтримувати. Це означає, що охорона повинна залишатися основним пріоритетом.

Професор Іван Волощук. Рахів, центральна садиба Карпатського біосферного заповідника. 2003 р.

С. СТОЙКО,
доктор біологічних наук, професор,
доктор гоноріс кауза Зволенського технічного університету

ТВОРЕЦЬ ПОТУЖНОГО СПАДКУ

ДО 70-ЛІТТЯ СЛОВАЦЬКОГО ГЕОБОТАНІКА ТА ЕНВАЙРОНМЕНТАЛІСТА ПРОФЕСОРА ІВАНА ВОЛОЩУКА

Словацьке екологічне товариство при Академії Наук Словаччини, Словацький Національний комітет МАБ ЮНЕСКО, дирекція Татранського національного парку та Асоціація карпатських національних парків (АКАНАП) провели 29-30 квітня 2005 р. міжнародну конференцію «Метаморфози охорони природи у Татрах». Її метою став аналіз розвитку охорони природи в Татранській гірській системі від початку Краківської конференції 1925 р. та спроба оцінити сучасну візію Татранського національного парку в географічній мережі парків Словаччини, Карпат, Європи і світу. Водночас було урочисто відзначено 70-ліття з дня народження та 30-ліття наукової, природоохоронної, педагогічної і громадської діяльності відомого словацького натураліста і геоботаніка, професора, габілітованого доктора сільськогосподарських і лісових наук Івана Волощука. До привітання ювіляру приєднуються нині також природоохоронці і ботаніки України, які мали можливість неодноразово слухати його доповіді на міжнародних конференціях у Татрах, Рахові, Яремчі та інших містах, добре знайомі із змістовними працями вченого. Приємно вітати ювіляра ще й тому, що він вніс вагомий внесок в охорону природи Українських Карпат.

І. Волощук народився 21 січня 1935 р. на Закарпатті. Після війни його батьки виїхали до Словаччини, з природою якої зв'язаний творчий шлях ювіляра. Після закінчення у 1964 р. лісового факультету в Інституті лісу і деревинознавства у Зволені І. Волощук працював у різних виробничих та природоохоронних установах. У 1982 р. він захистив кандидатську дисертацію на тему «Буково-ялицеві ліси Словаччини», а в 1992 р. докторську дисертацію на тему «Екосистемний аналіз територіально незначних заповідних об'єктів Словаччини». З 1993 до 2003 р. наукова і педагогічна діяльність проф. І. Волощука зв'язана з факультетом екології і енвайронменталістики Зволенського технічного університету, де читав різні природоохоронні курси. У зв'язку з віковим цензом ювіляр залишив у 2003 р. активну педагогічну діяльність і зараз є науковим консультантом докторських дисертацій у згаданому вузі та працює науковим координатором найбільшого у Словаччині біосферного резервату «Татри».

Наукова спадщина проф. І. Волощука багата і тематично різноманітна, він автор понад 20-ти монографій і книг, 7-ми навчальних посібників і понад 300 наукових статей, опублікованих у Словаччині та за кордоном. Зупинимося на природоохоронних працях вченого. В 1991 р. у співавторстві з І. Міхалом він опублікував словацькою, англійською та німецькою мовами цікаву у методологічному плані працю «Rozhovory o Ekologii a ochrane prirody» (162 с.). У ній з'ясовані наукові терміни та основні поняття в галузі екології і охорони природи, визначені пріоритетні завдання цих наук щодо оптимізації життєвого середовища, об'ґрунтовані екологічні заходи збереження природної спадщини, показані структурно-функціональні особливості екосистем різних рангів, екологічні засади заповідної справи, шляхи раціонального використання та відтворення відновних природних ресурсів. У 1999 р. вийшла у світ під грифом МСОП, МАБ ЮНЕСКО та ВВФ та під редакцією І. Волощука англійською мовою монографія «The National Parks and Biosphere Reserves. The last Nature Paradises» (244 с.), в якій подана екологічна характеристика національних парків і біосферних резерватів Угорщини (3 об'єкти), Словацької Республіки (11 діючих і 2 запроектовані об'єкти), Польщі (6 об'єктів), України (5 об'єктів), Румунії (1 об'єкт). Вона містить багато карт та інших ілюстративних матеріалів. Співавторами монографії є також українські природоохоронці С.М. Стойко Ф.Д. Гамор.

Особливою заслугою ювіляра є фітоценотичні дослідження пралісових екосистем у Словацьких та Українських Карпатах. У віддалених місцях Українських Карпат збереглися на площі близько 60 тис.га унікальні для Центрально-Східної Європи букові, буково-ялицево-смерекові та смерекові праліси. Чеський натураліст професор А.Златнік ще в 1935-1938 рр. заклав у них 22 постійні дослідні ділянки, на яких провів детальні фітоценотичні, педологічні та таксаційні дослідження. По суті, це був перший у Карпатах екологічний моніторинг. Результати комплексних досліджень опубліковані А.Златніком у класичній монографії «Prozkum prirozenych lesu na Podkarpatske Rusi. Dil prvni: Vegetace a stanoviste reservace Stuzica, Javornik a Pop Ivan» (1938, 223 с.). Професору Волощук вдалося відшукати частину цих експериментальних ділянок і через 60 років провів аналогічні дослідження пралісо-

вих екосистем на території Карпатського біосферного заповідника на Попі Івані Мармароському, у Горганах, у масиві Полонина Красна. Результати досліджень опубліковані у його монографії «Geobiocenolgicky vyskum prirozenych lesnych ekosystemov v chranenych uzemiach Karpat» (122 с.). На підставі детального фітоценотичного та таксаційного аналізу автор встановив різні фази і стадії розвитку в букових, ялицево-букових, смереково-буково-ялицевих та смерекових пралісових деревостанах. Проведені дослідження цікаві для з'ясування у часі і просторі динамічних тенденцій пралісових екосистем з різною ценотичною структурою. Автором запропонована довготривала програма екологічних досліджень і моніторингу у пралісах Карпат (Carpathian long-term Ecological Research and Monitoring Network).

На факультеті екології і енвайронменталістики Зволенського університету професор І. Волощук впродовж багатьох років читав різні, як згадувалося вище, природоохоронні курси. Маючи педагогічний досвід, опублікував у 2003 р. оригінальний підручник «Ochrana prirody a krajiny» (234 с.). Він складається з двох частин. Частина перша – теоретичні основи охорони природи і ландшафту – містить такі розділи: системи Всесвіту, Землі, Природи; екологічні основи охорони природи і ландшафту; життєве середовище і сталий розвиток; етика ставлення до природи. У частині другій викладені завдання практичної охорони природи і ландшафту.

Як авторитетний еколог проф. І. Волощук брав і бере участь у різних міжнародних природоохоронних акціях. Він був членом IUCN від Середньої і Східної Європи (2000-2004 рр.). Зараз є членом Комісії природних і національних парків та Комісії по менеджменту IUCN, членом Європейської федерації природних і національних парків, засновником і Президентом Асоціації карпатських національних природних парків і резерватів (ACANAP), а також членом ряду словацьких природоохоронних структур. Протягом 1992, 1993, 1995, 1999, 2000, 2002 рр. ювіляр брав участь у міжнародних експертизах з різних природоохоронних проблем. За багатогранну діяльність Світовий фонд дикої природи (WWF) нагородив проф. І. Волощука золотою медаллю. З роси й води, шановний колего!

м. Львів (Україна) – м. Зволен (Словаччина)

НА СХИЛАХ КРАСІЇ

Гора Красія із лижними трасами, розрахованими як на початківців, так і професіоналів, та однойменний масовий осередок туристичної індустрії у Кострині, що на Березнянщині (Закарпаття), здавна відомі – одним як добре облаштована гірськолижна база, іншим як спортивно-оздоровчий дитячий табір. Тут і в наші часи велелюдно. Після суєти буденних справ та гамірливих міст людей все більше вабить спокій і тиша, єднання з природою. Попит породжує пропозицію: у сільських оселях, розташованих біля підніжжя Красії, з десяток років тому почав стихійно розвиватися приватний бізнес – надання послуг гостинності тим, кого ваблять гори. Гостей зазвичай розміщували у якійсь із кімнат будинку господаря, як правило, без цивілізованих вигод і зручностей. Побутує це й досі. Та на цьому ґрунті формується новий вид підприємництва – «сільський туризм». І зростають молоді сучасні підприємства, що за європейськими стандартами забезпечують по-домашньому затишний відпочинок туристів. Два із таких розташувалися у мальовничому гірському селі Вишка, що сусідує із Кострином.

«Шому-ТУР» – «ковчег» для «зелених» туристів

«ПАВЛІЙОВА ХИЖА»

Підкорюючи гори, а надто повертаючись у долину, – переконаний Павло Павлій, – по-новому оцінюєш життя і себе у ньому. Задовго до започаткування підприємницької діяльності у сфері екологічно зорієнтованого туризму він принагідно придбав хатину у Вишці. Траплялася нагода відпочити – приїздив сюди побути наодинці з природою. Пізніше, на посаді заступника голови Великоберезнянської райдержадміністрації, постійно пропагував ідею сільського туризму у межах проекту сталого розвитку громади. Був переконаний, і за найменшої нагоди щоразу намагався доказати іншим, що альтернативи цьому виду діяльності на Берез-

Павло Павлій (третій зліва) і його гості

Господар «Павлійової хижі» за спорудженням каплиці на честь святих Петра і Павла

нянщині немає. Важливість її полягає у забезпеченні гармонійного поєднання вирішення соціально-економічних проблем гірської Верховини, зокрема зайнятості горян у сфері послуг за місцем їх проживання, із сучасними підходами до збереження унікального біорізноманіття нашої культурно-історичної спадщини. Адже значна частина району розміщена на теренах Ужанського національного природного парку загальною площею 39 тисяч гектарів. На зміну шкідливому для заповідної зони виду виробничої діяльності, пов'язаної із вирубкою лісу та обробкою деревини, неодмінно має прийти туризм, особливо малі його форми.

Спробувати себе на цій ниві радив друзям та знайомим, що шукали роботу. У відповідь нерідко чув: «Вчити кожен може...». Коли став безробітним і серед шляхів працевлаштування центр зайнятості запропонував організувати підприємницьку діяльність на засадах одноразової виплати суми належної йому допомоги по безробіттю, без сумнівів взявся за справу.

Павло Павлій проти назви «зелений туризм». Вважає, що правильніше, як це побутує на Словаччині та у Франції та Польщі, – «сільський».

Відома в народі як «Павлійова хижа», туристична садиба працює 6-7 місяців у сезон зими-літа. У туристичне міжсезоння свій дім приватний підприємець П. Павлій будує власними руками. Часом від сходу до заходу сонця. Без вихідних.

Звичайно, для окремих видів роботи – зварювання, встановлення засобів пожежної охорони, водогону, спорудження сауни та басейну – доводиться запрошувати фахівців. Однак основні будівельні та оздоблювальні роботи виконує сам.

У розумінні, що без створення комфортного побуту справа не буде прибутковою, у своєму бізнес-плані він передбачив і щорічну суму самоінвестицій у розвиток інфраструктури та розширення і підвищення якості послуг.

Півтора року постійно щось удосконалює і облаштовує – опалення, душові, санітарно-гігієнічні приміщення – спочатку у двох окремих котеджах, згодом із розрахунку теплозбереження об'єднаних в один. Чудова вітальня старовинного верховинського стилю сусідує із кухнею, обладнаною найсучаснішою побутовою технікою.

І ось вона, сільська садиба, відкрита для комфортного домашнього відпочинку восьми гостей одночасно. Упродовж кількох років гостює тут сім'я киянина Михайла Шаповалова. Господар вважає його не просто гостем, а другом. Цього літа приїздили з донькою та зятем із Франції Грегом.

– Що найбільше вабить сюди, у село Вишку? – запитую.

– Тиша, – відповідають, – велична у природі і камерна на сільському обійсті. А ще відсутність жорсткого порядку дня: забажали діти обідати не о 14-й, а в 14.30 і – будь ласка.

Та й меню напрочуд різноманітне: закарпатська кухня увібрала в себе найсмачніше з угорської, словацької, чеської, румунської, польської...

Меню жодного дня не повторюється. Одне лише угорське лечо готуємо тут не менше, ніж за п'ятьма рецептами. До того ж на обійсті «Павлійової хижі» поряд із 70 видами рідкісних декоративних кущів і дерев зростає чисельна кількість городніх культур, квітів і лікарських трав. Багато що із цього використовується для приготування їжі та неперевершених трав'яних чаїв.

Павло Павлій має своє трактування важливості сільського туризму. Тут міська людина часом вперше бачить, як довго росте, розвивається дерево, як обробляється земля, скільки треба трудитися задля цього, а, отже, вчиться чути тишу, бачити травинку, врешті, оберігати ліс з усім його рослинним та пташиним розмаїттям.

У супроводі господаря оглядаємо його садибу і переконуємося, що це не просто слова, це позиція. Усе, що добудовується, тільки із природних матеріалів – дерева та каменю.

Торкнулася розмова і перспективи. Початкуючий підприємець розвиток справи пов'язує з майбутньою співпрацею зі службою зайнятості, зацікавленій у працевлаштуванні людей та здатній посприяти їм в організації підприємницької діяльності шляхом виплати одноразової допомоги по безробіттю та професійного навчання. Він прагне створити конкурентоздатний туристичний продукт – зразкову садибу з подальшим її використанням не лише в рекреаційних цілях, але й як базу із підготовки кадрів для екологічно зорієнтованого сільського туризму на теренах Березнянщини та інших прилеглих до району та області регіонів.

«ШОМУ-ТУР»

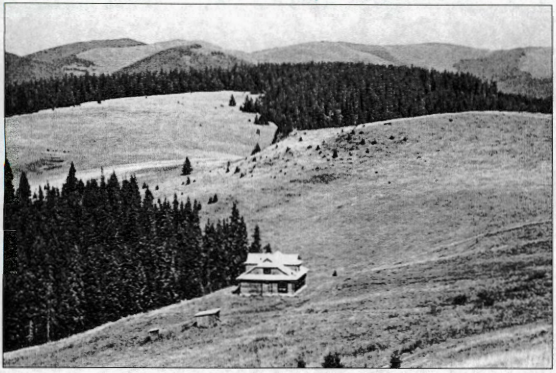
У цьому ж таки селі Вишка майже три роки вже діє ТОВ «Шому-ТУР», яке за підсумками Закарпатського обласного конкурсу в номінації підприємств із чисельністю до 20 працівників вибороло звання «Кращий роботодавець 2003 року». Завітавши сюди, ви зрозумієте, що означає відпочити на природі з комфортом. Адміністратор Наталія Хировець, що гостинно відчинила ворота на дзвінок нечеканих гостей, на наш жарт відповіла серйозно: «Непрохачих готей у нас немає, ми радо зустрічаємо кожного...». Для цього, виявляється, «Шому-ТУР» має свій сайт в Інтернеті.

Розташоване в урочищі «Пансіонат», це молоде підприємство зорієнтоване на організацію переважно сімейного відпочинку – тихого, спокійного. Одночасно можуть прийняти на відпочинок не більше 40 чоловік разом із дітьми. Задля цього тут не передбачено гучної музики, голосних розваг на кшталт дискотеки, навіть бару чи кав'ярні. Зате є розкішний хол-їдальня, затишні куточки для усамітнених роздумів, споруджено напівкритий басейн, по-сучасному обладнаний шезлонгами.

Від довколишніх краєвидів не одірвати ока. Відпочити на їх лоні приїздять гості із Угорщини, Німеччини, Росії та ряду областей України.

Символічно, що упродовж перших двох днів функціонування закладу гостями тут були діти з Березнянщини. Відпочинок їх фінансувався господарями. Отож, слід сподіватися, що добрі справи оплатяться сторицею і «Шому-ТУР» на тривалі роки стане надійним осередком процвітаючого туристичного бізнесу...

Віра ГОЛУБ
м. Ужгород

Ярослав ЗЕЛЕНЧУК,
аспірант;
Іван ЗЕЛЕНЧУК,
кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник Філії «Гуцульщина» НДІ українознавства МОН України
смт. Верховина

ТОПОНІМІЧНА АВТЕНТИКА КАРПАТ

РЕЄСТР ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ І ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ВЕРХОВИНЩИНИ

На території Українських Карпат завдяки їх природно-географічній ізольованості від навколишнього світу протягом багатьох століть збереглася унікальна система старовинних автентичних географічних назв населених пунктів і природних об'єктів. У них зафіксовано давнє історичне минуле і гірське господарство краю, уклад життя гуцулів, особливості сільських населених пунктів, форма і величина навколишніх гір, урочищ, скель, лісів, полонин, річок, потоків, озер, порід дерев та ін.

Якщо автентичні географічні назви населених пунктів і природних об'єктів цього гірського краю порівняти із старовинною живописною картиною Гуцульщини, написаною талановитим художником сивої давнини, то вона ще й сьогодні схована від українського народу під багатьма шарами фарб, які насильно нанесли на неї «художники» чужоземних держав, що сотні років володіли цим краєм. Сьогодні, аби повернутись до українського оригіналу «картини» автентичних географічних назв Гуцульщини, потрібна трудомістка реставраційна робота, щоб обережно зняти з неї спотворюючі шари австрійської, польської, румунської, угорської і російської «фарб».

Тому проблема повернення автентичних назв населеним пунктам і природним об'єктам Гуцульщини вимагає проведення тривалих та кропітких топонімічних досліджень цього регіону, виконати які можна тільки спільними зусиллями науково-освітньої громадськості краю із широким залученням студентської та учнівської молоді.

Метою нашого дослідження є постановка практичного топонімічного завдання і спроба його розв'язання на конкретному матеріалі. Вибір Верховинського району Івано-Франківської області зроблено тому, що він географічно є центральним районом Гуцульщини. Крім того, у смт. Верховині знаходиться Філія «Гуцульщина» НДІ українознавства МОН України і проведення тут польових топонімічних досліджень не потребує великих фінансових затрат. Верховинщина є «малою» батьківщиною для авторів цієї статті, отож більшість автентичних гуцульських географічних назв населених пунктів та природних об'єктів району нам – її корінним мешканцям – добре відома.

Якщо для вивчення і подорожування Гуцульщиною користуватися сучасними великомасштабними топографічними картами районів України (масштаб 1:100 000), то дослідникам і туристам доведеться зустрітися із багатьма розбіжностями між інформацією на картах та інформацією, яку можна одержати від місцевих жителів краю. Основною причиною таких розходжень є те, що більшість топографічних карт районів України великого масштабу, які видані російською та польською мовами, містять застарілі географічні дані, крім того, на них залишено полонізовані та русифіковані варіанти українських топонімів (ойконімів, оронімів,

гідронімів). Тому видання сучасних топографічних карт районів України великого масштабу українською мовою є актуальною проблемою географії України, українознавства та мовознавства, яка потребує детальних сучасних топонімічних досліджень.

Наше топонімічне дослідження Верховинщини має науково-практичну мету і є спробою на прикладі одного адміністративного району розпочати роботу над «Проектом повернення автентичних географічних назв населеним пунктам і об'єктам природи Гуцульщини» із подальшим нанесенням їх на великомасштабні топографічні карти районів України.

До цієї об'ємної науково-практичної й пошуково-збиральницької роботи необхідно залучити місцевих учителів географії, українознавства та інших гуманітарних предметів, які разом з учнями можуть допомогти науковцям регіону Гуцульщини у збиранні топонімічного матеріалу і створенні вичерпного «Топонімічного банку даних» свого населеного пункту у кожному середньому загальноосвітньому навчальному закладі краю.

Грунтовні науково-практичні і пошуково-збиральницькі топонімічні дослідження Гуцульщини можливі тільки після прийняття офіційного рішення Івано-Франківського, Чернівецького та Закарпатського обласних управлінь освіти про практичну участь в організації збирання топонімічного матеріалу педагогів і учнів місцевих загальноосвітніх навчальних закладів. Тільки тоді створення в кожній школі Гуцульщини «Топонімічного банку даних» із мікротопонімів, гідронімів та оронімів буде вважатись конкретною українознавчою роботою навчального закладу, яка має велике навчальне і виховне значення.

У наукових дослідженнях топоніміки всієї території Гуцульщини винятково важливою є участь викладачів та студентів університетів Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей. Цю важливу науково-практичну роботу можна організувати у формі студентських курсових і дипломних робіт з подальшою підготовкою і виданням регіональних топонімічних словників і топографічних карт.

Топоніми Гуцульщини не змінювалися протягом багатьох століть. Вони містять у собі цінну історико-культурну інформацію і тому є важливим джерелом українознавчих досліджень регіону. Аналізуючи їх, можна також виявити впливи сусідніх держав, що мали стосунки з цим благодатним краєм.

Гуцульські топоніми є суттєвим достовірним доповненням до рідкісних писемних і археологічних пам'яток, які повинні стати джерельною базою для комплексних українознавчих наукових досліджень.

Повернення населеним пунктам та природним об'єктам Гуцульщини їх українських географічних назв і нанесення їх на великомасштабні топографічні карти районів України є актуальним завданням ще й тому, що в наш час відбувається різке зменшення заселеності Карпатського регіону України і проведення тут детальних польових топонімічних досліджень стає проблематичним.

Для підготовки «Реєстру географічних назв населених пунктів і природних об'єктів Верховинщини» ми використали сучасні великомасштабні топографічні карти районів України (масштаб 1:100 000) Київської військово-картографічної фабрики (2002 р.), видані російською мовою, та топографічні карти Українських Карпат (масштаб 1:100 000) Військового географічного інституту в Варшаві (2001 р.), видані польською мовою, на яких зображена територія Верховинського району Івано-Франківської області України.

Одержаний нами «Реєстр географічних назв населених пунктів і природних об'єктів Верховинщини» складається із трьох частин:

1. Назви населених пунктів Верховинщини.

2. Назви гір, хребтів і урочищ Верховинщини.

3. Назви річок, потоків і озер Верховинщини.

Для зручності користування власні назви об'єктів в Реєстрі наведено не в алфавітному, а в «географічному» порядку відповідно до нашого зчитування їх з топографічних карт під час проведення дослідження: рядками – «із заходу на схід» та стовпчиками – «із півночі на південь».

У наведеному нижче Реєстрі слова, що означають географічну назву, розміщені окремими рядками в певній послідовності. На першому місці подається географічна назва об'єкта російською мовою, на другому – ця ж назва наводиться гуцульським діалектом (для правильної письмової передачі фонетичного звучання слів гуцульського діалекту ми користуємось буквою «ы» російського алфавіту), і на третьому місці – **як кінцевий результат дослідження – ми пропонуємо власний варіант цієї географічної назви українською мовою.**

Реєстр географічних назв населених пунктів і природних об'єктів Верховинщини

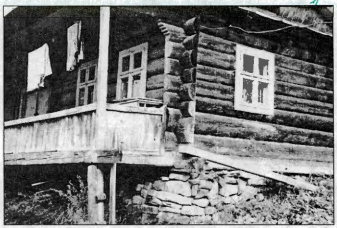
1. Назви населених пунктів :

- с. Волова – с. Волова – **с. Волова**
- с. Кривополье – с. Кривополе – **с. Кривополе**
- с. Бережница – с. Бережниця – **с. Бережниця**
- с. Буковец – с. Буковец – **с. Буковець**
- с. Черетов – с. Черетів – **с. Черетів**
- с. Великий Ходак – с. Великий Ходак – **с. Великий Ходак**
- с. Стаище – с. Стаїщі – **с. Стаїще**
- с. Випче – с. Выпчі – **с. Вінче**
- с. Криворивня – с. Криворывня – **с. Криворівня**
- с. Ильцы – с. Ільці – **с. Ільці**
- пгт. Верховина – смт. Верховина – **смт. Верховина**
- с. Красник – с. Красник – **с. Красник**
- с. Верхний Ясенов –с. Верьхный Ісеныв – **с. Верхній Ясенів**
- с. Ровня – с. Рывня – **с. Рівня**
- с. Белоберезка – с. Білоберезка – **с. Білоберезка**
- с. Быстрец – с. Быстрец – **с. Бистрець**
- с. Выгода – с. Выгода – **с. Вигода**
- с. Устерики – с. Устеріки – **с. Устеріки**
- с. Хороцово – с. Хороцево – **с. Хороцеве**
- с. Дземброня – с. Дзымброня – **с. Дземброня**
- с. Замагора – с. Замагура – **с. Замагора**
- с. Красноилья – с. Красноїлля – **с. Красноїлля**
- с. Барвинков – с. Берьвынкове – **с. Барвінкове**
- с. Топильче – с. Топыльчі – **с. Топільче**
- с. Чорная Речка – с. Чьорна Річька – **с. Чорна Річка**
- с. Перекрестное – с. Перехресне – **с. Перехресне**
- с. Стебни – с. Стебні – **с. Стебні**
- с. Головы – с. Головы – **с. Голови**
- с. Полянки – с. Полінки – **с. Полянки**
- с. Зеленая – с. Зелене – **с. Зелене**
- с. Сеньковское – с. Сеньківське – **с. Сеньківське**
- с. Черемошна – с. Черемошна – **с. Черемошна**
- с. Яблоница – с. Єблуныця – **с. Яблуниця**
- с. Яворник – с. Іверник – **с. Явірник**
- с. Стовпни – с. Стовпні – **с. Стовпні**
- с. Гринява – с. Гринева – **с. Гринява**
- с. Пробойновка – с. Пробыйна – **с. Пробійна**
- с. Белая Речка – с. Біла Річька – **с. Біла Річка**
- с. Буркут – с. Буркут – **с. Буркут**
- с. Грамотное – с. Гримытне – **с. Гримітне**
- с. Голошина – с. Голошина – **с. Голошина**
- с. Болтагул – с. Балтагул – **с. Балтагул**
- с. Перкалаб – с. Перкалаба – **с. Перкалаба**

2. Назви гір, хребтів і урочищ:

- г. Хорде – г. Хорде – **г. Хорде**
- ур. Полье – ур. Поле – **ур. Поле**
- г. Китылувка – г. Кітылувка – **г. Кітилувка**
- г. Версалем – г. Версалем – **г. Версалем**
- г. Малый Дол – г. Малий Діл – **г. Малий Діл**
- г. Габорянская – г. Габорянска – **г. Габорянська**
- г. Дол Малый – г. Діл Малий – **г. Діл Малий**
- г. Белая Кобыла – г. Біла Кобила – **г. Біла Кобила**
- г. Черный Грунь – г. Чьорний Грунь – **г. Чорний Грунь**
- хр. Игрец – хр. Игрец – **хр. Ігрець**
- г. Копилаш – г. Копілаш – **г. Копілаш**
- г. Костшица – г. Кострича – **г. Кострича**
- г. Кострич – г. Кострич – **г. Кострич**
- г. Кострица – г. Кострича – **г. Кострича**
- ур. Буковен – ур. Буків'єн – **ур. Буков'єн**
- г. Погар – г. Погарь – **г. Погар**
- г. Грибковая – г. Грибкова – **г. Грибкова**
- г. Марыш – г. Марыш – **г. Мариш**
- ур. Марыш – ур. Марыш – **ур. Мариш**
- ур. Яворник – ур. Івірі – **ур. Явори**
- г. Варатын – г. Варітин – **г. Варітин**
- г. Ружа Кежковата – г. Ружя Кежковата – **г. Ружа Важковата**
- г. Синица – г. Синиці – **г. Синиці**

• г. Синяя Кичера – г. Синя Кичіра – **г. Синя Кичера**
• г. Шпицы – г. Шпиці – **г. Шпиці**
• г. Лесничка – г. Лисничка – **г. Лисничка**
• г. Лельков – г. Лелькiв – **г. Лелькiв**
• г. Фрынцов – г. Фринцьов – **г. Фринцiв**
• г. Ребра – г. Ребра – **г. Ребра**
• хр. Кедроватый Погорилка – хр. Кедроватий Погорілка – **хр. Кедроватий Погорілка**
• хр. Росшибеняк – хр. Розшибенєк – **хр. Розшибеняк**
• г. Степанец – г. Степанец – **г. Степанець**
• г. Косарище – г. Кошерышщі – **г. Кошарище**
• г. Степанский – г. Степанський – **г. Степанський**
• ур. Топильче – ур. Топильчі – **ур. Топільче**
• хр. Магура – хр. Магура – **хр. Магура**
• г. Кринта – г. Кринта – **г. Кринта**
• г. Гуптын – г. Гуптын – **г. Гуптин**
• г. Мунчель – г. Менчул – **г. Менчул**
• г. Змеинская – г. Змiїнска – **г. Змiїнська**
• г. Прусья – г. Прусь'я – **г. Прусь'я**
• г. Дземброня – г. Дзымброня – **г. Дземброня**
• г. Смотрец – г. Смотричь – **г. Смотрич**
• ур. Змянки Малые – ур. Змiїнки Малі – **ур. Змiїнки Малі**
• г. Ростицкая – г. Ростыцка – **г. Ростiцька**
• г. Черная Гора – г. Чьорна Гора – **г. Чорна Гора**
• г. Скорушны – г. Шкорушний – **г. Шкорушний**
• г. Гнилец Малый – г. Гнылец Малий – **г. Гнилець Малий**
• ур. Стрымки – ур. Стрымкі – **ур. Стрiмкі**
• г. Круглая – г. Кругла – **г. Кругла**
• ур. Полонина Гроппа – ур. Полонина Гропа – **ур. Полонина Гропа**
• г. Шурын – г. Шурын – **г. Шурин**
• ур. Полонина Шурин – ур. Полонина Шурын – **ур. Полонина Шурин**
• г. Скупова – г. Скупова – **г. Скупова**
• г. Вихид – г. Выхід – **г. Вихід**
• ур. Стовпне Велике – ур. Стовпні Великі – **ур. Стовпні Великі**
• г. Шавник – г. Шівник – **г. Шівник**
• г. Мунчелик – г. Менчолик – **г. Менчолик**
• г. Яворник – г. Іверник – **г. Явірник**
• г. Людова – г. Лудова – **г. Лудова**
• г. Людовец – г. Лудовец – **г. Лудовець**
• ур. Гронь Малый – ур. Грунь Малий – **ур. Грунь Малий**
• г. Радиль – г. Радул – **г. Радул**
• г. Стог – г. Стыг – **г. Стiг**
• г. Регеска Великая – г. Регеска Велика – **г. Регеська Велика**
• г. Регеска – г. Регеска – **г. Регеська**
• г. Медвежик – г. Медвежєк – **г. Ведмежак**
• хр. Русский Дзял – хр. Руский Дiл – **хр. Руський Дiл**
• хр. Ватонарка – хр. Ватунарька – **хр. Ватунарка**
• г. Роге – г. Роги – **г. Роги**
• г. Лукавец – г. Лукавец – **г. Лукавець**
• г. Керничны – г. Кірничний – **г. Кринiчний**
• хр. Озирнинский – хр. Озірнинский – **хр. Озірнинський**
• г. Комарничны – г. Комарнична – **г. Комарнична**
• г. Фуратык – г. Фуратык – **г. Фуратик**
• г. Прелучный – г. Прелучный – **г. Прелучний**
• г. Похрептына – г. Похрептына – **г. Похрептина**
• г. Мясны Приступ – г. Масний Прислып – **г. Масний Присліп**
• г. Тарница – г. Тарниця – **г. Тарниця**
• г. Ледескул – г. Ледескул – **г. Ледескул**
• г. Добрын – г. Добрин – **г. Добрин**
• г. Стефулец Великий – г. Штефулец Великий – **г. Стефулець Великий**
• г. Каменец – г. Каменець – **г. Каменець**
• г. Чорал – г. Чорал – **г. Чорал**
• г. Мунчелык – г. Менчолык – **г. Менчолик**
• ур. Борзолева – ур. Борзолева – **ур. Борзолева**
• г. Боршутын – г. Боршутын – **г. Боршутин**
• г. Дикий Камень – г. Дикий Камiнь – **г. Дикий Камiнь**
• г. Гостовец – г. Гостовец – **г. Гостовець**
• г. Будычевска-Велька – г. Будычевска Велика – **г. Будичевська Велика**

• г. Чивчин – г. Чівчін – **г. Чивчин**
• г. Альбин – г. Альбын – **г. Альбин**
• г. Мокрын Великий – г. Мокрин Великий – **г. Мокрин Великий**
• ур. Рызовата – ур. Ризовата – **ур. Ризовата**
• ур. Гостовец – ур. Гостовец – **ур. Гостовець**
• г. Кукулик – г. Кукулик – **г. Кукулик**
• г. Чивчинаж – г. Чівчінаж – **г. Чивчинаж**
• хр. Пневе – хр. Пнев'є – **хр. Пнев'є**
• ур. Скорухова – ур. Шкорухова – **ур. Шкорухова**
• г. Сулигул – г. Сулыгул – **г. Сулигул**
• г. Рыжовата – г. Рыжовата – **г. Рижовата**
• г. Лостун – г. Лустун – **г. Лустун**
• г. Лостун-Мал – г. Лустун Малий – **г. Лустун Малий**
• г. Огленда – г. Огленда – **г. Огленда**
• г. Пуруль – г. Пуруль – **г. Пуруль**
• хр. Ротондул – хр. Ротондул – **хр. Ротондул**
• хр. Прилучный – хр. Прелучый – **хр. Прелучний**
• г. Коман – г. Комен – **г. Комен**
• г. Команова – г. Коменова – **г. Коменова**
• г. Паленица – г. Паленыця – **г. Паленица**
• г. Гнатася – г. Гнатася – **г. Гнатася**

3. Назви річок, потоків і озер:

• р. Чорный Черемош – р. Чьорный Черемош – **р. Чорний Черемош**
• р. Белый Черемош – р. Білый Черемош – **р. Білий Черемош**

• р. Ильца – р. Ільця – **р. Ільці**
• п. Воловый – п. Воловый – **п. Воловий**
• п. Каменистый – п. Каменистый – **п. Каменистий**
• п. Жолнерский – п. Жолнерский – **п. Жолнерський**
• р. Рыбница – р. Рибниця – **р. Рибниця**
• п. Великий Росиш – п. Великий Росіш – **п. Великий Росіш**
• п. Ходак – п. Ходак – **п. Ходак**
• п. Ходачик – п. Ходачьок – **п. Ходачок**
• п. Ропенный – п. Роп'іний – **п. Роп'яний**
• п. Випче – п. Выпчі – **п. Віпче**
• р. Бережница – р. Бережныця – **р. Бережниця**
• п. Сухая – п. Суха – **п. Суха**
• п. Варитын – п. Варітын – **п. Варітин**
• п. Млыньский – п. Млынский – **п. Млинський**
• п. Росошный – п. Росошний – **п. Росошний**
• п. Марыш – п. Марыш – **п. Мариш**
• п. Мрее – п. Мрії – **п. Мрії**
• п. Русский – п. Руский – **п. Руський**
• п. Слупейка – п. Слупійка – **п. Слупійка**
• п. Кизя – п. Кізя – **п. Кізя**
• п. Глубокий – п. Глюбокий – **п. Глибокий**
• р. Быстрец – р. Быстрец – **р. Бистрець**
• п. Кривец – п. Крывец – **п. Кривець**
• п. Жабевский – п. Жебывский – **п. Жаб'євський**
• р. Речка – р. Річька – **р. Річка**
• р. Черная Речка – р. Чьорна Річька – **р. Чорна Річка**
• р. Белая Речка – р. Біла Річька – **р. Біла Річка**
• р. Дземброня – р. Дзымброня – **р. Дземброня**
• п. Мунчель – п. Менчул – **п. Менчул**
• п. Великая Дрестунка – п. Велика Дрыстунка – **п. Велика Дристунка**
• п. Змянки – п. Змїнки – **п. Змїнки**
• п. Великий Комарничний – п. Великий Комарничыний – **п. Великий Комарничний**
• п. Просечный – п. Просічний – **п. Просічний**
• п. Кохан – п. Кохан – **п. Кохан**
• п. Гнилец – п. Гнылец – **п. Гнилець**
• п. Радуль – п. Радул – **п. Радул**
• п. Гропинец – п. Гропынец – **п. Гропинець**
• п. Погорелец – п. Погорілец – **п. Погорілець**
• п. Подороватый – п. Падороватий – **п. Падороватий**
• п. Яблоневчик – п. Ябльончик – **п. Яблуничик**

• п. Шибеный – п. Шибений – **п. Шибений**
• п. Шурын – п. Шурын – **п. Шурин**
• п. Людовец – п. Лудовец – **п. Лудовець**
• п. Тикач – п. Тікач – **п. Тікач**
• оз. Шибеное – оз. Шибене – **оз. Шибене**
• оз. Маричейка – оз. Марічейка – **оз. Марічейка**
• п. Студеник – п. Студенєк – **п. Студеняк**
• п. Черный – п. Чьорний – **п. Чорний**
• р. Пробийна – р. Пробыйна – **р. Пробійна**
• п. Регещик – п. Регещык – **п. Регещик**
• п. Керничный Великий – п. Кірничный Великий – **п. Кринічный Великий**
• п. Луковец – п. Луковец – **п. Луковець**
• п. Михайлов – п. Міхайлыв – **п. Михайлів**
• п. Озирны – п. Озірний – **п. Озірний**
• п. Мозирный – п. Мозірний – **п. Мозірний**
• п. Потишка – п. Потішка – **п. Потішка**
• п. Рабенец – п. Рабынец – **п. Рабинець**
• п. Прелучный – п. Прелучний – **п. Прелучний**
• п. Старый – п. Старий – **п. Старий**
• п. Плаек – п. Плайк – **п. Плайк**
• п. Грамотный Малый – п. Гримытний Малий – **п. Гримітний Малий**
• п. Грамотный Великий – п. Гримытний Великий – **п. Гримітний Великий**
• п. Сухой – п. Сухий – **п. Сухий**
• п. Добрын – п. Добрин – **п. Добрин**
• п. Мариен – п. Марійн – **п. Марійн**
• п. Альбин – п. Альбын – **п. Альбин**
• п. Попадынец – п. Попадінец – **п. Попадінець**
• п. Ластун – п. Лустун – **п. Лустун**
• п. Гостовец – п. Гостовец – **п. Гостовець**
• п. Подяворова – п. Пыдйворова – **п. Під'яворова**
• п. Срыбник – п. Срібнык – **п. Срібник**
• п. Чемурный – п. Чімірный – **п. Чімірний**
• п. Фоенник – п. Фоїнник – **п. Хвояник**
• п. Маскотин – п. Маскотин – **п. Маскотин**
• п. Большой Прилучный – п. Великий Прелучний – **п. Великий Прелучний**
• п. Перкалаб – п. Перкалаба – **п. Перкалаба**
• п. Минчель – п. Менчул – **п. Менчул**

Аналізуючи «Реєстр географічних назв населених пунктів і природних об'єктів Верховинщини», ми знаходимо багато випадків механічного перейменування географічних об'єктів із польської мови на російську. Таким чином, на діючих топографічних картах районів України наводиться багато полонізованих і русифікованих власних назв географічних об'єктів Верховинщини. Для прикладу наведемо кілька таких назв: **г. Костшица – г. Кострича, хр. Русский Дял – хр. Руський Діл, г. Мясны Приступ – г. Масний Приспін, г. Будычевска Велька – г. Будичевська Велика, п. Большой Прилучный – п. Великий Прелучний.**

Збирання і систематизація всього фактичного топонімічного матеріалу на території Верховинського району вимагає проведення додаткових досліджень, тому ми обмежились тільки тими географічними об'єктами, які зображені на топографічній карті.

Автори статті також не ставили собі за мету зробити детальний лінгвістичний коментар до аналізованих топонімів. Цей матеріал чекає свого дослідника-мовознавця.

Щоб відредагувати допущені іншомовні нашарування у власних назвах географічних об'єктів на великомасштабних топографічних картах районів України, на нашу думку, необхідно провести детальні топонімічні дослідження всіх її історико-географічних регіонів.

Видання топографічних карт районів України (масштаб 1: 100 000) українською мовою є актуальним науково-практичним географічним і українознавчим завданням, яке, безперечно, матиме велике національне і державне значення для всього українського народу та багатьох іноземних туристів, які відвідують нашу країну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Украинские Карпаты. Природа /Голубец М. А., Гаврусевич А. Н., Загайкевич И. К. и др. – К. : Наук. думка, 1988. – 208 с.

2. Топографическая карта. Надворная. Рахов. Листы 165, 184. Масштаб 1:100 000. – Киевская военно-картографическая фабрика. – К., 2002.

3. Топографическая карта. Вишеул-де–Сус. Рэдэуци. Листы 203, 204. Масштаб 1:100 000. – Киевская военно–картографическая фабрика. – К., 2002.

4. Топографическая карта. Коломыя. Черновцы. Листы 166, 185. Масштаб 1:100 000. – Киевская военно-картографическая фабрика. – К., 1999.

5. Arkusz Zabie. – Pas 56, Slup 39. Skala 1:100 000. Reedycja map topograficznych Wojskowego instytutu geograficznego w Warszawie. – Warszawa, 2001.

6. Arkusz Jasienow Gorny. – Pas 56, Slup 40. Skala 1:100 000. Reedycja map topograficznych Wojskowego instytutu geograficznego w Warszawie. – Warszawa, 2001.

7. Arkusz Burkut. – Pas 57, Slup 39. Skala 1:100 000. Reedycja map topograficznych Wojskowego instytutu geograficznego w Warszawie. – Warszawa, 2001.

8. Arkusz Hryniawa. – Pas 57, Slup 40. Skala 1:100 000. Reedycja map topograficznych Wojskowego instytutu geograficznego w Warszawie. – Warszawa, 2001.

1	**Цвіте шафран Гейфеля.**
2	**Тис ягідний.**

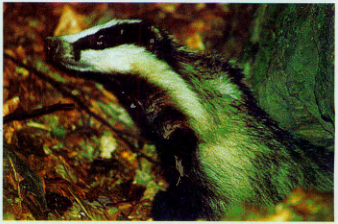

Іван СЕНЬКО,
кандидат філологічних наук,
доцент Ужгородського
національного університету

СЕЛО У МІЖГІР'ЯХ

Коли глянути на географічну карту Європи, то побачимо на ній коричневу підкову Карпатських гір – на щастя! У захистку цієї підкови знаходиться центр Європи, живляться полонинськими джерелами Тиса, Теребля, Ріка, Латориця, Уж... Аби гори не розділяли людей по обидва боки Карпат, природа витворила переходи-перевали – Ужоцький, Верецький, Тухольський, Яблунецький. Топографи вимірявши височини гір, відстані між ними, визначили за компасом, у якому напрямку течуть ріки, позначивши усе це на мапах. То ж ми легко на географічній карті відшукаємо Бескид і полонину Боржаву, а також ту сідловину, що з'єднує їх між селами Скотарське та Гукливий Воловецького району і Подобовець та Ростока Міжгірського району. Народ цей водороздільний хребет воловецької Вічі й міжгірської Ріки називає Границею. Тут у часи Австро-Угорщини проходила «границя» між Березькою й Мараморощською жупами. Через цей перевал прокладено шосе, що з'єднує Воловець із Хустом. Промайнуть за вікнами автобуса Подобовець, Пилипець, Ізки – і ви у Келечині. Ще стільки часу, через Репинне, Сойми, – і ви у Міжгір'ї (давня назва – Волове).

Іван Сенько знайомить дружину-харків'янку Світлану з околицями рідного Келечина. 1963 р.

Із читанки Августина Волошина (1908, затим 1921)

Келечин – моя батьківщина. Се село знаходиться близько під Бескидом у вишнім краю Мараморощя. Село оточують високі гори з густими лісами. Через село тече невелика річка, а попри неї проходить дорога. Перед селом і в кінці села річка перерізує дорогу, і на сих місцях суть поставлені мости. В селі є коло 100 хат. Хати построєні з смерекового дерева і покриті в більшости соломою. Але суть хати і під бляхою... Найбільшче місто од Келечина – Хуст, котрий віддалений на одну добру добу ходу кіньми.

Цю розповідь про Келечин Августин Волошин помістив і в «Практичній граматиці руського язика для народних горожанських і середніх шкіл» (Ужгород, 1927) як текст для диктанту. Та ж граматика для перевірки грамотності учнів пропонувала також текст про рідні гори.

Слово Августина Волошина про Карпати

Гори, котрі ми щодня видимо, називаються Карпати. Части тих гір мають ріжні назви. Ті, що біжать здовж границі Галичини, називаються Бескидами. Нижше біжать гори, котрі мають много полонин. Найважнійші полонини: Рівна і Боржава. На сході біжить пасмо гір Чорногора з верхами: Говерла, Петрос і Поп Іван. Край, що лежить за Бескидами, називаєся Галичина. Там жиють також русини.

Августин Волошин сприймав Келечин як частку руської (української) землі, у малому він умів бачити велике. Село справді невелике. Коли у 60-х роках XX ст. видавали «Історію міст і сіл Української РСР» і один із 26 томів відвели Закарпатській області, то в ньому із 18 сіл Міжгірщини подали розлогі нариси тільки про Міжгір'я, Колочаву та Пилипець, про інші села, у тому числі й про Келечин, – коротенькі інформації.

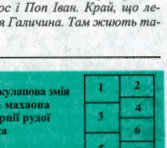
Із книги «Закарпатська область» (К., 1969)

Келечин – село, центр сільської ради. Розташований у долині річки Репинки за 18 км від районного центру, за 24 км від залізничної станції Воловець. Через село проходить шосе. Населення – 620 чоловік. В Келечині знаходиться бригада колгоспу «Заповіт Ілліча», яка спеціалізується на вирощуванні картоплі. Середня її врожайність протягом багатьох років становить 230 цнт з га. У *селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Перша згадка про Келечин є в письмових джерелах XV століття.*

В устах народних речників сухі факти обростають поетичними нашаруваннями, в оповідях пульсують емоції і мудрість у сприйнятті дійсності, через асоціативне мислення минуле пов'язується із сучасністю, а любов до рідної землі освітлює усі події романтичним світлом.

Із розповіді казкаря Шопляка-Козака

Келечин, відколи пам'ятаю, дуже збільшився. У 1920 році в селі було сто хиж, а тепер – понад двісті. Коли я був молодий, село ділилося на дві половини. З верхнього кінця не сміли йти у нижній, а з нижнього – у верхній. Билися кіллям. Межа проходила коло Біланиної хижі. Тепер такої дурної ворожнечі не є.

Селу, може, зо триста років. Люди бідували, айбо тут панщина була легшою, як на рівнинах. Панщину відробляли на дорогах: робили ремонт. Стара дорога йшла вздовж ріки, попід берег. Нижній кінець, Кобилник, – на тім боці, а верхній кінець – на сім боці. З возами переходили через броди, а для людей було зроблено кілька лавок.

Як нас кликали? Лемаки називали гойчуками. А ще – лишаками, бо ми там, де у них «лем», кажемо «лиш». Люди із нижніх сіл кликали нас верховинцями, а ми їх по-всякому: із ближніх сіл, репинців, волівчан, – бидзнями, а дальших, від Березова до Хуста і за Боржавськими полонинами, – блясами. За Пилипцем – лемаки.

Чи кличуть нас бойками? Ні! У нас ніколи так не одягалися, як одягаються бойки: рукави сорочки широкі, а стан куртий... Бойки живуть за Бескидом. Наші люди не раз ходили до них худобу купувати.

Земля дана на воду, ліс і хліб, наша – лише на воду і ліс. А хліб треба купити. Хто має много землі – не бідував. Держав корів, волів, овець – і з того жив.

Зап . у 1960 р., под. за книгою «Чарівна торба» (Ужгород, 1988)

Гори, річка, ліс – споконвічні. У селі побутує легенда, що гори – наслідок втручання Люцифера у процес світотворення. Ангел-бунтівник, пірнувши на дно моря за жменькою піску для Бога, заховав кілька піщинок у роті, і коли Бог поблагословив той пісок, аби з нього виросла Земля, почали рости й піщинки у роті Люцифера. Де плюнув носій зла, там виросли гори.

Є й інша цікава легенда – про те, як Бог наділяв народи долею. Угорець швидко взув чоботи, прийшов до Бога першим – і отримав рівнинні землі. Єврей біг – і встиг отримати ‘єшефт. А русин довго взував постоли, ішов поважно – і прийшов останнім за своєю долею, тому йому у дарунок дістался гори. Але Бог обдарував русина іншим – працьовитістю, співучістю, зачарованістю красою. То ж верховинець співає:

Моя рідна Верховина майфайна на світі,
Бо вона ся зеленіє і в зимі, і в літі.

Є й третя легенда...

Фрагмент сторінки із «Читанки» Августина Волошина з його розповіддю про рідне село

Оповідь Івана Пижика

Є землі благодатні для життя, а є такі, що скупо родять. Така земля й на Верховині

Коли Христос із святим Петром ходили по землі, благословляючи її, дійшли так як би до Хуста, і Петро каже:

– Підемо в гори чи рівниною?

– Е, – махнув Христос на гори рукою, – де ми там людей найдемо, у тих лісах, підемо рівниною.

Так Христос не поблагословив Верховину. А з того часу, коли хтось безнадійно махне рукою на якесь діло чи на чоловіка, то кажуть: «Махнув на нього, як Христос на Верховину».

Зап. у січні 1960 р.

Народна пам'ять не розходиться із думками науковців про порівняно пізне заселення Верховини. Правдою є й те, що верховинські села виникали серед пралісу. Погарі – так називається у Келечині лиса гора. І пасовище Згарі нагадує, що ліс тут, як і на Погарі, вигорів. Залишки пралісу знайдемо в урочищах Ділок, Глубокий потік.

Ой відки ти, дівко біла, ци не з Келечина?
Понижс того Келечина сама смеречина, –

співається в одній із коломийок

Що серед пралісу зустрічалися безлісі місця, можемо робити висновок із назви Дике поле, через яке проходить межа між угіддями келечинської й репинської громад.

Топоніміка села засвідчує, що освоювали цю місцевість русини: урочища Ростічки, Полянки, Горбок, Восонь, Затінь, Долинки, Пасіки, Вовкобиня, Підувози, Гнила кирниця, Іржавий потік...

З півночі на південь тягнеться Сплина (інша назва – Буківський верх) із найвищою вершиною 825 м над рівнем моря. У її підніжжі протікає річка. Село – на лівому березі, у підніжжі нижчих Кичірки і Погарі.

Нижня частина села, що здавна називається Кобилником, сформувалася на правому березі Репинки. У церковних документах за 1829-1847 роки він поряд із Келечином згадується як самостійне поселення. Тепер він з основною частиною села з'єднаний аж двома мостами (один – післявоєнний, а другий, поряд, збудований у 1980-х роках). Жителі Репинного і Річки слова «кобиляне», «кобиляники» вживали як дратівливу прозивку усіх келечинців.

Копитняки і кобиляне

На річчан давно казали, що то копитняки. Може тому, що чортоваті були: у зворі каменистому жили, билися. А люди наші сміялися із річчан, що тоті лоша спекли та з' їли – лиш копита остались.

То давно було так: на чиїм хітарі найдуть мершу, то село має закопати. У якогось річчанського чоловіка здохла кобила, та її перетягнули на келечинський хітар, і келечиці там її закопали, а річчани склали співанку:

Келечинські зеленики билися ложками:
Не могли ся поділити з кобили кишками.

Келечинці по тому посміялися над річчанами. Ішли до Шандрова на пропу. А наші люди, від Подобовець до Воловго, мали два дні на пропу: понеділок і вівторок. Йшли келечиці, студенці, річчани, репинці. Ночували десь коло Нижнього Бистрого. Люди з єдного села клали огень і спали коло нього.

А у єдного келечинського чоловіка кобила була жеребна, та вжеребила здихле лоша. Коли річчане добре заспали, келечиці віднесли їм то лоша, поклали коло огня. Ті рано мусіли лоша закопати. А їх почали дражнити, що лоша спекли і з' їли, лише копита лишилися. Тому й копитняки.

Зап. 18 серпня 1992 р. від 69-річної Анни Коваль (Гафинчишиної)

Назва поселення у багатьох випадках є похідною від прізвища першопоселенця. Ласло Деже в урбарійних грамотах XVI-XVII століть знайшов неподинокі випадки фіксації серед закарпатців носіїв прізвищ Кобилка, Кобилич, Кобилін. Наш Кобилник можна записати в один ряд із назвами Кобилниця (село в Шариській жупі у Словаччині) та Кобилецька Поляна (закарпатське село на Рахівщині).

Більше затемнене походження іншого мікротопоніма – Пінговиця. Так називають частину села вздовж Старої дороги попід Голицю. Можливо, тут є якийсь зв'язок із Пінговицею у Білках Іршавського району? Таке найменування дали *білківчани* одному із кутків свого села.

Походження інших мікротопонімів Келечина більш виразне: Тимкова ровінь (через неї пролягла побудована у 1930-х роках дорога), «Коло церкви» (так називають центр села), Вишний Конець, Ковалівський берег, Пайдаків, Шопляківський, Сеспяниківський, Вовків потоки.

І Облязька, яка у XVII–XX століттях була присілком Келечина (тільки у 1967 році за рішенням облвиконкому об'єднана із сусідніми Голятином), названа за законами українського словотворення: від слова «облаз» – стрімка гора, скеляста круча, яку треба обійти. У Жидачівському районі на Львівщині є село із схожою назвою – Облазниця.

Коли чеський письменник Іван Ольбрахт збирав на Міжгірщині розповіді про Миколу Шугая, він побував біля пастухів на тому гірському хребті, що служить межею келечинських і голятинських угідь. Його роман «Микола Шугай – розбійник» відкривається главою «Колиба над Голятином». Найвірогідніше, Ольбрахт піднімався на Коцибу, у якій, за народними переказами, закопані опришківські скарби. «Днесь, коли є багато всякої техніки, якби Коцибу розрити, то багатство би знайшов», – переконував слухачів келечинський казкар Михайло Шопляк-Козак.

Із будь-якої гори далеко видно: на захід, за Сплину, подивитися – відкриється пасмо Боржавських полонин, від Великого Верха (1598 м) до Кука (1011 м); на схід синіють Висока Клива, Мала Клива, Близниці, а на Бескиді – гора Гнила (981 м).

Походження назв більшості гір і сусідніх сіл (Буковець, Павловець, Річка) легко розтлумачити. Та важко знайти відповідь, як виникла назва Келечина. І тоді починаються домисли.

Топонімічні перекази про Келечин

Давно в Облясці жила жона. Чоловіка не мала, айбо кожний рік із черевом ходила, з келюхом. Так її й прозвали Келюханею. А землі в неї було мало. Діти, як підросли, пішли глядатися. Кликали їх Келющинцями. Один з них перейшов через вершок і зробив собі хижу у теперішньому Фіцяківському потоці. Коло нього поселився ще якийсь опришок. А потім поселився коло них вівчар Зубанич. Так і виникло село.

Прийшли пани перепис робити і звідують людей:
– Як село називається?
– Та ніяк.
– А де живете?
– Коло Келющиного.
Пани записали назву села по-своєму: Келечин.

Зап. від Михайла Шопляка-Козака у 1960 р., под за кн. «Чарівна торба»

Колись там, де тепер наше село, росла хаща. Одно село від другого було так далеко, що треба було і півдня коньом іти. Такими селами були, напричім Сойми і Лисичово. Потому на нашій околиці з'явилося село Майдан, а по Майданови – Обляська. Айбо тото были не такі села, як тепер: хиж было мало, мало было і людей, бо тогди ніхто не хотів жити коло доріг, а всі їшли у хащі, оби їх не найшли немеші, бо тоті народ обкладовали податтю. У Обляськ жила тогди лише одна вдовиця, яку кликали Калинкою. Была тота Калинка багата, мала шість пар волів. І было у неї шість синів.

Один син глядав доброї землі. Привів собі із Соймів дівку, перейшов гору і поклав хижу на тому місці, де тепер земля клячєся Федорісьоє. То был син Калинки, тому його кликали Калинчин, У нього были діти, будувалися, і виникло село Калинчин, ци як тепер называють – Келечин. Бо коли сюди прийшли мадяре, вони не могли виповісти Калинчин, а казали Келечин.

Зап. від Федора Сеглянука у 1968 р., под. за кн. «Як то давно було» (Ужгород, 2003)

Храмове свято у с. Келечині. 1957 р.

Сільські берегині. 1967 р.

У цих розповідях достовірний тільки факт родинних зв'язків між жителями двох сусідніх сіл. А що сказано про назву села – гарний поетичний домисел.

Знайомство з переліком парафій на Закарпатті у 1829 році посилить сумніви у достовірності оповіді казкаря, бо у тому списку, крім Келечинської парафії в Мараморощині, зафіксовано й назву Келетчень, недалеко від Капушан (тепер Словаччина). І Ласло Деже, автор «Нарисів з історії закарпатських говорів» (Будапешт, 1967), позначив це село на мапі Унгварського комітату, вказавши дату першої згадки про нього – 1315 рік. Малоймовірно, що й туди дібралися сини Келюхані чи Калинки.

Родина Івана Секереша на збиранні вівса – верховинського хліба. 1946 р.

Під рідною стріхою: родина Федора Синиці. 1985 р.

Можливе інше: власником Келетчена біля Капушан і власником Келечина в Мараморoському комітаті міг бути представник одного і того ж дворянського роду, якийсь Келетчені, і його маєтки могли поіменувати його ж прізвищем.

Пошуки у цьому напрямку привели нас до урбаріальних грамот. В одній із них – про Ізки і їх околиці – читаємо про землевласницю **Калайчині**, комiті якої у 1771 році замість панщини сплачували податок натурою й грошима. Процитуємо цей документ так, як його опублікував Іштван Удварі у книзі «Русинські жерела урбарської реформи Марії Терезії» (Hiredlgaza, 1999): "Knyahinyi Kalaicsini kmityi tapsu po csotiri zolotyi, tri lyiktyi polotna, po michovi dajut" ("Землепанії Калайчині комiті тапшу по чотири золоті, три лікті полотна, по міхови дают").

Звичайно, вона, як і інші землевласники верхньої частини Верховини (граф Телекі, пани Керестеш, Комлошій, Ілошвай, Ком'яті – усі вони згадуються у тому документі), проживала десь у родових маєтках далеко від Келечина, але право її на власність у верховинських міжгір'ях, як і право того, чий маєток вона успадкувала, могло віддзеркалитися у назві села через фіксацію прізвища власника – Калайчині.

У документах XVII століття на Мараморощині згадується ще одно село – Паркелечен («Другий Келечин»). Ласло Деже зазначив біля цієї назви: "опустіло". А може, так названо Обласку (у 1816 році вона згадується як присілок Келечина, а у 1915 її іменували «Кіш-Келечином» – Малим Келечином) або нижній кінець села – Кобилник (у 1821 році у переліку сільських парафій Кобилник також згадується як присілок Келечина).

Майже за п'ять століть село невпізнано змінилося. Якщо першопоселенці будували хати на схилах гір, кожен на своєму наділі, то їхні нащадки розбудували село уздовж доріг – Старої і Нової. Будинки зводяться і вищі, і просторіші, і світліші, здебільшого муровані, під черепичними, шиферними, бляшаними дахами. У селі є все для життєдіяльного функціонування громади: церква, школа, сільрада, фельдшерсько-акушерський пункт, поштове відділення, торговий комплекс, бібліотека,

З розвалом колгоспів і руйнуванням структури промислового виробництва в районі на село звалилася велика біда – безробіття. Відхіднництво стало нормою буття верховинського села.

Та все тече, все міняється – і люди живуть надією на кращі часи. А ті, хто у далеких краях на заробітках, ностальгічно згадують чисте верховинське повітря, цілющу воду у криницях.

У околицях Келечина б'ють із землі три джерела мінеральної води типу «Єсентуки-17» і «Нарзан », або ж просто – «Келечинська», яка сприяє виведенню із організму радіоактивних нуклеїдів, лікує інші хвороби.

Не старіє коломийка:

Та мені ся сподобала келечинська вода –
Келечинських легінків любити подоба.

Л. Киртич, М. Гайсак та інші бальнеологи у 2002 році видали довідник «Святі криниці: кращі мінеральні води Закарпаття». Є у книзі інформація про фізико-хімічний склад, застосування в лікуванні і дію на організм мінеральної води «Келечинська».

Із книги «Святі криниці» (Ужгород, 2002)

Історія мінеральної води «Келечинська»

Залізисті джерела Келечина наводяться Ш. Сабо у переліку 234 відомих мінеральних вод Закарпаття ще в 1876 році. У 1935 році Ф. Віснер відзначав, що на лівому березі р. Репинки на відстані 500 кроків від дороги в с. Келечин є 3 джерела вуглекислої залізистої води, яка придатна для розливу.

В 50-ті роки були пробурені свердловини на правому березі ріки у 2 км від села. Розлив мінеральної води «Келечинська» з використанням різних методів стабілізації заліза періодично проводився з 1987 року зі св. № 359 з глибини 110 м (Воловецький завод продтоварів, Міжгірський завод «Електрон», зараз відновляється фірмою «Царська криниця», використовується для питного лікування в гематологічному реабілітаційному відділенні санаторію «Верховина» курорту у селі Сойми.

Хімічний склад мінеральної води

Келечинське родовище одне із найбільших на Україні родовищ залізистих мінеральних вод. У його складі 12 свердловин, 8 джерел із орієнтовним дебітом до 500 м³/добу (затверджені запаси із свердловин, що можуть використовуватись для розливу, складають 207 м³/добу). Водо-

носний горизонт свердловин напірний, тріщинно-жильний, інтенсивно газуючий вуглекислим газом при виході на поверхню.

Особливістю хімічного складу холодної вуглекислої залізистої мало мінералізованої гідро-карбонатної кальцієвої магнієво-кальцієвої води «Келечинська» є високий вміст карбонатного заліза (від 15 до 30 мг/л при мінімальній добовій потребі заліза 120 мг), а також інших важливих для організму мікроелементів, зокрема, кальцію і магнію із оптимальним співвідношенням (у мг/дм³):

Гідрокарбонати –	*850–1450*
Сульфати –	*50*
Хлориди –	*50*
Кальцій –	*100–400*
Магній–	*100*
Натрій+Калій –	*30–100*
Залізо загальне –	*10*

Показання до використання

Спорідненість вуглекисло-гідрокарбонатної буферної системи мінеральних вод типу нарзанів до буферних систем організму людини сприяє їхній тісній взаємодії, впливу на pH внутрішнього середовища – травних секрецій, крові, сечі. Біологічна доступність карбонатного заліза із мінеральної води «Келечинська» при питному лікуванні наближається за ефективністю до фармакологічних препаратів двовалентного заліза. Мала мінералізація води зумовлює її виразну холеретичну та діуретичну дію. Келечинська мінеральна вода, як і всі кальцієві води, належать до діуретичних також завдяки їх специфічному впливу на сечовидільну функцію нирок, роді кальцію у профілактиці сечокислих діатезів. Тому мінеральна вода «Келечинська» не тільки насичує організм залізними елементами – залізом, кальцієм, магнієм, марганцем, але й допомагає звільненню його від шлаків, токсинів та сечового піску.

Мінеральна вода «Келечинська» призначається перш за все на різних етапах лікування (особливо проти рецидивного) залізодефіцитних станів різного походження, в тому числі на фоні порушення функції органів травлення – хронічних захворюваннях шлунка з різним типом кислотоутворення, при підвищеній кислотності – у стадії її компенсації, жовчного міхура та жовчовивідних шляхів з явищами холестазу; хронічних ендогенних інтоксикаціях, що виникають при довготривалих хронічних захворюваннях різної етіології внаслідок накопичення в організмі токсичних речовин незавершеного метаболізму, різних екзогенних інтоксикаціях, порушеннях мінерального обміну, сечових літогенних діатезах.

Її прийом не залишає темного нальоту на зубах, як це спостерігається після прийому рідких лікарських препаратів заліза. Вона і пляшкована не втрачає специфічний приємний освіжаючий смак, притаманний залізистим водам.

«Святі криниці: Путівник» (Ужгород, 2002), с. 62-65

Уся територія села – 1552 гектари. Із них: 180 га – присадибні ділянки, 320 га – рілля та сінокоси, 220 га – пасовища, 400 га – ліс. Селу належить також полонина над Пилипцем. Це 100 гектарів для літнього випасу худоби.

Полонину Ряпецькі Ями келечинці виміняли у подобівчан за урбаріальний ліс гори Ділок. Робилося це у 1934 - 1942 роках через посередництво якогось 'ешефтмана, який хотів на цій справі нагріти руки. У родині Татинців збереглися протоколи "подільників урбарії села Келечина", в яких відображено перебіг тих подій. Нині колишній урбаріальний Ділок віднесено до державного лісфонду.

В часи реорганізації колгоспів знову виникла земельна проблема – кому належить урочище Дубчино, що на межі з Ізками та Буківцем. Щоб докопатися до істини, голова сільської ради Михайло Секереш у 1991 році розшукав у Берегівському архіві карту земельних угідь Келечина, складену у 1865 році. Тепер ця реліквія зберігається у сейфі сільської ради.

Східним сусідом на місці теперішнього Голятина картограф указав іншу назву – Старое Село. Мабуть, на противагу Новоселиці. Більшість назв на тій карті збереглася до наших днів. Правда, звичний для келечинців Причіл там не згадано, тоді його іменували Чорнеїським верхом.

На мапах для туристів робиться акцент на наявності в околиці села джерел мінеральної води, фіксується найвища вершина на Буківському верху – 825 м над рівнем моря. Для порівняння: на півночі від села, над Ізками. – Руський верх (848 м); на схід, над сусіднім Голятином, гора Клива – 1110 м; за ними, на Бескиді, гора Чорна Рипа – 1285 м; на південному заході від села, над Буківцем, Річкою й Тюшкою – на Боржавській полонині підпирають небо Магура (по-народному – Жид, 1516 м) та Граб (1208 м).

Любителі природи весною можуть любуватися білим килимом із підсніжників, що ростуть на млаці неподалік від джерела мінеральної води, що у підніжжі Ділка. Там росте і чорна, або клейка, вільха, а на схилі гори, біля того ж джерела, під захистом природоохоронців, квітує угорський бузок. Інші ліси навколо села – звичайні: на західній Сплині, південному Ділку, східних Бушнят-верху і Пікую – смерекові, у Гнубокому та нижче Гнилої криниці – букові. Явір, ясень, береза, трепету, липу, дуб, калину побачиш де-не-де.

Поля – на місці використовуваного лісу. У четвертому розділі урбарських свідчень у 1771 році охарактеризовано, в яких умовах тоді господарювалося в Ізках і навколишніх селах, тобто і в Келечині

Із урбаріальної грамоти за 1771 рік

Хосєн

Пашу на нашу геверну маргу маємє, уже яка є, лиш тілько що не скоро трава росте, а скоро снігом припадає. Воду добру і доста її маємє, та й близько коло хижі нам тече.

Дерева на огонь букового в нашом хутарю маємє досата, та й не дуже далеко, але ся і десять годів промине, покля ся раз уродить.

Для нашого сушигу хміль маємє у кертах...

Шкода

У нашом хутарю інше ся не родит, лиш овес; де нагноїмє помало, але дуже мало ся родит і пшеница яра та і ячмінь.

Вароша коло нас близько не є. Не маємє де і чех заробити.

Зачим земля у нас рідка і легка, легко ся оре, легко ся і урода привезе.

Із книги Іштвана Удварі «Русинські жерела урбарської реформи Марії Терезії» (Ніредьгаза, 1999), стор. 33-34.

Про клімат старожили сходяться на одному: давно зими були довгі й холодні. Згадують і дощові роки, і засушливі літа. Клепа Михайло: "Сніг випадає по Михайлю (21 листопада). На Стрітення (15 лютого) кажуть, що в сесь день літо стрічається із зимою. Сніг сходить у марту. По Благовіщінню (7 квітня) ярують у загородах. По Юрю (6 травня) виганяють худобу у полонину – аж до Ілля (2 серпня). Жони кажуть: «На Петра (12 липня) – ледве душа тепла, на Ілля – душа як кобеля, а на Святу Марію (28 серпня), що хочу, то зварю». Усі польові роботи мають закінчитися до Покровів (14 жовтня)". Бушко Федір: "Пам'ятаю, що на третій рік колгоспу (у 1952 р.) ми почали ярувати 18 марта. Ми орали під Бушнят-верхом під овес".

Відхилення від звичного ритму – стихійне лихо. У «Гукливському літописі», який вівся з 1660 до 1819 року, зафіксовано немало таких природних аномалій на Верховині.

Із Гукливського літопису

1660. *Зима была твердая, сніг упав был великий, так же дорогу у ліс люде протоптати не могли, і як упав на Пущаня Пилипово, то аж Благовіщеніе его рушило... Люде в недостатку соломи хижі, стодоли геть подерли марзі.*

1715. *На самое усікновеніе Ч. Глави Св. Івана Кр. хліб мороз ізварив, і было зіло тяжко за хліб на оба боки Бескіда.*

1780. *Місяця Мая дня 10 сніг у верхов был, і на 11 день такий мороз был, же і листок на лісі поварив.*

1782. *Літо было сухоє дуже, сіва, і трава так вигоріла, яко у зимі, рада недостатку зимівлі, хижі і стайні подерли, бо сніг упав был пред Пущаньом Пилиповим на три неділі і еще на самого Георгія сніг был упав, же і землю закрив.*

1784. *Того року біло сухоє літо, паші у Мараморощи мало было.*

1785. *Того року яровати почали по св. Георгію і цілоє літо дожд ішов. Сівба аж до Покров зелена была. Посему мороз ізварив, мало што люди ізняли сівби.*

1786. *У яри, хотя і сиґе рано была, не было што сіяти. Люде із голоду пухли, і у Мараморощи із голоду умирали. І того року літо было мокроє і студеноє, врожай слабий. Тогожде року люде їли січку, жалицю, рінницю, кромпловня і іная таковая.*

1787. *Кози мыши хліб ізіли на Угорській земли, была легка зима, сніґу не было, токмо морозы, сднакож так мало было соломы, же і хижі подерли были. Вівса віко было по два семаки і то не може было достати.*

«Квас» – центральне джерело келечинської мінеральної води

1790. *Того року почали яровати по Блазовіщонні другого тиженя. Марги іздохло много от голоду. Ліс став розвиватися у два тыжні по Георгії.*

1793. *Зима, то є на слідуючій рок 1794 така была, же цілої зими не было видіти снігу, лем уверсіх помали. Тогожде року 1794-го літо так сухоє было, же овси у многих містах так ізгоріли, что нитко на них серп не брав.*

1810. *Місяця Мая 14 сніг розчав падати, і все падав до 22, на 27 де на п'ядь у селі, у горах до коліна упав і лежав два дні.*

1818. *30 юлія мороз упав быв.*

Такі кліматичні катаклізми не обходили і Келечин. Деякі хронологічні фіксації подій на Верховині підтверджують це. У церковній книзі села Пилипець у 1785 році зроблено запис: "Змерз хліб у Верховині", а наступного року цей запис було продовжено словами: "Не было що сіяти, і з голоду много того року померло людей". Над дверима церкви у Колочаві-Горб вирізано напис: "1789. Тогда бъ великий голод". Нема сумніву, що через кліматичні катаклізми.

Узагальнюючи спостереження за погодою, горяни навчилися робити прогнози.

Народні прогнози

Весняний:

Коли на Стрітіння когут нап'ється води на вулиці, то буде рання весна;

Коли наяри сніг від сонця пропадає, то буде урожайний рік;

Коли дикі гуси скоро прилітають, буде тепла весна.

Літній:

Холодна весна – літо градобійне;

Коли наяри із беріз текло много соку, то літо буде дощовите;

Весна без дощів – то і літо буде спекотливе, засушливе.

Осінні:

Восени дощ із громом – осінь буде довга, тепла;

Скоро жовтіє листя на деревах – рання буде осінь;

Восени багато павутиння літає – осінь буде довга, тепла;

Много вродила скороха – дощова буде осінь.

Зимовий:

Літом много бур'янів – на сніжну зиму;

Коли літо сухе, то зима буде малосніжна;

Коли мурашки роблять великі мурашники – буде студена зима

Много восени грибів або горіхів – на сніжну зиму;

Коли бджоли добре залітлюють вічко в кимаку – на холодну зиму.

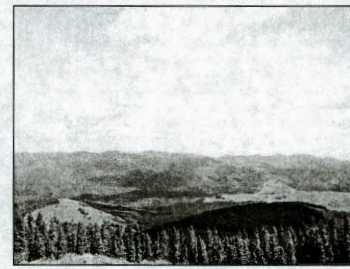
Зап. від Михайла Сенька

Люди навчилися долати негоди, зводити свої обійстя із врахуванням ландшафту. Заселили Пайдаківський (Ромашівський), Шопляківський (Гоцишин, Клепівський), Сеглякніківський (Халів, Думишинців) потоки на лівобережжі Ренинки і Вовків (Бушків, Фигуріський, Глебівський) та Андришин потоки на правобережжі у нижній південній частині села, яка називається Кобилиником. У верхньому кінці на схилі гори поселилися Щури – Сливканинці і Матійови. У другій половині XX століття забудова велася з обох боків уздовж Нової дороги – від церкви до Нижнянського моста.

Село виросло від шести дворів у 1542 році до 236 дворогосподарств у 2004 році. За останнім переписом тут проживало 679 чоловік, з яких 332 чоловічої та 347 жіночої статі.

Микола БІГУН,
кандидат
сільськогосподарських наук
м. Ужгород

ЩОДЕННИК ЛІСІВНИКА

1. СТРАТЕГІЯ МАЙБУТТЯ

Українські Карпати – унікальний природний комплекс, що формував упродовж тисячоліть середовищеутворюючий фактор, екологічну ситуацію не тільки в Україні, але і в країнах Східної Європи, нині значно розрушено.

Ліси Закарпаття займають більше половини його території (майже 700 тис. га).

Два катастрофічні стихійні лиха, що сталися в цьому регіоні за останні роки (листопад 1998 та березень 2001 рр.), насторожили усіх жителів, і в першу чергу фахівців, оскільки ліси цього разу не захистили від селевих потоків і зсувів. У майбутньому, виходячи зі стану та екологічної стійкості лісів, діти і внуки будуть мовити про нас, як про недбайливих господарів. Суспільство повинне, особливо лісівники, пройнятися відповідальністю за їх подальшу долю...

Але цього зробити неможливо без глибокого аналізу рівня і способів господарювання в лісах Закарпаття хоча би за останнє століття. Важливо із сукупності досягнень, успіхів і помилок зробити правильні висновки.

Насамперед треба відзначити, що досі цілком необ'єктивно оцінювався рівень ведення лісового господарства у дорадянські часи. За Австро-Угорської імперії та буржуазної Чехословаччини обсяги щорічних лісозаготівель не перевищували 250-300 тис. кубометрів деревини. А посаджені тоді культури сьогодні радують око.

Технологія лісоексплуатації у ті часи, особливо при транспортуванні деревини з гір, була природозберігаючою, без застосування важкої трелювальної техніки. Так звані ризи, тофлі та кінна тяга – єдині засоби спуску деревини і вивезення. Нинішнім керівникам лісової галузі всіх рівнів багато чому можна би повчитись та врахувати у виробничій діяльності з того, що вже використовувалось у лісовому господарстві 70-100 років тому.

Найсильнішого і найшкідливішого удару по лісах Закарпаття завдано у повоєнні 50-60 роки, коли обсяги фактичної рубки лісу перевищували допустимі, науково-екологічно об'рунтовані, у 2—3 рази і сягали до 2,5 млн. куб метрів на рік. Особливість ще полягає і в тому, що соціалістичні плани доводились тоді по заготівлі лісу, а не фактично вивезеній деревині, в результаті чого її частина, особливо букової, просто залишалася в лісі і згнивала. Такі величезні вирубки лісу у той період пояснювались потребою деревини для відбудови.

Тодішні ліспромгоспи все ж суворо дотримувались діючого природоохоронного законодавства (оскільки справжній та ефективний контроль за вирубкою здійснювали 15 держлісгоспів, які мали великі повноваження), і за будь-яке порушення «нагороджувалися» величезними штрафними санкціями, лісосіки відводились виключно згідно діючих правил, які передбачали суцільні рубки лише в експлуатаційних лісах II групи. У I групі лісів – насадженнях, що відігравали важливу водоохоронну, водорегулюючу, протиерозійну та екологічну роль, як правило, розташованих вздовж річок, гірських потоків і доріг, – жодної рубки майже не проводилось. Через відсутність фінансування заліснення вирубок здійснювалось лише на незначній площі, масиви у кілька тисяч гектарів щорічно залишалися напризволяще.

Для поліпшення роботи лісової галузі загалом та забезпечення заліснення вирубок за рахунок власних коштів у 1959 році було об'єднано держлісгоспи, ліспромгоспи й деревообробні, меблеві і лісохімічні підприємства в єдиний потужний комплекс. Організований тоді обласний трест, згодом перейменований в об'єднання «Закарпатліс», та комплексні лісові підприємства – лісокомбінати стали прогресивною формою ведення лісового господарства та раціонального використання ресурсів.

Значні кошти, зароблені в процесі виробничо-господарської діяльності, спрямовувалися в першу чергу на лісовідновлення попередніх та поточних вирубок. В окремі роки площа молодих посадок в 2—3 рази перевищувала площі вирубок і досягла 15 тис. га. За 10 років такої діяльності усі вирубки минулих років були заседжені. Із 1968 року обсяги

суцільних рубок головного користування приведено до розміру науково-об´рунтованої розрахункової лісосіки, визначеної Укрдержліспроектом. Вони складали 650 тис. кбм на рік. Це було на той час великим досягненням у лісовому господарстві та лісокористуванні.

Рубки стали проводитись виключно у місцях, визначених ліспроектом, в експлуатаційних лісах другої групи. Для забезпечення контролю за дотриманням природоохоронного законодавства, інших лісових та земельних законодавчих актів у Закарпатті створено Державну незалежну лісову інспекцію, підпорядковану лише Міністерству лісового господарства України.

Автору цих рядків доводилось тоді тісно спілкуватись, а інколи і співпрацювати із інспекцією лісів, оскільки відповідав за лісове господарство в об´єднанні «Закарпатліс». Не раз дивувався, як мудро в інспекцію добирались кадри, особливо керівні. Це були спеціалісти вищої кваліфікації, віддані справі, непідкупні люди, їх практична працездатність перевищувала зусилля всіх інших контрольних служб (екологічні, природоохоронні, контрольно-ревізійні та інші). Лісова інспекція ефективно запобігала порушенням правил лісокористування, за які нещадно карала величезними штрафними санкціями, що спричиняли і до зміни керівників. Тодішня лісова інспекція була пострахом для недбайливих директорів лісокомбінатів і забезпечувала належний контроль за лісовідновленням.

Для того, щоб здійснювати вирубку лісу – винятково там, де це найменш шкідливо і визначено ліспроектом, лісокомбінати змушені були будувати велику кількість доріг, облаштовувати належну лісозаготівельну інфраструктуру взагалі. В окремі роки будувалось по 120–130 кілометрів лісових доріг. Була організована спеціальна потужна служба по будівництву.

Лісовому комплексу Закарпаття, однак, не вдалося встояти проти вітань науково-технічного прогресу, з яким до лісу залучено надпотужні гусеничні трактори для транспортування деревини з гір, що знищували все живе на своєму шляху і, найгірше, сприяли активному розвитку ерозії ґрунту. Спливали мільйони тонн гумусу, для утворення якого у природному середовищі потрібно 250-300 років.

Тоді на сполох забила державна лісова інспекція, інші природоохоронні служби. Фінансово міцні лісокомбінати стали поступово переходити на повітряний метод спуску деревини з гір. Для цього стали масово закупляти і встановлюватись канатно-підвісні установки. У кращі роки таких природозберігаючих установок працювало по 150 і більше.

Словом, лісовий комплекс Закарпаття зіграв свою позитивну роль. Усі, без винятку, керівники обласного об´єднання «Закарпатліс», а їх за 40 років змінилося всього чотири, були спеціалістами вищого ґатунку, професіоналами, здібні організатори, справжні патріоти краю, самовідданні справі, безкорисливі й порядні люди.

Найгіршим періодом, чорною смугою в історії лісокористування став період 1995–2001 років.

Створена у 1992 році обласною радою і відокремлена від лісового комплексу, який пішов на приватизацію, виключно лісогосподарська структура управління лісами, не змогла виконувати свої функції (господарсько-контрольні), оскільки подібні дії не сподобались призначеній у 1994 році новій владі на чолі із паном С.І. Устичем, представником Президента в області, головою обласної ради та й депутатом Верховної Ради України в одній особі.

Першим кроком на шляху знищення потужного лісового комплексу, який давав роботу, достойну зарплату та належні соціально-побутові умови понад 50 тисячам осіб, було рішення в лісокомбінатів відібрати лісосировинні ресурси (як правило, кращі) і роздати комерційним та приватним структурам. Як результат, потужні комплексні лісові підприємства, оснащені новітньою технікою і технологіями для заготівлі, переробки і виготовлення якісної готової продукції (в основному у вигляді меблів, деревинностружкових плит, фанери, лісохімічної продукції тощо, на придбання яких держава потратила сотні мільйонів карбованців), стали непотрібними.

Сьогодні лісокомбінатів як структурних лісових комплексів (а їх було 14) практично не існує, – вони розграбовані та за безцінь віддані іноземним фірмам, які працюють не на закарпатське, не на Україну, а на свій особистий прибуток, скупивши майже за безцінь дороговартісну в усьому світі сировину – деревину-кругляк.

Найбільшою стратегічною помилкою (а точніше – злочином) була й роздача лісосировинних ресурсів на корені для заготівлі і використання непрофесіоналам. Із 1995 і по

2002 роки рубали і здебільшого вивозили за кордон деревину у круглому вигляді та дошках і брусах понад 350 приватних та комерційних організацій, яким виділялися лісосічний фонд спеціальною конкурсною комісією, що діяла при облдержадміністрації; очолював її, як правило, перший заступник голови. «Своє» одержували лікарі і пекарі, родичі чиновників... словом, всі ті, хто мав можливість за це віддячити.

Лісосіки зовсім не випадкові люди просили вздовж існуючих лісових доріг, які, як правило, збудовані поруч із річкою чи гірським потоком, бо на влаштування лісозаготівельної інфраструктури приватник жодних коштів не вкладав. Цінна деревина йшла за символічну попенну плату (копійки), а реалізувалася за високими цінами, в результаті «свояк» одержував надприбутки – наживався на знищенні лісу. За згадані роки комерсантами було заготовлено і вивезено, в тому числі і за кордон, понад 3 мільйони кубометрів деревини дуба, бука, смереки, інших порід. Такий хаос у лісокористуванні згубно вплинув на загальну екологічну ситуацію в краї і сприяв двом катастрофічним паводкам восени 1998 та весною 2001 років, які призвели не лише до розрушень та величезних збитків, але і до людських жертв.

Історія і народ, особливо та його частина, яка найбільше потерпіла від стихії, ще дасть справжню оцінку тій ситуації, і, безперечно, тодішнім горе-керівникам області. Тепер, на щастя, зламано клановий суб'єктивний і корисливий підхід до лісокористування, покладено край хаосу в лісозаготівлях, заборонено вивезення деревини у круглому вигляді (цінній сировині) за кордон.

Передача всіх лісосировинних ресурсів державним спеціалізованим лісогосподарським підприємствам для розробки, часткової переробки та реалізації через лісоторгову біржу, яку відкрито в селі Кольчино Мукачівського району, звичайно, прогресивний крок у бік раціонального використання лісових багатств краю. Але такий шлях лісокористування покладає на керівників обласних лісогосподарських структур та держлісгоспів особливу, підвищену персональну відповідальність.

Важливо визначитись на перспективу, які повноваження і яку політику вести у галузі збереження і ефективного використання лісових ресурсів краю. В обласному управлінні лісового господарства та держлісгоспах працюють висококваліфіковані спеціалісти, здебільшого мудрі, сучасні молоді керівники, яких особисто знаю протягом багатьох років, брав участь у їх підборі при створенні у 1992 році обласного управління лісами, був першим його керівником. Тоді лісокомбінатам відводилась вся виробнича діяльність: від лісозаготівель і переробки деревини – до випуску готової конкурентоспроможної продукції. Однак, на мій погляд, цей оптимальний варіант у лісозбереженні сьогодні змінено.

Виникає питання про повноваження держлісгоспів, що їм робити: перетворюватися у нові лісокомбінати – повертатись назад, або орієнтувати себе на ведення лісового і мисливського господарства та здійснення ефективного контролю за дотриманням порядку в лісах, а виробничу діяльність по деревопереробці віддати комерційним та приватним структурам, які мають для цього необхідну техніку та передові технології.

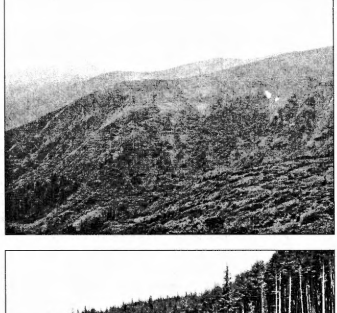
Надаю перевагу другому напрямку їх розвитку, оскільки переконаний, що він має більшу перспективу з точки зору збереження, примноження і мудрого використання усіх лісових ресурсів, включаючи і недеревні.

Ще одну кардинальну проблему треба розв'язати – визначити долю так званих колишніх колгоспних лісів. Після ліквідації колгоспів ліси, що були у їх користуванні, залишились практично без господаря, стали, по суті, нічийними, у 2000-2001 році прийнято три рішення обласної ради і три розпорядження голови облдержадміністрації щодо лісів АПК. Вони суперечливі, часом діаметрально протилежні і, звичайно, жодне із них не було виконано.

Лише у лютому 2003 року органи влади звернулися до Міністерства аграрної політики України із спільним листом про створення в Закарпатті державної вертикалі управління і ведення господарства в лісах агропромислового комплексу. І, як результат, видало 7 березня 2003 р. спеціальний наказ, яким створило у області Головне державне спеціалізоване лісогосподарське агропромислове підприємство «Закарпатагроліс». Розпорядженням голови облдержадміністрації від 8 квітня 2003 року було передбачено передати ліси колишніх сільгосппідприємств у постійне користування новоствореному державному підприємству згідно чинного за-

конодавства. Цими важливими документами покладено край морально-психологічній невизначеності їх охорони.

Аналізуючи екологічну ситуацію в регіоні за останні 50 років, треба відзначити, що вона лише погіршувалась. Розвиток промисловості, у тому числі і шкідливих для природи виробництв, інтенсивна хімізація сільського господарства сприяли постійному забрудненню повітря, водних ресурсів, землі, що не могло негативно не позначитись і на стані лісів. Сьогоднішні лісонасадження, здебільшого монопородні, вже не у повній мірі витримують таке забруднення, зменшують ріст і приріст, а дубові та хвойні послаблюються і піддаються пошкодженням, починають всихати. За прогнозами вчених, на найближче півстоліття екологічна ситуація буде ще погіршуватися, а антропогенний вплив посилиться.

Тож, поки не пізно, необхідно переглянути стратегію створення лісів майбутнього, їх структуру та породний склад.

Важливо відмовитись від створення молодих лісів (монокультур) із одно-двох лісоутворюючих деревних порід (дуб, бук, смерека тощо).

Головним орієнтиром має бути екологічна стійкість до несприятливих природних факторів. Бо деревину, як сировину, ще можливо замінити різними штучними матері-алами, але ліс, як фактор середовищеутворюючий та екологічно захисний, – аж ніяк.

Перспективними є змішані деревостани, де головною має стати порода, яка відповідає коринному типу лісу та вертикальній зональності Карпат. За своєю структурою такі ліси мають бути 2-х – 3-х ярусними із наявністю низьких дерев та чагарників плодових порід, що стануть кормовою базою фауні.

Саме у цьому напрямку мають орієнтуватись основні науково-дослідні роботи спеціальних лісівничих закладів, інститутів та установ. Але для практичної реалізації такого непростого проекту вже сьогодні необхідно перебудувати роботу лісонасіннєвого та лісорозсадникового господарства. Наявність в розсаднику не менше 20 деревних лісоутворюючих високопродуктивних порід та не менше плодових чагарникових має стати законом для директора лісгоспу, лісничого. Лише така принципова переорієнтація у лісовідновленні дозволить створити потужні ліси майбутнього, які будуть екологічно стійкими і максимально виконуватимуть водоохоронні, водорегулюючі, ґрунтозахисні, рекреаційні та санітарно-оздоровчі функції.

Наявність у складі листяних лісів 10-15% хвойних деревних порід слід вважати обов'язковим, оскільки вони дозволяють підвищити їх продуктивність, створюють кращі умови для розмноження цінних диких звірів і птиці, полішують загальний рекреаційно-естетичний вигляд лісонасаджень.

Особливу увагу треба приділяти їх росту і розвитку в перші 10-15 років після посадки.

Реалізації цього мали б посприяти державні комісії в районах з прийому і реєстрації таких лісів після посадки через рік-два, з тим, щоб переконатись, які породи прижились, а які потрібно ввести додатково. Адже ми створюємо (будуємо) природний «об'єкт» на століття і маємо пересвідчитися, що він росте згідно проекту. Сьогодні ця важлива робота на практиці здійснюється лісником, майстром лісу та вибіркою лісничим, тобто зацікавленими відомчими особами. Таку спрощену практику ставлення до закладки і прийому лісів майбутнього слід переглянути.

До складу державної районної комісії мають входити, окрім керівників і спеціалістів лісгоспів, лісництв, ще й відповідальні працівники системи обласного державного управління екології та природних ресурсів, його органів у районах, спеціалісти лісових інспектуючих органів.

Така авторитетна комісія хоч і не зможе практично перевірити і прийняти усі ділянки нових лісопосадок, але вже факт її діяльності, – важливий морально-психологічний фактор для виконавців і відповідальних за створення нових лісів, який значно дисциплінує...

Знаю, що за пропозицією вчених перед урядом України порушено клопотання про створення в Закарпатті спеціальної, незалежної Державної лісової інспекції, яка би взяла на себе відповідальність за контроль по дотриманню природоохоронного законодавства в лісах незалежно від їх відомчого підпорядкування, перевіряла ефективність лісогосподарських заходів та вносила конкретні пропозиції щодо виправлення становища. Більш як 20-річний досвід моєї тісної співпраці із обласною лісовою інспекцією, яка ефективно діяла тут у 70-80 роки, переконує, що при роботі такого органу держава отримає значний еколого-економічний та лісівничий ефект. Робота лісової інспекції повернула б у державну

казну мільйони фінансових відрахувань у вигляді сплати неустойки і штрафних санкцій за допущені порушення, запобігала масовим вирубкам лісів у недозволених місцях, особливо вздовж річок і потоків, сприяла подальшому підвищенню рівня ведення лісового і мисливського господарства.

Але реальна ефективність і результативність роботи лісової інспекції у вирішальній мірі залежить від кадрів, працівників цього органу, і в першу чергу від її керівника.

Як на мене, сьогодні в області потрібна така незалежна *лісова інспекція*.

Насамперед варто врахувати деякі обставини. По-перше, працівники лісової інспекції повинні бути справжніми патріотами регіону і лісу, спеціалістами вищої кваліфікації із певним практичним стажем роботи на виробництві. По-друге, самодостатніми, непідкупними, чесними, об'єктивними і принциповими чиновниками – мати зарплату на рівні посадових осіб силових структур. По-третє, бути сильними і здоровими, оскільки робота у лісі пов'язана із пішими подоланнями значних відстаней, іноді в негоду.

Особливе місце в інспекції відводиться її керівнику, який, окрім перерахованих якостей, повинен бути ще й талановитим організатором, вихователем та психологом, щоб не лише виявляти порушення та штрафувати, а основне, попереджувати їх скоєння, допомагати лісовим колективам у мудрому розв'язанні складних проблем, що виникають на практиці, запобігаючи відхиленням від норм та порушенням природоохоронного законодавства.

Впевнений, що такі люди в Закарпатті є, важливо лише вміло організувати їх роботу...

2. ДО ІСТОРІЇ КОЛГОСПНОГО ЛІСОКОРИСТУВАННЯ

За даними лісовпорядкування, проведеного у 1994 році, площа земель лісового фонду АПК склала 138 тис. га – одну п'яту частину (20%) від загальної площі лісів Закарпаття.

Загальний кореневий запас деревини становив понад 22 тис. кбм або близько 1600 кбм на 1 гектарі.

У процесі розширення площ природно-заповідного фонду та структурних змін в управлінні за 1995-2000 рр. майже 18 тис. га лісів АПК передано у постійне користування: держлісгоспам та біосферному заповіднику в Рахівському районі – понад 9 тис. га, національному природному парку «Синевир» – понад 5 тис. га та Ужанському національному природному парку на Березнянщині – понад 4 тис. га.

Таким чином, за даними інвентаризації земель, проведеної Закарпатським філіалом інституту «Укрдержземпроект», у 2001 році площа лісів у системі АПК – 120,7 тис. га.

На їх підставі рішенням сесії Закарпатської обласної ради затверджено землі, придатних для ведення лісового господарства, лише 98 тис. га, а 22,7 тис. га з них запропоновано перевести у землі держземзапасу із наступним розпаюванням.

Ось така загальна, доволі не оптимістична, оцінка лісів, в системі агропромислового комплексу.

Для визначення оптимальних напрямків організації ведення лісового господарства зроблено основну таксаційну характеристику. Станом на 1 січня 2003 року вона характеризувалася такими основними параметрами:

46,3 % припадає на ліси, що відіграють захисну роль та екологічне значення, це понад 230 тис. га або 65 % від загальної площі лісів першої групи.

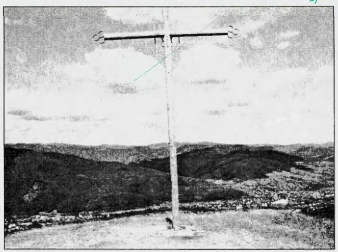
Хвойні забирають всього 17 % від загальної площі, твердолистяні – 72 %, із яких букові деревостани складають 74%, дубові – 15 %, грабові – 7 %; 3 % – це деревостани акації білої і близько 1 % – ясеня звичайного.

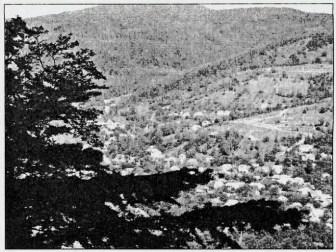
Малоцінні ліси складають понад 11 % від загальної, вкритої лісом, площі, із якої понад 7 % – неперспективні березові деревостани.

Молодняки займають 41 % площі, середньовікові – 49%, на пристигаючі деревостани припадає всього 6%, а стиглі і перестиглі складають лише 4 %. Звідси і обсяги рубок головного користування, розраховані держліспроектом, звичайно, у завищеному обсязі (40 тис. кбм на рік – не затверджені). Проте схвалено 22 тис. кбм. Міністерством екології та природних ресурсів України. Це склало 28,5 % від загальної (допустимої) заготівлі ліквідної деревини на рік, а фактично заготовляється щорічно не більше 12-15 тис. кбм по головному користуванню (лише 16-19% від загальної кількості заготівлі).

Майже 2,5 млн. га лісів України у 50-і роки віддано колгоспам у користування без чіткого визначення умов, статусу та державної підтримки ведення лісового господарства, фінансування витрат на утримання та контроль за рівнем господарювання в них, що в цілому принесло мільйонні збитки.

Показова у цьому плані найбільш лісиста область України. Віддаючи у фахово не підготовлені руки одну п'яту

частину лісів Закарпаття, держава забула виділити хоча би дещицю на зарплату лісника: мовляв, зароби собі сам.

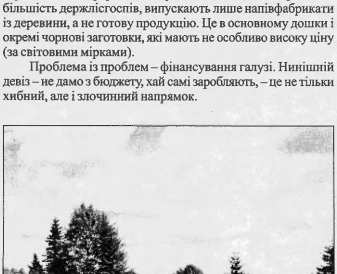
Це шкідлива для держави загалом стратегія, яка в лісовому, та й економічному аспектах принесла і продовжує приносити при заощадженні копійки великі збитки, які ще ніхто не підрахував.

Якщо підсумувати сумну історію так званого колгоспного лісокористування, то доволі сказати, що вона була непродумана, непрорахована і принесла більше горя, аніж радості. Непоправного удару зазнали так звані колгоспні ліси після виходу відомого Указу Президента України «Про прискорення реформування аграрного сектору економіки», яким у кінці 1999 року фактично було ліквідовано колгоспи.

Звідси – маса проблем для майже однієї п'ятої частини лісів Закарпаття.

У системі АПК 12 сільськогосподарських підприємств «Агроліс», окрім виключно лісогосподарських заходів, займалися хоч і примітивною за нинішніми європейськими мірками, але переробкою деревини. Вони, як і переважна більшість держлісгоспів, випускають лише напівфабрикати із деревини, а не готову продукцію. Це в основному дошки і окремі чорнові заготовки, які мають не особливо високу ціну (за світовими мірками).

Проблема із проблем – фінансування галузі. Нинішній девіз – не дамо з бюджету, хай самі заробляють, – це не тільки хибний, але і злочинний напрямок.

Сьогодні в системі АПК жодної копійки на виконання архіважливих лісогосподарських робіт – таких, як лісовідновлення, догляд за лісом, їх захист від пожеж і так далі, – державою не виділяється.

Витрати на лісове господарство із бюджету складаються із 15-20% фактичної потреби і відносяться виключно до одної статті – оплата праці лісової охорони, яка забезпечується від потреби на 35-40%. Словом, при підвищенні мінімальної зарплати леснику, на яку не дає держава додатково жодної копійки, його зарплатня від держави складає 50-60 грн. на місяць.

На превеликий жаль, сьогодні ніхто не задумується, як цю проблему відрегулювати, скажімо ціновим фактором на деревину, іншими економічними важелями, що обійшлось би державі із екологічної – дуже важливої – точки зору значно дешевше.

Найперше, що турбує спеціаліста-лісівника, а ще й патріота краю, – це глобальна, але поступова реконструкція значної частини лісів.

Близько 10 тис. га так званих лісів АПК займають оптимальні (кращі) грунтово-кліматично-типологічні умови, де росте 80-90 кбм другорядних деревних порід (граб, акація, береза тощо і т.д.). У малоземельній області України такої розкоші допускати неможливо. За рахунок власних коштів садиться 120-130 га лісових культур, на які не вистачає якісного посадкового матеріалу.

Наступна проблема цих лісів – збільшення посадки молодих лісів, особливо за рахунок створення захисних лісонасаджень вздовж річок і потоків.

Що гріха таїти – нині заліснюються лише свіжі вирубки лісосік, інші землі, а їх понад 40 тис. га, піддаються активній ґрунтовій ерозії, зсувам та селевим процесам.

При таких лісах не збалансовано потреб сільського населення в дровах – для палива.

Існує парадоксальне явище: той, хто виріс у горах і живе там, не може опертися ні на один закон, наказ, директиву, щоб без удаваного злочину зігріти-нагодувати свою сім'ю, скажімо, десь у Колочаві, Лопухові, відрізаних від благ цивілізації...

1960–2003 рр.

(Закінчення у наступному номері).

СПАДКОЄМНІСТЬ ПОКОЛІНЬ

ПРО ЩО ШЕПОЧЕ БРУСТУРЯНКА...

Микола РІШКО,
член Національної спілки журналістів України

...ОСІНЬ сорок четвертого. В золоту одіж причепурила вона навколишні гори, дихнула прохолодою річка Брустурянка і журно закурликав над селом ключ журавлиний, піднялися на крила ластівки-щебетуні. Сумно прощалися з ними люди. Лише чорні круки, фашистські зайди-песиголовці, не збиралися в дорогу. В глибоких міжгір'ях, у кожній зворині звили собі залізобетонні «гнізда»-бункери. І густо-густо «посадили» протитанкові надовби. Назвали ці укріплення «Лінією Арпада». Гортіївські й гітлерівські стратеги самовдоволено вихвалялися: «Східний кордон ми замкнули надійно, а ключі кинули у воду гірської ріки. Можна спокійно спати...».

Та спокою не було ні вдень, ні вночі. Із-за гір високих доносилася канонада. Верховинцям вона нагадувала весняний грім, тож усі чекали дощу, аби обмив землю від фашистської нечисті. Йшло визволення. А поневолювачі метушилися-шаленіли, бо наступ насувався з протилежного боку – з тилу.

«Розгром ворога під Яссами і Кишиневом, – згадував маршал С. Штеменко, – дав можливість по-іншому, ніж планувалося раніше, підійти до вирішення питання про засоби подолання оборони німецько-фашистських і гортіївських військ у Карпатах. Генеральний штаб і Ставка замислилися: а чи потрібно пробиватися в Угорщину через гірські хребти лобовим ударом, до якого вже готувався 4-ий Український фронт?..».

Метушаться розлючені фашисти, мов собаки звітрені. По хатинах нишпорять. Та звідти уже ніщо тягнути. Все, що було, забрали: хліб, худобу, домашні речі.

І збираються чинити над селом нову розправу – спалити його. Про цей зловісний намір люди ще не знають. А вони, фашисти, вже все підготували: бензин, факели. І палії готові виконати свою чорну, підлу роботу...

...Йосипа Куцина, спритного легіня, брали у гортистське військо. Із сльозами на очах проводжали рідні. І рідала молода дружина Марічка. Заспокоював її: все буде гаразд, війна закінчиться швидко, повернеться додому і вже ніколи не буде розлуки.

Ніс службу. До нього уважно придивлялися. А одного разу викликали до високого начальства, сказали:

– Тебе, хлопче, чекає кар'єра. Будеш мадярським офіцером. Готуйся в спеціальну школу.

Аж голова розболілася від тієї новини. А ще лист від Марічки прийшов. Журбою від нього віє. Розлуку важко переносить. І описує, як люди бідують, з голоду пухнуть.

Перед навчанням відпустили Йосипа на кілька тижнів додому.

Як бути? Вчитися на гортистського офіцера, брати в руки зброю і йти воювати проти тих, від кого земляки волю чекають? Не бути цьому. Збирається в іншу дорогу – в Радянський Союз. Уже переговорив з брустурівськими хлопцями. Лише б Марічка про їхню таємницю не довідалася.

Темна ніч. Гірська стежина слеться під кордону. Йдуть обережно. Раз у раз зупиняються, оглядаються. Довкола тиша. Та що це? Несподівано з-за смереки вийшла вона, його молода дружина. Ледь чутно промовила:

– І я йду з вами.

Йосип стоявся, як вкопаний. Хоче сказати: дорога, якою вони йдуть,– не жіноча. А ще: про мене не турбуйся. Обов'язково повернуся. Твоє кохання буде додавати мені сил.

Не сказав тих слів. Лише промовив:

– Тобі не можна.

Марічку ніби підмінили. Не плаче, а рішуче мовить:

– Не гаймо часу. Скоро зорі почне. Треба йти...

...Мине час. Після різних притрафунків долі Йосип візьме зброю в руки. Піде на фронт фашистських загарбників громити. Вона, сімнадцятирічна його дружина Марія, працюватиме в тилу, але для фронту. Шитиме для червоноармійців пілотки і гімнастерки, теплі фуфайки і шинелі. Важко, дуже важко буде їм у розлуці. Але кохання допомагатиме.

І бачили у коротких снах рідне село – гарним і тихим. В оточенні буйних лісів. У шумі хвиль річки Брустурянки. Вони не могли знати, яка біда насувалася. Вони не знали, що вже ніколи не побачать своїх рідних домівок.

Трагедія наближалася. З хати до хати передавалося:

– Будуть нищити наші Брустури.

І йшли люди в ліси. Жінки з малими дітьми шукали пристанища в навколишніх селах.

Палії переходили від оселі до оселі. І вже високе полум'я спалахнуло над першою бідняцькою хатиною – старого Фабриця. Потім над другою – Чуси. Третьою – Бурси. Четвертою, п'ятою...

Село палало. До кривавих мозолів, від ночі до ночі трудилися лісоруби, гріш до гроша складали, аби мати над головою хоч якийсь дах. І йшли за моря-океани, аби заробити на свою хижу. Жінки-верховинки несли пану останню курку, вели останню овечку. Відривали від рота дітей скибку хліба, останній кухоль молока, сметану. Продавали все, аби купити сяку-таку одежину собі й дітям. Тепер усе то пожирає вогонь.

Горіли Брустури. Заграву видно було аж в Усть-Чорній, Красній, Дубовому... Дивилися люди у навколишніх селах на ту тривожну заграву, співчували біді своїх сусідів. Але не

могли прийти на допомогу. Фашисти у село нікого не пускали.

Горіло село. Ридало село. Наступного дня лунало довкола:

– Руські прийшли, наші прийшли!

І з гір уже спускалися люди, які ховалися від фашистів. Обіймали червоноармійців, своїх визволителів. І плакали. Від пережитого горя, вчорашньої трагедії...

Солдати оглядали село. Різав очі їдкий дим. На тих місцях, де стояли маленькі, але затишні бідарські хатинки, ще й досі клубочилися чорні дими. Згарища, згарища... Зостялися цілими тільки церква й будинок корчмаря...

– Гарним ваше село мало бути,– говорив молодий офіцер. – Які тут чарівні гори! І яка тиша!

І насолоджувалися солдати тишею, милувалися красою навколишніх золотих осінніх гір, що переливалися всіма кольорами веселки.

Березові гаї поманили до себе молодого офіцера. Може, вони своєю красою нагадували казкові березові ліси Росії чи Білорусі. Ліс і тиша... А може, він мріяв про те, аби над усією землею була тиша, мирна тиша. Бо ж уже четвертий рік триває страшна війна. Скільки важких доріг пройдено! І скільки солдатів зосталося на тих дорогах.

Незабаром тишу порушив вибух. Луною прокотився над горами й зворами.

– Хлопці! Щось з командиром трапилося! – і бійці кинулися до свого лейтенанта.

Фашисти не лише село підпалили, але й замінували околиці.

Солдати низько схилили голови над бойовим другом. Стискали в руках автомати. Стискались у їх грудях серця. І ридали над тілом визволителя верховинці.

Тоді народилася легенда. В перекладі з румунської Брустури – Лопухів. Але жителі села гаряче відстоювали тривалий час іншу версію походження нової назви. Були впевнені, що прізвище того лейтенанта було Лопухов. І саме тому – Лопухів. На жаль, нічого не знали про молодого офіцера: ким був до війни? Хто живе з його рідних і де? На сільському цвинтарі стоїть обеліск юнакові, який загинув у грізні роки війни, звільняючи верховинське село від фашистської нечисті.

Мешканці села, особливо молодь, клялися того осіннього дня помститися воровогі за смерть свого визволителя. І за понівечене, спалене село, і за свої трагічні долі.

Пішли на фронт добровольці. Пішов і Іван Фабриций. Його батьки і дружина Ганна залишалися просто неба. Може, треба було зостатися на кілька тижнів, аби хоч колибу для них змайструвати?

Не міг залишитися. Сказав:

– Дмитро допоможе. Він не може піти добровольцем, бо ще й вісімнадцяти не має.

Дмитро Фабрицій у відповідь:

– За мене не розписуйся...

Обидва брати відправилися на фронт.

Потім будуть важкі походи, важкі бої. Минуть роки. Прийде мирний час. А брати довго згадуватимуть свої фронтові дороги. Даватимуть про себе знати осколки.

І проводжало село у ті осінні дні також трьох братів Брюховичів – Юрка, Дмитра і Йосипа. Брати казали молодшому:

– Ти, Йосипе, ще дітвак. Міг дома зостатися.

Потім, уже в дорозі, просили:

– Бережись, братику!

Двічі наздоганяла ворожа куля Йосипа. Заліковував рани і знову йшов у бій. Часто думав: «А як вам живеться, брати мої? Чи живі-здорові?».

Уже згодом, повернувшись додому, довідався про страшну новину: на польській землі загинув брат Дмитро. Чекали старшого, Юрка. Прийшло повідомлення: зник безвісти. А як його чекали! Батьки, дружина, троє дітей, односельчани.

Йшли добровольці на фронт... Василь Горкавець, Василь Костяк, Юрко Костяк, Антон Мізун, Іван Павлюк, Юрко Павлюк, Юрко Пеньора... І повертался з перемогою. Приступали до мирної праці.

Юрій Костяк – залізничник, Дмитро Фабриций – верстатник на шпалерному заводі. Антон Костяк очолив бригаду лісорубів. З перемогою повернувся Йосип Куцин, який разом зі своєю юною дружиною у ті роки поневолення переходив кордон. Він воював у війську Людвіка Свободи. Від Бузулука дійшов до Праги. Під Прагою після довгої розлуки і довгих розшуків знайшла його Марічка.

Ветерани війни душею не старіють. Трудилися. І дарували людям співанки. Вони створили ансамбль «Фронтова пісня»...

***

Троє односельчан. Троє богатирів.

Вони зовсім різні. Один – високий, широкий у плечах, поважний і строгий. Другий – енергійний, швидкий і завжди життєрадісний. Третій – тихий і сором'язливий, наче дівчина на першому побаченні. І захопленням у них різні: один книгам і співам перевагу віддає, другий – музиці, третій – живопису.

Але ріднять їх спільні риси – любов до праці, наполегливість. Та найвизначальніша: закоханість у рідні Карпати.

ПЕРШИЙ

Повернувся Іван з війни кавалером ордена Вітчизняної війни II ступеня. Його гімнастерку прикрашали ще п'ять бойових нагород. Повернувся і відразу за роботу взявся, на лісорозробки пішов.

Вільного дня не мав. Ночей недосипав. Удень ліс заготовляв. Вечорами в школу ходив. Не можна начальнику лісопункту без середньої освіти.

То були для нього звичайні будні. Прийшли потім і незвичайні. Над горами пронеслися страшні бурі. Ламали, трощили, з корінням вивертали дерева. Лише в лісах Турбату буревій вирвав із землі до двох мільйонів кубометрів лісу. Серце боліло від того видовища. Ходив селами, просив-благав людей допомогти деревину до ладу привести. Безперестанку йшла ділова деревина. І день, і ніч. Підводами, автомашинами доставляли його до вузькоколійки.

Тоді до бойових нагород Фабриція прилучилася й найвища на той час нагорода – орден Леніна.

Минали роки. Давалися взнаки фронтові дороги. Нили рани. Колоди оті 16 осколків, які прийняв у своєму тілі з фронту. Мучив ревматизм, котрого нажив холодної ночі, коли переправлялися через Одер і кілька годин простояв у холодній воді. Здоров'я підводило. Тому й прийшов у лісокомбінат, сказав:

– Важкувато мені начальником лісопункту працювати.

– Жартуєте, Іване Івановичу. Ніколи про це не говорили. Кого замість вас призначимо?

– Кого? – роздумував. – Людей у нас хороших, хвалити Бога, багато. Я б радив Івана Чусу. Беручкий хлопець. Ліс знає, людей любить. І знання має.

ДРУГИЙ

І передав справи своєму учневі Івану Чусі.

Дороги Іванового життя – тернисті й світлі, як і його ровесників та односельчан. У чорні роки фашистської неволі його батька за ґратували у концтаборі. Шестеро дітей зосталося на руках матері. Іван був старшим. Усі турботи лягли на його плечі.

Узяв сокиру і цапину – і на лісорозробки. Вечорами від мозолів горіли руки, нило все тіло. А рано-вранці знову йшов у ліс.

Після війни повернувся з концтабору батько. Худий, виснажений.

– Спасибі, сину, за твої турботи, за твою важку працю, – говорив Івану. – Тепер, може, відпочинеш...

Та не спочивав. Разом з батьком йшли у ліс. Згодом очолив бригаду. Вона стала однією з кращих. Івану Чусі було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Удостоєний ордена Леніна, багатьох інших нагород тодішньої держави. Трудився і одночасно вчився у Закарпатському лісотехнікумі. Свою робітничу майстерність блискуче продемонстрував на міжнародних змаганнях лісорубів на виставці «Експо-67» у Монреалі. Тоді увесь світ почув його оповідь про трагедію і щастя рідного села Лопухова. І про долі його земляків...

І став Іван Васильович Чуса начальником Турбатського лісопункту. Цей колектив, як і при Фабриціо, – був один з кращих у лісокомбінаті, в області, і навіть країні. Казав новий начальник.

– Добрий фундамент заклав Іван Іванович Фабрицій. На ньому і тримаємося. Продовжуємо його добрі справи...

Колись автор цих рядків писав у газеті «Закарпатська правда»:

«...Ідемо на лісопункт, аби побачити тих, хто у засніжених горах і в літню спеку заготовляє деревину. Тепло і задушевно розповідав Іван Васильович про своїх односельчан – лісорубів.

Усе тут захоплює, а найбільше – турбота про людей. Високо в горах споруджено гуртожиток для лісорубів. У кімнатах чисто, тепло і затишно. Не гірше, як у міському готелі. В цьому ж будинку їдальня лісорубів. Щоб страви у ній були смачні, калорійні й різноманітні, лісопункт має свою кролеферму, вирощує свиней, овець, птицю. Теплиця цілий рік постачає лісорубам свіжі овочі.

До Івана Чуси часто навідуються гості. Досвід запозичують. Про людей пишуть. Кілька років тому побувала тут поетеса Ірина Гуржибекова з далекої і дуже близької закарпатцям Північної Осетії, з якою трудящі області вже багато літ дружать і змагаються. Запитала відомого лісоруба:

– Чи не шкода живі дерева рубати?

Дав філософську відповідь:

– І хірург по живому ріже...

І муза поетеси народила новий твір:

– Неповторне твоє мистецтво,
І легенда про тебе лине...
Та зізнайся: не згодне серце
З тим, що дерево рантом гине?
Ледь зачуєш болючий стогін,
Та й не з болю той стогін, мабуть.
Скорше зойкіт прорвався з того,
Що так молодо небо вабить...
Славлю руки, від хвої пахучі,
І лице у соломі росі...
А зізнайся: таки це мучить —
З маху вдарити по красі?
І коли, як бинтами повиті,
Пні біліють на тлі лісовім,
Не відчув ти якоїсь миті
Злам різкий у собі самім?
...Та усмішка торкнула губи:
«Лісоруби – це правда теж,
Але краще скажи – лісолюби,
Більше правди, як так назвеш...
І хірург по живому ріже,
Але тільки заради життя...»
І в словах таємниче-ніжно
Засвітились твої чуття...
Опустив голубу завісу
Поміж лісом і мною час...
Щось у вас, видно є, од лісу,
Доброта ж у дерев – од вас...».

ТРЕТІЙ

...Старшим у родині Бурсів був Дмитро. Допомагав батькові зводити хатину на колишньому згарищі. І горався у хаті – одяг прав, їсти варив (мати скоро з життя пішла). Розповідь про себе вийшла у Дмитра дуже куца: був лісорубом, потім сів на трактор, тепер – лісівник.

Уже в п'ятнадцять літ орудував сокирою і цапиною. Хотілося нарівні з ровесниками ходити в школу. Не було змоги. Вечорами вчився. Здобув середню освіту. Закінчив курси трактористів. Аби по-справжньому запізнати Бурсу, треба було бачити, як крутими схилами водив машину. Аж дух захоплювало, коли над прірвою сердито фурчав його трактор, а за ним тягнулися довгі смерекові стовбури. День у день сидів за кермом. Спокійно, впевнено. За кожну п'ятирічку вивозив понад план три-чотири тисячі кубометрів деревини. І його чимала заслуга в тому, що після того буревію деревина не залишалася гнити в лісі.

То був справжній трудовий подвиг.

У наступні роки Дмитро Бурса дещо змінив профіль роботи – став лісівником. Його обхід був ген аж під полониною Урія. Щорічно площа розширювалася на 15 гектарів. І виросла до 783 гектарів.

Ростуть, шумлять ліси Дмитра Бурси...

Троє односельчан. Троє звитяжців праці. Гордість Лопухова.

***

А тим часом жителі села доглядали могилу воїна-визволителя, шукали його рідних. І лише через сорок чотири роки приємну новину одержали невтомні шукачі. Довгочекана вісточка прийшла аж зі Свердловської області Росії. Довідалися: ім'я невідомого солдата – Сергій Калінін. А незабаром Лопухово зворушено зустрічало гостей – брата Івана, сестру Вассу й дочку Ганну. Розповіли про Сергія. Доля його завжди була немилосердна. Вже у п'ятнадцять років хлопчина із села Аніно на хліб насущний заробляв. Пас колгоспних корів і телят. Згодом підкосила його підступна хвороба. Лише вдалося лікарям поставити юнака на ноги. Силою волі долав хворобу. Потім одружився, працював шахтарем. І було навчання в офіцерському училищі. І була війна. Сергій Калінін не повернувся з неї.

Горіли міста. Горіли села. Горіла земля. Жорстокості не було меж. Весною 1942 року здичавілі палії стерли з лиця землі чеське село Лідице, а в 1944-му – словацьке Злату Баню. Подібна доля спіткала іспанське місто Герніку, французьке Орадур-сюр-Глан. Тривожні заграви спопеляли міста і села – українські, російські, білоруські. Серед них *Хатинь*, *Кортеліси*... І горіло закарпатське село Брустури. В ньому вціліли тільки церква і корчма...

***

Село досить швидко загоювало рани. Піднатужувались самі жителі. Завзято трудились на лісозаготівлях, лісопосадках, у підсобних галузях. Підсобляли чоловікам жінки. Їх запрошував на роботу щойно відкритий швейний цех, а також пункти по заготівлі плодів і ягід.

А чим порадувала жителів Лопухова нова доба? Я попросив розповісти про це уродженця тих країв Володимира Миколайовича Ількова, голову Закарпатського обкому профспілки лісової галузі. Відповідь не дуже втішила. Проблема з проблем – безробіття. Лише частина жителів трудиться в єдиному підприємстві – державному лісомисливському господарстві. Більшість подалася на заробітки в далекі світи. Але не втрачають надію на краще. Ні мій співбесідник, ні жителі села. Бо ж гори наші не лише зелені, казкові, але й багаті. Тож і люди мають жити заможно, достойно.

Тячівський район Закарпатської області

Закарпатський журналіст Микола Рішко (крайній справа) з кореспондентом газети «Віходословенські новини» (Словаччина) Павлом Комариницьким (у центрі). 1983 р.

ЛІСИ ФІНЛЯНДІЇ

Ярі ПАЙВІАЙНЕН,
доктор агрономії і лісівництва,
професор Державного
науково-дослідного інституту
лісу Фінляндії

Фінляндія – найбільш залісена країна Європи (86 відсотків території).

Після Другої світової війни тут докладалися планомірні зусилля для забезпечення сталого розвитку лісового господарства. Догляд за лісами одночасно враховує екологічні, господарські і соціальні аспекти. Щорічно приріст лісів (за останні 40 літ) перевищував рубку на 20-30%. Зараз лісовий фонд Фінляндії найвищий за всі роки незалежності країни.

Територія охоронних лісів збільшилася за останні 30 років у результаті впровадження численних природоохоронних програм і рішень майже втричі. У 2000 році в країні кількість заповідників і лісів, де допускається обмежена лісогосподарська діяльність, склала 10,6 процента. Територія охоронних лісів у Фінляндії найбільша у Європі.

І нині лісова промисловість Фінляндії має значну вагу. Лісове господарство і лісова промисловість забезпечують 8% валового національного продукту країни. Близько тридцяти відсотків фінського експорту складає продукція лісової промисловості. За міжнародними мірками, у країні найбільш залежне від лісового комплексу народне господарство у світі.

Фінляндія була першою в сертифікації лісів. За допомогою національної системи FFCS 95% фінських лісів сертифіковані. Сертифікат FFCS отримав міжнародне визнання і включений у загальноєвропейську систему сертифікації – PEFC (Pan – European Forest Certification).

Найбільша лісова країна Європи

Фінляндія – найбільша лісова країна Європи. Її територія на три чверті або 23 мільйони гектарів вкрита лісами. Крім того, малозалісненими територій, безлісих боліт і скельних поверхностей нараховується ще 3 мільйони гектарів; як результат, все лісове господарство охоплює 86% території країни. В інших європейських країнах, за винятком Швеції, Австрії і Словенії, частка лісів від всієї території складає 20-40%. Найменша – в Голландії, Данії та Ірландії (близько 10%).

Фінляндія відноситься до північного поясу хвойних лісів, якому властивий короткий вегетаційний період і мала кількість видів дерев. Через течію Гольфстрім умови росту в Фінляндії більш сприятливі, ніж на таких же широтах в інших місцях земної кулі. В Канаді і Росії на таких широтах розташована тундра і тайга.

Кількість видів рослин у Фінляндії невелика. Пояснюється це високими гірськими масивами Європи, які простягаються зі сходу на захід і стали перепоною для повернення рослин на північ після останнього льодовикового періоду. В природних умовах Фінляндії зростає лише чотири види хвойних порід і більше двадцяти листяних.

Вразлива північна природа вимагає посиленої уваги

Лісогосподарською діяльністю у Фінляндії через північні умови і форми власності доводиться займатися у виняткових умовах. Фінляндія простягнулася з півдня на північ на 1100 кілометрів, у зв'язку з цим умови розвитку рослинності в частинах півдня та півночі різні. Вегетаційний період для дерев у південній Фінляндії триває близько п'яти місяців, а в північній – лише три. Середній річний приріст лісів на півдні приблизно трикратний у порівнянні з північчю країни.

Межа дерев у фінській частині північної Лапландії представляє собою пояс шириною до десяти кілометрів і примикає до районів з масивними лісами. До північної від межі дерев простягається гола територія з рідкими кущами і убогими або низькорослими (до двох метрів) деревами. На південній межі поясу ріст дерев уже перебільшує два метри. Для збереження цієї межі дерев у 1922 році був прийнятий закон про захисні ліси, який став перепоною на шляху непродуманого використання лісу.

Сімейне лісове господарство

Ліси Фінляндії – багатовимірне середовище.

На півночі зосереджені найбільші заповідники і державні ліси. В основних лісових районах у південній і середній Фінляндії приватним особам, звичайним фінам, належить дві третини лісових масивів. У деяких районах приватні ліси складають до 80%. Власників нараховується близько 900 тисяч чоловік, що означає, що кожен п'ятий фін – власник лісу. Тому сімейне лісове господарство у Фінляндії і є основою ведення малого бізнесу. Фінська структура лісоволодіння запроваджена в більшості країн Західної Європи.

Збереження лісоволодіння у сімейних господарствах і передача його в спадщину наступним поколінням вказує на те, що більшість населення Фінляндії живе у сільській місцевості. Але з корінними структурними змінами в суспільстві форма лісоволодіння і склад власників лісу міняються. Зараз близько 70% лісовласників живуть в районах некомпактного розселення або в селах, 10% – у невеликих і 20% – у великих містах.

Закони гарантують дієспроможність приватного лісокористування

Приватні лісові господарства через велику кількість власників порівняно невеликі за розмірами, в середньому на господарство припадає 26 гектарів лісу. Приватна форма лісокористування є ключовим питанням життєдіяльності лісового господарства Фінляндії: 80–90% деревини, яку використовує лісова промисловість, заготовлюється в приватних лісах. Лісове законодавство, національна програма по лісу, різноманітне співробітництво лісовласників, консультативна діяльність – все це спрямоване на те, щоб стабільний догляд за лісами здійснювався на практиці.

Якщо власник лісів рубки не потурбувався про лісовідновлення, лісо-

користування частково припиняється, а кошти на лісовідновлення знімаються законодавчим шляхом. З другого боку, держава винагороджує лісовласників грошовою підтримкою або кредитами за зразковий догляд за лісом. Підтримку отримують ті, які забезпечили постійне відновлення деревини, зокрема, за рахунок догляду за молодими лісами, а також різноманітність лісів і турботу про їх здоров'я.

На перспективу і зразковий догляд за лісами спрямоване і співробітництво лісовласників. Перші об'єднання лісовласників були створені на початку двадцятого століття. Зараз нараховується близько 200 регіональних об'єднань. Головне завдання таких об'єднань – обслуговувати лісовласників, вдосконалювати догляд за лісами, розвивати їх рентабельність і організовувати консультації, професійне навчання. Приватні лісовласники одержують допомогу при укладенні торгових угод і в плануванні лісових проектів. Спільний і одночасний продаж деревини призводить до більш високої ціни, бо продаж малими партіями обходиться надто дорого. Члени об'єднань платять невеликі членські внески і фінансують послуги спеціалістів.

Тільки вітчизняні породи дерев

Лісове господарство країни засноване на вирощуванні тих порід дерев, які ростуть у Фінляндії в природних умовах. Мета – гарантувати виробництво високоякісної деревини і зберегти одночасно біорізноманіття, а також створити умови для різного використання лісів.

Фінські ліси – це ліси близькі до природних. Це означає, що хоча вони і не відносяться до незайманих, але їх склад нагадує первинні. Вивчення історії лісу свідчить, що і у Фінляндії, подібно Центральній Європі, вплив людської діяльності на ліси охопив величезні території і був тривалим. Хоча у Фінляндії майже не зустрінеш незайманих, так званих вікових лісів, вони у первинному виді представлені у заповідниках Лапландії і східній Фінляндії. Упродовж вісімнадцятого – до початку двадцятого століття ліси тут використовувалися для виробництва смоли, потреб гірничої промисловості, випалювалися під сільськогосподарські угіддя. Як свідчать дослідження професора Хенкін Хеймо (1915 рік), до початку XX століття у південній Фінляндії використанню лісів під сільськогосподарські угіддя шляхом випалювання піддано 50-70% площ.

З початку XX століття на структуру лісів вплинуло широке використання деревини як сировини для лісової промисловості. Незважаючи на велике використання лісів, у Фінляндію не стали завозити екзотичні породи дерев і основне їх поновлення йшло природним шляхом. Тільки 25% лісів країни після рубок поновлювалося за рахунок посадки і висівання, решта відновлювалася природним шляхом. Зарубіжні породи дерев висівалися тільки для експерименту в окремих місцях.

У господарських лісах за час їх дозрівання здійснювалися 2-3 рубки прорідження. При цьому враховувалися різноманітність рослинності і збереження тваринного світу. Прорідження дає економічний ефект до 50%. Це пояснюється тим, що проріджені конкуруючі дерева сприяють росту кращих екземплярів. При цьому ліс стає світлішим, збільшується кругообіг в ґрунті поживних речовин і звільняється місце для поєднання різних порід дерев.

Фінська або так звана скандинавська модель використання лісів відрізняється від моделі інших, які знаходяться в тому ж лісовому поясі, країн, наприклад, Канади і Росії, де не проходить прорідження лісу, а по мірі його дозрівання деревину заготовляють за рахунок суцільної рубки відкритим способом важкими машинами. У фінській дрібногосподарській структурі з розвинутою лісорубочною технікою рубка в південній Фінляндії проводиться в середньому на площі 1,2 га, що відповідає розмірам рубки в Німеччині, Австрії або Франції.

Стабільність забезпечена: деревини заготовляється менше, ніж складає приріст лісу

Деревина заготовляється за призначенням. Стовбур очищається від сучків і розробляється на місці. Сучки і вершина залишаються в лісі, щоб оборот поживних речовин тут не порушувався і був рівномірним. В окремих випадках приріст і вершини можуть бути використані для потреб енергетики. В Канаді і Росії замість принципу цільового призначення здійснюється принцип забору всього дерева, коли повалені стовбури транспортуються в пункти переробки деревини і там розробляються за необхідними розмірами.

Сталість лісового господарства у Фінляндії протягом всіх повоєнних років досягалась за рахунок планово спрямованих зусиль. Цьому сприяли плани і національні програми в лісовій галузі. Заходи, застосовані державою, законодавством, зусилля самих лісовласників і їх співпраця – все це дозволило забезпечити стабільність. Щорічний приріст лісів на 20-30% випереджав рубки. Зараз запаси деревини у фінських лісах найбільші за всі роки незалежності Фінляндії. Лісовий фонд перевищує 2000 мільйонів кубометрів.

За останні десятиріччя, поряд з виробництвом деревини, особливу увагу надано захисту лісів і їх різноманіттю. Заповідні території в лісах за рахунок програм охорони лісів і відповідних рішень збільшилися за останні 30 років майже втричі. У 2000 році вони

складали 7,6% від всіх лісів, а разом з територіями, де обмежена лісогосподарська діяльність, ця доля склала 10,6%. Охоронні території лісів у країні в порівнянні з іншими європейськими – найбільші. Вважається, що ліси південної Фінляндії потребують додаткових заходів охорони. Велика робоча група, яка представляє різні сторони лісокористувачів, веде вияснення цих додаткових заходів для охорони зеленого багатства.

Районовано-екологічне лісове планування спрямоване на збереження порід дерев, які знаходяться під загрозою зникнення

Посеред лісів, які перебувають в господарському користуванні, прийнято залишати недоторканними цінні природні об'єкти. Таких, залежно від району, може бути 2-10% від всієї території лісового масиву.

Із 34000 видів живих організмів, які зарпимічені на території Фінляндії, близько половини мешкають у лісі. За зникаючими видами ведеться постійне спостереження. За найновішими даними, в країні є 1500 зникаючих видів тварин і рослин, із яких 38% – лісові види. Доля зникаючих видів, які знаходяться під спостереженням, складає 4%, що набагато менше суміжного європейського рівня. Більшість фінських лісових видів тваринного світу зберігають свою життєву силу і в господарських лісах, але для деяких видів необхідне середовище незайманих лісів або заповідників з притаманними їм рисами. Наприклад, коли гниле або обгоріле дерево стає життєво важливим для мешканців лісу.

У широких масштабах нанесеної шкоди навколишньому середовищу лісогосподарським комплексом у країні не було. Більша частина лісозаготовок здійснюється узимку, коли земля замерзла, вкрита снігом і можливої шкоди від механізмів і рубок немає. В лісівництві особлива увага приділяється охороні води. Під час лісозаготівель і лісівничих робіт залишаються охоронні смуги довкола річок, потічків, джерел і, наприклад, добрива не вносяться на території, де є ґрунтові води.

«Право кожного» і супутня продукція

Так зване «право кожного» гарантує пересування землями, якими володіє інший: пішки, на лижах, на велосипеді або на коні, але за умови, що їм не завдали шкоди. Пересування на моторизованих засобах вимагає дозволу власника землі. Без нанесення шкоди дозволено на землі іншого розбивати табір, збирати квіти, які не охороняються, ягоди, гриби. Для розведення вогнища необхідний дозвіл господаря...

У Фінляндії завжди звертала велика увага на використання лісів для інших цілей, крім виробництва продукції із деревини. Важливою супутньою продукцією лісів, яка має і економічне значення, є дичина, ягоди, гриби, лишайники і туризм на природі. Для деяких місць і власних господарств супутня продукція може приносити значні прибутки. Найбільший економічний ефект отримують від полювання на дичину.

Але в масштабах всієї держави економічне значення супутньої продукції і сфери послуг невелике у порівнянні з прибутками, які отримують від продажу деревини. Супутня продукція оцінюється в 2-3% від річного прибутку від лісу на корені. Вигоду від збору супутньої продукції отримують домашні господарства, використовуючи її для власного споживання. Одночасно збір грибів, ягід дає можливість для прогулянок лісом і відпочинку на природі, що все більше стає важливим зв'язком з лісом для міських мешканців.

СЕЛЕКЦІЯ: ЗДОБУТКИ І НЕВИКОРИСТАНІ МОЖЛИВОСТІ

Е. ТУРИС,
головний лісничий ГДСЛАП «Закарпатагроліс»;

Л. ПОТІШ,
кандидат біологічних наук, доцент Ужгородського національного університету

Для більшості людей слово «селекція» асоціюється із виведенням нових сортів, порід культурних рослин або домашніх тварин. Практично до недавнього часу селекціонери справді працювали виключно з культурними організмами. Однак із початку XX сторіччя звернулися до дикої природи.

Така вимога часу. У густонаселеній Європі з розвиненою економікою постійно виникає потреба у сировині, зокрема у деревині, зростає антропогенне навантаження на довкілля, рослинний і тваринний світ. На передній план вийшли зміни балансу хімічного складу атмосфери, води, викликані стрімким розвитком промисловості, відповідно стоками, викидами, аварійними забрудненнями тощо. Не останньою є сфера послуг, зокрема туристичних, лікувальних, рекреаційних та інших, попит на які з кожним роком зростає. Словом, еволюція живих організмів не встигає за прогресом людства.

Це відставання веде до конфлікту між довкіллям і людиною, зрештою, закінчується деградуванням і збіднінням рослинних і тваринних угруповань, зникненням видів, звуженням ареалів існуючих. Особливо показовим цей конфлікт був для Європи кінця XIX початку XX сторіччя, коли в деяких країнах не залишилося жодного представника дикої фауни, більшого за лисицю, річки опинилися без риби і не стало природних лісів, водно-болотних угідь...

Нині на допомогу приходить наука селекція, розумне застосування якої дає можливість допомогти природі наздогнати і навіть випередити на певний час розвиток прогресу, задовольнити попит у сировині, допомогти пристосуватися організмам до змін середовища, прискорити «рубцювання» завданих людиною ран.

Згадаймо: радянська лісівнича наука широко розвинула методи лісової селекції, впровадила її у виробництво. Більше того, такі методи законодавче закріплені. Це окрема галузь із власними науково-дослідними закладами, контролюючими та виконавчими установами, які продовжують діяльність в Україні і до теперішнього часу.

Вперше системно селекційні методи почали впроваджувати в Закарпатті науковці Карпатської лісодослідної станції. Не можна не згадати «патріархів» лісової селекції П.І. Молотков, П.С. Каплуновського. За їх безпосередньої участі в області, починаючи із 60-х років, створено клонові щеплені плантації цінних лісових порід, дендрарій біля с. Березина Мукачівського району, випробувано велику кількість швидкоростучих і цінних інтродуцентів, закладено географічні культури, розроблено методики і рекомендації. Все це – результат колосального науково-практичного матеріалу, накопиченого в основному у вигляді звітів, на жаль, досі не опублікованого. Більшість розпочатих практичних досліджень і спостережень тривають і донині. Вже послідовниками зареєстровано високопродуктивні сорти місцевих видів дерев, зокрема дуба черешчатого, дуба скельного, ясенів, модрини та інтродуцентів, в т.ч., як не дивно, кедра атласького, насадження з участю якого в лісовому масиві не тільки збереглося, а й діє як ціна лісонасіннєва ділянка...

Наприкінці 70-х та у 80-х роках XX ст. у Закарпатті взято під охорону мережу лісових насаджень, особливо цінних за всіма показниками, в т. ч. за плодовитістю, якістю насіння і сіянців, унікальних за складом, за стійкістю тощо. Тобто створено мережу лісонасіннєвих ділянок, генетичних резерватів, статус яких оформлено законодавче, розроблено режим використання, включено у каталоги. Виділено, пронумеровано і взято під охорону краєві дерева серед представників виду – плюсові дерева, на основі яких створено згодом клонові насіннєві плантації. Словом, здобутки чималі, але, на жаль, через брак реклами практично невідомі громадськості, що викликає фрази на зразок «лісники нічого не роблять, тільки рубають». Згаданий досвід широко впроваджується лісогосподарськими підприємствами області, хоч і не всіма однаково. Не завадило б ініціативу у впровадженні цих методів проявляти у заповідних лісах, зокрема на ділянках, деградованих в результаті господарської діяльності, або при створенні нових насаджень. Враховуючи, що найцінніший у генетичному плані матеріал – праліси – переважно входять до заповідних територій.

Окремо хотілося б зупинитися на селекції дичини або дичерозведені. Отут, на жаль, в Закарпатській області немає чим похвалитися, сподіваємось – поки що. Тим більше, що зовсім поруч – в Угорщині, Чехії, Словаччині – ці традиції дуже цінуються. Грунтовні напрацювання в цьому напрямку є і в радянській, і в українській науці. Законодавча база теж напрацьована. А результату... нема. Уся зацікавленість у веденні мисливського господарства та роботі з тваринним світом, на жаль, навіть на заповідних територіях, зводиться винятково до полювання та відстрілу хижаків. Безперечно, робити це навіть необхідно, оскільки через тривале і постійне антропогенне втручання, пряме і побічне, викликане веденням сільського і лісового господарства, будівництвом, розширенням населених пунктів і, відповідно, зміною старій існування тварин, регулювання чисельності деяких видів просто необхідне. Природні системи, за невеликим винятком, вже позбавлені рівноваги. Тому часто має місце факт різкого росту чисельності одних видів, навіть «червонокнижних»,

зокрема борсука, і регрес популяцій інших, зокрема зайця, козулі, пернатої дичини.

Однак полювання та відстріл – це лише одна сторона медалі. Такий підхід можна порівняти, наприклад, з човном, у якому усі присутні зібрались з одного боку. Не можна не брати до уваги браконьєрство, кліматичні умови. Хоч в останні роки і констатується деяке збільшення чисельності дичини, в т.ч. і великої – оленя, ведмедя, але все ж вона залишається низькою. З відчаю, як один із варіантів, дехто пропонує внесення чим більше видів у Червону книгу України, але це не врятує ситуацію. Такий метод не поліпшить кормову базу, стації існування, не врятує від браконьєра. Це декларативний захід, який є показником якраз неблагополуччя довкілля...

Мусимо зауважити, що у деяких мисливських колективах Берегівщини, Ужгородщини та Виноградівщини поставлено на відповідний рівень ще й охорону та виконання біотехзаходів. Працює над цим і Хустська райрада УТМР. Неабияких успіхів досягнуто Великобичківським ДЛМП. Чисельність дичини в лісомисливському лісництві «Нове село» Берегівського ДЛГ дозволяє щорічно виділяти ліміти для полювання на копитних. Це єдине господарство, яке проводить селекційні заходи.

Фактори, від яких залежить чисельність фауни, крім прямого знищення тварин браконьєрством, досить різноманітні:

• виникнення і поширення хвороб – епідемій, епізоотій, мутацій, що призводить до фізичних і фізіологічних вад тварин, прикладом чого є стан популяції кабана в Закарпатті;

• через розбудову комунікацій, ріст населених пунктів утворюються ізольовані популяції на незначних площах, що за відсутності змішування особин різних популяцій спонукає до виродження і, зрештою, до регресу популяції, зокрема це характерно для передгірських і низинних популяцій козулі, зайця, а також для карпатської популяції ведмедя;

• невідповідність розрахунків пропускної спроможності мисливських угідь та заниження площ стацій існування веде до надмірного навантаження та використання тваринних ресурсів, зменшення площ і недотримання режиму відтворюючих ділянок, що в першу чергу відобразилося на чисельності популяцій зайця, фазана та сірої куріпки;

• незадовільна у більшості випадків якість виконання мисливського впорядкування, розрахунків обсягів біотехзаходів, або взагалі відсутність такого впорядкування, що призводить до порушення системи ведення мисливського господарства;

• недостатній рівень контролю чисельності дрібних хижаків і бродячих домашніх тварин, шкодочинність яких, особливо для дрібної дичини, дуже висока, а також у період розмноження копитних тварин;

• відсутність окремого контролю за станом популяцій регресуючих видів з чітким визначенням і охороною їх стацій існування, збереженням кормової бази, захистом місць розмноження, гніздування, що стало причиною падіння чисельності ведмедя, рисі, беркута та інших видів;

• кліматичні аномалії, що спричинили різке падіння чисельності копитних тварин у 1998 – 2001 рр.;

• антропогенні фактори, зокрема випалювання стерні, знищення чагарників, які серед сільгоспугідь виконували функцію захисних ремізів, недостатня кількість останніх, фактори турбування, викликані неврахуванням при плануванні господарської діяльності умов охорони і відтворення фауни, тобто відсутність договорів користувачів мисливських угідь з землекористувачами щодо режимів відтворюючих ділянок; недотримання так званого «часу тиші» у період розмноження фауни тощо.

Населення, сільські господарства та, власне, і більшість лісогосподарських підприємств планують свої заходи у відповідності до внутрішніх та нормативно-правових документів без урахування потреб тваринного світу. Це призводить до, наприклад, розорювання кладок пернатих, знищення місць гніздування лісової дичини, зміни місць розмноження тощо. Тому ці моменти повинні враховувати користувачі мисливських угідь. І спокій під час розмноження вже потенційно гарантує ріст чисельності. Селекція ж гарантує якість і плодовитість поголів'я. Селекційний матеріал в Закарпатській області ще дуже високоякісний. Маємо справу, на відміну від більшості країн

Європи, ще з місцевими, пристосованими до відповідних умов, стійкими популяціями. Цим викликаний інтерес іноземних науковців і мисливців до дичини в Закарпатті. Якість трофеїв, зокрема благородного оленя, – висока, підтверджена золотими медалями на європейських та світових виставках. Нам не потрібно купувати племінний матеріал на фермах Європи за шалені кошти, однак власний ми також не використовуємо. Винятком є господарство «Нове село», де утримується єдина в низовині популяція оленя благородного, проводяться селекційні заходи і переселення, ініційовані спеціалістами-ентузіастами у минулі роки, створено єдину в Закарпатській області стійку популяцію перспективного для вольєрного мисливського господарства виду – лані європейської. Такі господарства є не тільки осередками гарантованого і якісного поповнення природних популяцій дичини здоровим і якісним поголів'ям, гарантованої охорони і дотримання режиму відтворюючих ділянок, але й знімають антропогенне навантаження на природні екосистеми і у майбутньому можуть принести немалі кошти від мисливського туризму, в тому числі іноземного. Методи селекції дичини досить різноманітні:

• здійснення селекційного відстрілу уповноваженими професіоналами з метою вилучення із популяцій хворих тварин, або тварин із фізичними вадами, що з генетичної та фізіологічної точки зору цілком виправдане і особливо актуальне для копитних тварин, зокрема кабана, оленя благородного, козулі, популяції яких у Закарпатті часто існують без природних великих хижаків – рисі, вовка, ведмедя, що можуть вилучити ці особини із популяції;

• здійснення переселення тварин із однієї ізольованої популяції до іншої (змішування особин), що є актуальним для зайця, козулі, – особливо у густонаселених районах;

• обов'язкове виконання протиепізоотичних заходів в повному обсязі у поєднанні з селекційним відстрілом, обробкою стоянок домашньої худоби;

• відлов і штучне розведення рідкісних і цінних видів, зокрема тетеревиних птахів; копитних із наступною реінтродукцією частини поголів'я; утримання і селекція інтродукованих видів мисливської фауни на базі вольєрних господарств.

До речі, останній варіант, як вже зазначалося вище, дасть можливість не тільки контролювати чисельність фауни, але й зняти антропогенний тиск на природні популяції, що в такому густонаселеному краї, як Закарпатська область, є дуже актуальним. На жаль, незважаючи на те, що у кожному договорі, який користувачі мисливських угідь укладають із уповноваженим у сфері ведення мисливського господарства органом в області – обласним управлінням лісового господарства, – акцентовано окремим пунктом штучне розведення дичини та виконання комплексу протиепізоотичних та селекційних заходів, практично жоден мисливський колектив цього не робить. Очевидно, у лісовій селекції відсутні вчені-ентузіасти на зразок П.С. Калиновського, недостатніми є вимоги з боку управління лісового господарства. Не виказують зацікавлення і заповідні об'єкти, яким, як кажуть, сам Бог велів бути лідерами у цьому питанні.

В останній час спостерігаємо увагу до нього з боку комерційних структур. Це позитивний момент – можливі інвестиції у мисливське господарство і, відповідно, зростання якості і ефективності охорони угідь, у які вкладено кошти. За умови, що до роботи буде залучено фахівців, це дає надію на швидке відродження в краї мисливського господарства і вихід на європейський рівень. Якщо громада чи колектив не в змозі в наш час забезпечити виконання усіх необхідних заходів у потрібному обсязі, то хай цим займеться приватна особа. Було б ще краще, якби користувачі мисливських угідь проявляли ініціативу у збільженні з інвесторами. Інший варіант – підготовка власних програм, фінансування із місцевих бюджетів окремих конкретних заходів і, відповідно, створення, в основному на базі заповідних об'єктів, або на базі лісомисливських підприємств, господарств зі штучного розведення дичини.

У Закарпатті, неподалік географічного центру Європи, у мальовничому урочищі Кузій, на теренах Велико-Бичківського державного лісомисливського підприємства, 6 вересня 2005 року відбулися Всеукраїнські змагання з імітації реву оленя. Вперше в Україні таке дійство мало місце в 2002 році. Тоді змагання проводилися в Берегівському державному лісогосподарському підприємстві. З того часу вже четвертий рік поспіль натхненником й незмінним організатором турніру є відомий мисливствознавець, заступник начальника Закарпатського обласного управління лісового господарства В. М. Машура.

Цьогорічним змаганням передував семінар-нарада з головними мисливствознавцями обласних управлінь лісового господарства та обласних організацій Українського товариства мисливців і рибалок (УТМР). Учасників семінару привітав голова Рахівської районної держадміністрації В. Д. Саїк та голова районної ради М. М. Беркела. Серед присутніх були як сивочолі ветерани – Л. С. Сеґеш, головний мисливствознавець Львівської обласної ради УТМР; В. О. Мельник, начальник відділу мисливського господарства Вінницького обласного управління лісового господарства; М. М. Лущак, голова Івано-Франківської обласної ради УТМР, – так і молоді, сповнені енергії й ентузіазму мисливствознавці з Житомира – Ю. В. Захожий, Полтави – Г. Л. Томахін та ін.

Учасники семінару розглянули низку питань щодо виконання вимог Указу Президента України «Про невідкладні заходи у сфері збереження, відтворення, раціонального використання мисливських тварин та шляхи вдосконалення ведення мисливського господарства України». З доповідями виступили: заступник голови Державного комітету лісового господарства України (Держкомлісгосп України) М. М. Ведмідь, президент Всеукраїнської асоціації охорони і відтворення тваринного світу (ВАОВТС) М. В. Колісниченко та голова президії Всеукраїнської Ради УТМР М. С. Шуляр. Заступник начальника управління мисливського господарства Держкомлісгоспу М. О. Мироненко виніс на обговорення напрацювання виробничників та науковців, що стосуються проекту Закону України «Про внесення змін до дея-

ОСІННІ СУРМИ ГІР

ВСЕУКРАЇНСЬКІ ЗМАГАННЯ З ІМІТАЦІЇ РЕВУ ОЛЕНЯ

ких законодавчих актів України з питань мисливського господарства та полювання, охорони, використання і відтворення тваринного світу». Зокрема йшлося про внесення змін до статей 6, 11, 14, 15, 16,19-23 та ін, а також доповнення Закону України «Про мисливське господарство та полювання» статтею 11 у новій редакції, що закріплює за Держкомлісгоспом ведення моніторингу та державного кадастру мисливського фонду. Певні зміни й доповнення запропоновано внести до низки статей Кримінального кодексу України та до статті 23 Закону України «Про тваринний світ». Таке безпосереднє спілкування з представниками Держкомлісгоспу призвичаює як мисливствознавців, так і вище керівництво до того, що кожну проблему можна розглядати з різних позицій, а також вчить прислухатися й толерантно ставитися до думки колег. Після семінару, що проходив у приміщенні Раківської районної державної адміністрації, прямуючи до місця змагань, учасники й гості зробили пам'ятні світлини на фоні знаку географічного центру Європи.

Зважаючи на брак відомостей у вітчизняній літературі та пов'язану з цим недостатню інформованість пересічної людини щодо особливостей поведінки оленя у період гону, наведемо коротку довідку. В Карпатах шлюбний період або гін оленя зазвичай починається в другій половині вересня і закінчується в другій половині жовтня, хоч його початок та інтенсивність залежать від погодних умов осені. В теплу осінь початок гону затримується і, навпаки, при ранньому похолоданні настає раніше. Олень в шлюбний період є неповторним дивом нашої природи. Це не тільки ричання – емоційні голосові прояви, а й своєрідна поведінка, турніри тощо. В період гону самці подають своєрідні звуки – рев, ричання. З-поміж голосових проявів характерними є носове «бекання», що подається у випадку небезпеки, а також носове «еу», яким самиця вабить самця. Під час ричання сильніший олень опановує чергу олениць з молодняком, котру водить найбільш життєздатна самиця. Молодші й слабші самці також тримаються неподалік череди. Молоді (3-4 річні) олені уподовж гону рикають мало, продовжуючи інтенсивно пастися. У поривах заволодіти самицями між самцями нерідко бувають сутички, які значною мірою носять ритуальний характер; зазвичай починаються демонстрацією, що проявляється у паралельному переміщенні особин, далі слідують погрози. Візуальній зустрічі потенційних суперників, як правило, передує голосова «дуель». Інтенсивного погрозливого ричання володаря «гарему» деколи вистачає для того, щоб налякати і відігнати слабшого суперника. Голосові прояви самця в період гону мають певні особливості, зумовлені передусім його віком, кондицією та рангом у соціальній структурі групи. Молоді рикають інтенсивніше й тоншим голосом, а старі – рідше і грубим голосом. Розрізняються вони також залежно від того, чи самець іще тільки шукає самицю, чи вже має свій гарем; переслідує самицю, готову до спарювання, чи відганяє суперника або ж тільки йому погрожує. У сутичках самці можуть наносити один одному рани, проте смертельними вони бувають рідко. Відомі поодинокі випадки загибелі обох суперників через те, що їм не вдавалося роз'єднати роги, сплетені у двобої. Під час гону володар гарему ретельно стереже й регулярно контролює за запахом готовність самиць до спарювання. Такий самець майже зовсім не пасеться, тому за період гону втрачає до 30-40 кг своєї маси. До ритуалу, що передує спарюванню, належить взаємне обнюхування і облизування, а також обстеження мордою загривку самиці й коротка погоня за нею перед першим спарюванням. Після закінчення гону, коли вже запліднені самиці не проявляють жодних ознак готовності до спарювання, самець покидає свій гарем і живе у ватазі самців, котру водить один з них. В такій групі самців існує чітка ієрархія за кондицією, віком і розвитком рогів. Певні зміни у цій ієрархії можливі хіба що в період скидання рогів, коли тимчасову перевагу може отримати молодий самець, що скидає роги дещо пізніше, ніж старий. Щоправда, попередня ієрархічна структура ватаги, як правило, відновлюється невдовзі після того, як роги скинуть всі самці. В цей час стосунки між собою самці з'ясовують у своєрідний спосіб: ставши на задні лапи, б'ють один одного передніми. Наймолодші після завершення гону приєднуються до ватаг самиць... У череді самиць також існує ієрархія, причому раниговий статус автоматично переноситься і на маля, допоки воно перебуває разом з матір'ю. Малята, що займають вищий щабель у ієрархічній структурі групи, мають кращі умови для живлення, росту й розвитку. Ядром череди є материнська група, утворена найбільш життєздатною самицею та її потомством останніх двох років, незалежно від статі. Таких материнських

груп в череді може бути кілька, а до них приєднуються одинокі особини. Череда самиць, як правило, займає найкращі угіддя (близько 300 га), а на їх периферії розміщуються самці. При переміщенні поблизу ведучої самиці завжди тримаються елітні оленяці, а замикають череду, здебільшого, перестарілі й осиротілі особини. Під час гону за чередою, як правило, пересувається самець – володар гарему. Весною, перед народженням малят, череди самиць розпадаються. Вагітна самиця усамітнюється в затишному потаємному місці, де після 33-34 тижнів вагітності народжує одне, рідше двох малят, що мають плямисте забарвлення. Невдовзі після народження маля здатне переміщуватися, проте ходити за матір'ю ще не в змозі. Індивідуальна ділянка самиці в цей період складає близько 100 га. У перші дні маля перебуває у заростях трав, а самиця приходить, щоб нагодувати його і відпочити поруч. У випадку небезпеки маля затаюється, витягнувши тіло. Через 3-4 тижні воно дрібтиться за матір'ю, яка повертається у череду. Лактація триває 3-5 місяців, але пастися маля починає вже з 2-х. Світлі плями в нього зникають до кінця літа. Статевої зрілості досягає у 18-20 місяців, після чого окремі самиці можуть брати участь у розмноженні. Самець, як правило, активну участь у розмноженні бере з 4 років життя...

...У змаганнях узяло участь 19 єгерів з різних областей України. Учасники у святковому вбранні мисливця, причепуреному емблемою турніру, вишикувалися згідно номерів, отриманих шляхом жеребкування. За умовами змагань інструменти та допоміжні засоби з імітації реву оленя вони обирали без будь-яких обмежень... Про початок суперництва сповістили мисливські фанфари. За чіткими командами головного диригента змагань Володимира Машури, що походжав у класичному наряді європейського мисливця, єгері один за одним демонстрували вміння імітувати ричання оленя. Тривалість імітації не обмежувалася. Про початок і завершення виступу кожен учасник сповіщав зніманням мисливського капелюха й роблячи низький уклін у бік глядачів та вболівальників.

У першому турі змагань ліс неодноразово пронизувала тужлива мелодія самця, що шукає самицю. При цьому учасник мав можливість імітувати рев старого або молодого оленя. В наступному турі імітували голос оленя, що стоїть або йде за гаремом самиць, відтак лунало своєрідне ричання оленя-переможця. Не забули організатори турніру й про лань, котра своїм голосом попереджує самця про небезпеку.

Для експертів влаштовано спеціальні кабіни. Кожна оцінка висвітлювалася глядачам на табло і заносилася до спеціальної відомості. Після завершення туру оцінки виписувалися на загальному табло й вводилися до комп'ютера. Журі складалося з чотирьох осіб: голова – експерт міжнародної категорії Антон Шагат (Словаччина) і троє членів – кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва Микола Гунчак, заступник директора Ясінянського державного лісомисливського підприємства Михайло Сухарюк, кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри лісівництва Національного лісотехнічного університету (м. Львів) Іван Делеган та мисливствознавець Чернівецького обласного управління лісового господарства Ігор Чебан.

За загальними підсумками перше місце посів старший єгер Ясінянського державного лісомисливського підприємства Ярослав Дячук, друге – єгер Велико-Бичківського державного лісомисливського підприємства Володимир Тафійчук і третє – єгер Сколівського лісомисливського підприємства Андрій Корчинський. Сподіваємось, що переможець з гідністю представить Україну на міжнародному турнірі з імітації реву оленя. В подальшому програму таких змагань, на нашу думку, можна розширити, включивши до неї імітацію голосових проявів інших звірів, наприклад, сарни, вовка, а також турніри зі стендової стрільби й навіть змагання фахівців мисливської кухні, і зробити їх своєрідним святом мисливців України.

І.І. ДЕЛЕГАН, І.В. ДЕЛЕГАН,
м. Львів

ЗА ДРОХВУ ЗАМОВЛЮ СЛОВО

Про нього написано у давньоруських літописах, згадується у мемуарах середньовічних мандрівників. На всіх слов'янських мовах ім'я цього птаха звучить майже однаково: дрохва, дрофа, дроп тощо. Це – найбільший птах у фауні України. Маса півнів може сягати до 21 кілограма, висота – один метр, а розмах крил – за півтора метра. Курка, правда, значно менша, її маса становить всього 4-8 кілограмів. Півні від курок відрізняються не тільки за розмірами, а й за забарвленням оперення. Голова і шия – сірі, спина – руда з чорними смугами, черево білувате, крила білі з чорними кінцями. Весною і літом у самця по боках підборіддя є пучки вузького пір'я – своєрідні вуса завдовжки 10-17 см. Чим старший півень, тим довші вуса. У курок, звичайно, вусів не буває. Дрохва добре ходить і бігає по землі. Злітає важко, після розбігу, але, піднявшись, летить швидко, глибоко махаючи крилами і витягнувши шию. В польоті крила – короткі й тупі. Політ важкий, але може пролітати значну відстань. Дуже обережний і мовчазний птах. Самець інколи видає короткий гортанний крик. Курка, гукаючи пташенят, повторює короткий звук "тук". Пташенята протяжно пищать, а більші – своєрідно стогнуть.

У минулому дрохва була широко поширена повсюдно у помірній зоні Євразії та північно-західній частині Африки. Як на цінного мисливського птаха на неї залюбки полювали у всіх країнах. Її здобували в Україні восени та взимку. Один мисливець у XIX сторіччі на теренах сучасної Дніпропетровської області упродовж 20 років здобув кілька сотень дрохв. Узимку, в ожеледицю, мисливці верхи на конях наздоганяли безборонних птахів і ловили їх або загоняли цілими зграями на подвір'я, де тримали деякий час і використовували на м'ясо. У ті часи у південній частині степової зони зимували тисячі дрохв. Зустрічалися великі зграї – до 200 і більше особин. Тепер в межах колишнього суцільного ареалу дрохва гніздиться лише окремими острівцями. Внаслідок розорювання степів, винищування птахів людиною (полювання, збирання яєць, вилов молодняка, руйнування гнізд під час сільськогосподарських робіт), знищення кладок граками, воронами сірими та бродячими собаками; несприятливих погодних умов чисельність дрохви у світі тільки впродовж XX сторіччя зменшилася в 10-20 разів і становить всього 12-15 тисяч пар. Не стало дрохви на території Великобританії, Франції і Швейцарії. Майже повне зникнення загрожує дрохві у Молдові, Румунії, Болгарії, Чехії, Словаччині та Австрії, де зараз нараховується від 2 до 30 пар птахів. Тільки в окремих країнах поголів'я дрохви утримується на відносно значному рівні: Іспанії – 6-8 тисяч пар, Росії – 4-5, Туреччині – 2, Угорщині – 0,6; Португалії – 0,3.

В Україні загальна чисельність дрохви у гніздовий період навряд чи перевищує 200 пар, причому більша частина популяції знаходиться в Причорноморських степах – у Запорізькій, Миколаївській областях, Кримській АР. Зустрічається в Чорнобаївському районі на Черкащині. Колись водилася і в Закарпатті. В Україні дрохва віддає перевагу відкритим ділянкам степу (цілина, перелоги, чорний пар, посіви сільськогосподарських культур), оселяється й на вододілах. У південній частині України – осілий, у північній – перелітний птах. На місцях гніздування з'являється у березні. Розмножуватися птахи починають пізно: самці – у 5-6 років, самки – на четвертому році життя. Гніздових пар не утворюють. У самців є індивідуальна територія і місця токування, які досить постійні; площа їх невелика і на токовищі може бути кілька півнів, однак у місцях, де дрохв багато, стрічається й по кілька десятків. Шлюбний ритуал досить складний: півні в цей час приймають різні пози, настовбурчують пір'я так, що здалеку схожі на велику білу кулю. Між токуючими можуть виникати сутички.

Гніздо дрохви – невелика ямка, яку птах вигрібає лапами. Переважно гнізда розташовані досить далеко одне від одного, хоч бувають і на відстані 35-40 м. Відкладає яйця з середини квітня і до кінця червня. В кладці – від 1 до 3 зеленувато-бурих яєць. Маса одного яйця може становити 100-150 г. Насиджування триває чотири тижні. У перші три-п'ять днів пташенят годує турботлива самка, пізніше вони їдять самі. Літати починають на 30-35 день, але довго тримаються поряд з матір'ю. Живлення змішане: поїдають різних жуків (у тому числі довгоносиків), коників, а також суцвіття кульбаби та інших трав, плоди та листя люцерни, рапсу, а взимку – насіння культурних рослин та бур'янів. Пташенята живляться винятково комахами: найчастіше мурашками та їх яйцями, жуками і кониками. Дрохва дуже корисний, проте рідкісний птах. В Україні його занесено до Червоної книги. Охороняється в Чорноморському біо-

сферному заповіднику. Однак, незважаючи на ці заходи та майже 40-річну заборону полювання, чисельність дрохви не відновлюється. Подібне спостерігається і в інших країнах світу. Саме тому дрохва, відповідно до Бонської конвенції, вважається у світовому масштабі видом, що знаходиться під загрозою зникнення. Її включено до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення, та до Європейського Червоного списку.

Цікавить дрохва не тільки орнітологів. У останні роки, поряд з іншими рідкісними птахами і звірами, вона стала об'єктом незаконного бізнесу. Контрабандою переміщаються з країни в країну яйця, курчата, живі дорослі птахи, тушки та шкурки дрохви. Її розводять, нею торгують...

Певні напрацювання технології розведення, охорони й відтворення численності цього цінного мисливського птаха вже є в Угорщині, де під керівництвом кафедри мисливства Шопронського лісового університету успішно проводять інкубацію яєць і вирощування пташенят, яких випускають на волю. Набутий досвід свідчить, що зусилля фахівців виправдаються, дрохву врятувати вдається і вона зможе знову стати об'єктом полювання, хоча й не дешевим.

СТАТИ МИСЛИВЦЕМ МОЖНА БЕЗ ПРОБЛЕМ

У Сполучених Штатах Америки, наприклад, стати мисливцем можна з 12 років. Для цього достатньо здати іспит з основ мисливства. Немає проблем із придбанням зброї. Не тільки «шротівку», а й наскрізну мисливську рушницю тут можна придбати в кожній крамниці, як і будь-який інший товар. На спеціальному обліку перебуває тільки коротка автоматична зброя, визначеного калібру.

Незважаючи на вільну і масову продажу мисливської зброї, відсутність бюрократичних заборон у її зберіганні та застосуванні, нещасні випадки, спричинені саме мисливською зброєю, – величезна рідкість.

Ціни на мисливську зброю і спорядження, за американськими мірками, настільки низькі, що придбати їх може дозволити собі й найбідніший громадянин країни.

Звичайні крамниці, навіть у невеличких містечках, пропонують покупцям широкий асортимент мисливської зброї. Нарізна мисливська рушниця з 8-кратним оптичним прицілом, бінокль 8х24, сорок набоїв, спеціальне масло і рушничок можна купити всього за 560 американських доларів. Правда, є й такі мисливці, які купують собі тільки дозвіл на полювання, а зброю беруть напрокат.

Вартість дозволу на полювання складає всього 12-20 доларів США. Купивши його, слід полювати у вільних мисливських угіддях. Без жодних перешкод можна також отримати згоду у їх власників. У такий спосіб, при успішному полюванні, мисливець везе додому випотрошену тушу білохвостого віргінського оленя.

Термін полювання та обсяги добування тварин встановлюють за чисельністю поголів'я племінного стада. Мисливський сезон на копитних відносно короткий. Так, на білохвостого віргінського оленя полюють, як правило, з нарізною зброєю впродовж двох тижнів, а з луком – чотири тижні.

Мисливство в Америці має своєрідну історію і традиції, котрі суттєво різняться від європейських. На дрібних звірів американці практично не полюють. Навіть заєць, незважаючи на відносно високу його чисельність, не привертає їх уваги.

Згідно з повідомленням департаменту риби і звірини, поміщеному в двохмісячному часописі «Північноамериканський мисливець», кількість мисливців у США, незважаючи на подорожчання дозволів на полювання, зростає з року в рік. Кілька років тому 15,23 мільйона мисливців викупили 32 мільйони дозволів на полювання, на загальну суму 532 мільйони доларів, що приблизно становить 35 доларів на кожного. Ці ряди щораз більше поповнюються жінками і цьому суттєво сприяє спеціальна програма під назвою «Стань жінкою природи». Цю цікаву програму, поряд з іншими, спонсорує і Північноамериканський мисливський клуб. В останні десятиліття невпинно зростає популярність полювання з луком.

Загалом у США на одну тисячу жителів припадає близько 60 мисливців. Однією із засадних причин такої великої популярності мисливства в цій країні є давнє (з 1776 року) конституційне право кожного громадянина на володіння і носіння зброї. Окрім того, палітра використання вільного часу в американця вельми різнобарвна, а найяскравіші кольори у ній належать полюванню і рибалці. Сприяє цьому й практично повна відсутність бюрократичних перешкод. У більшості випадків (42%) американці стають мисливцями через спортивне захоплення та за для активного відпочинку, кожен четвертий – мріє здобути дичину, дещо менше (21%) хоче частіше спілкуватися з природою, з метою найкращого проведення вільного часу з друзями та сім'єю – 12%.

Прогресу мисливства, популяризації полювання серед широких мас населення тут у значній мірі сприяє Державний департамент риби і звіра через дотації, які поповнюються за рахунок реалізації дозволів, федерального податку від проданої мисливської зброї, спорядження мисливця і рибалки. Директор цього департаменту вважає, що проекти, які щедро фінансують мисливці і рибалки, матимуть і в подальшому важливе значення для охорони природи.

Підготував кандидат сільськогосподарських наук
Іван ДЕЛЕГАН
м. Львів

М. БЕДЕЙ, М. ВОЛОЩУК, Т. АНТОСЯК
м. Рахів

ПОШИРЕННЯ ЧЕРВОНОКНИЖНИХ ВИДІВ РОСЛИН НА ТЕРИТОРІЇ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

КБЗ складається з відокремлених масивів, які розміщені на території Закарпатської області в межах висот 180-2061 метрів н.р.м., в Рахівському (Чорногірський, Мараморoський, Свидовецький, Кузій-Трибушанський масиви), Тячівському (Угольсько-Широколужанський масив), Хустському (Долина нарцисів) та Виноградівському (Чорна гора і Улівські гори) районах. Така кластерна структура представляє велике різноманіття рослин, характерне для Українських Карпат – від низинних районів до високогірних. До складу заповідника ввійшли передгірні діброви, гірські букові, мішані та смерекові ліси, криволісся, субальпійські та альпійські луки.

Станом на 1 квітня 2005 року на території заповідника зростає 2916 видів рослин, з яких вищих судинних – 1353, мохоподібних – 440, лишайників – 396%, грибів – 262, водоростів – 465.

До Європейського червоного списку (ЄЧС) серед вищих судинних рослин занесено 8 видів: астрагал Крайни, жовтець Малиновського, борщівник карпатський, медунка Філярського, первоцвіт полонинський, смілка сумнівна, сосюрея Порца, зіновать подільська.

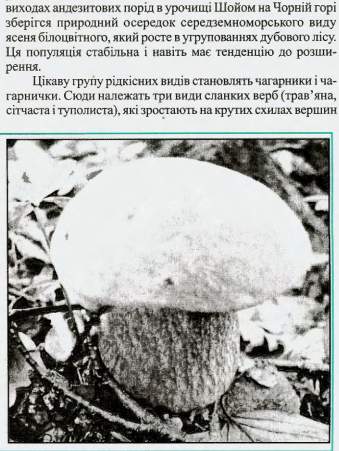
До Червоної книги України ввійшли 112 видів судинних рослин, 5 видів мохів, 11 видів лишайників і 8 видів грибів. Сучасний стан більшості видів (ареал, щільність популяції, процеси відтворення, поширення), як правило, не викликає особливої тривоги. Проте близько десятка видів перебувають в критичному стані щодо їх площі і кількості особин. Про ці та інші речі і піде далі мова.

Група рослин із плауноподібних в природі не займає значні площі, розсіяно зустрічається в багатьох місцях заповідника. Виняток становить тільки плаунок швейцарський, зростання якого на Чорній горі наводить J.Buchek, 1931, підтверджено в 1958 р. С.С.Фодором [6], пізніше жодного разу не стрічався дослідникам. Вид потребує специфічних біотопів – вологих вапнякових скель, які були частково знищені під час кар'єрних робіт. Червонокнижні папоротеподібні на заповідній території представлені такими видами: гронянка півмісяцева, хоч і примічається нами на 3 масивах, проте зростає поодиноко дуже рідко; аспленій чорний; вудсія альпійська.

Потребують постійної уваги деревні раритетні види. Зокрема, сосна кедрова зростає в невеликій кількості в зоні криволісся на Свидовці, г. Близниця, Чорногорі, г. Петрос [2,5]. Сучасний стан обох популяцій вимагає ґрунтового вивчення, особливо розмноження виду. Про тис ягідний як реліктовий вид сьогодні маємо більше інформації. Зокрема, проведено інвентаризацію тису в Угольсько-Широколужанському та Кузій-Свидовецькому лісництвах. Встановлено конкретні локалітети, чисельність і деякі таксаційні показники лісівничою лабораторією. Серед покритонасінних деревних видів на Улівських горах в ур. Четов зростає дуб австрійський, приурочений до вулканічних відслонень. Природне поновлення даного виду дуба в цілому задовільне. На виходах андезитових порід в урочищі Шойом на Чорній горі зберігся природний осередок середземноморського виду ясеня білоцвітного, який росте в угрупованнях дубового лісу. Ця популяція стабільна і навіть має тенденцію до розширення.

Цікаву групу рідкісних видів становлять чагарники і чагарнички. Сюди належать три види сланких верб (трав'яна, сітчаста і туполиста), які зростають на крутих схилах вершин

гір Близниць, Петроса та Говерли (див. табл.). На Юлівських горах зростає рідкісний чагарник клокичка перista. Тут вона зустрічається серед чагарників, на узліссі, а також під пологом букового лісу. Про червону руту розповідає знаменита пісня В.Івасюка. Проте небагато з людей знають, що іде мова про рідкісний чагарничок рододендрон миртолистий з яскравими квітами, який палахкотить на Чорногорі, Свидовці і Мараморощі. На схилах гори Близниця зростає низькорослий червонокнижний чагарничок дріада восьмипелюсткова, яка утворює густе плетиво сланких пагонів.

Серед трав'яних видів лісового поясу, які зростають у більшості гірських масивів, мають широкий ареал і досить чисельні – лунарія оживаюча, астранція велика, скополія карніолійська, арніка гірська, волошка карпатська, лілія лісова. Рідше трапляються беладонна звичайна, еритроній собачий зуб та інші. В субальпіці і альпіці не часто можна зустріти сон білий, первоцвіт дрібний, тонконіг Дейла. В високогірному поясі, в зоні криволісся, подибуємо види роду тирлич – роздільний, крапчатий, безстебловий, жовтий. Найбільш знаменитим серед них є тирлич жовтий, або як у народі називають – гінзура. Кількість місцезростань, їх площа та щільність в популяціях з кожним роком поступово зменшуються. Причиною є викопування кореневищ і використання як лікарської сировини.

Цікавим осередком рідкісних видів є скелі Близниці, на яких зростають такі надзвичайно рідкісні види: айстра альпійська, легендарний едельвейс (білотка альпійська), котячі лапки карпатські, астрагал Крайни. Тут зростає також і

Таблиця

РАРИТЕТНІ ВИДИ РОСЛИН НА ТЕРИТОРІЇ КБЗ

Латинська назва	Українська назва	Масиви КБЗ							
		Ч	М	С	КТ	УШ	ДН	Чг	Юг
Рослини, занесені до Європейського Червоного списку									
1. Astragalus krajinae Domin.	Астрагал Крайни			+					
2. Heracleum carpaticum Porcius.	Борщівник карпатський	+	+						
3. Ranunculus malinovskii R. Jeten. et Derv.	Жовтець Малиновського	+		+					
4. Pulmonaria filarskiana Javorka.	Медунка Філярського	+	+			+			
5. Primula polonizensis (Domin) an Fed	Первоцвіт полонинський	+		+	+				
6. Silene dubia Herbich.	Смілка сумнівна	+	+	+		+			
7. Saussurea porcii Degen.	Соссюрея Порца	+							
8. Chamaecytisus podolikus (Block) Klaskova.*	Зіновать подільська							+	
Рослини, занесені до Червоної книги України. Вищі судинні									
1. Lycopodium annotinum L.	Плаун річний	+	+	+	+	+			
2. Huperzia selago Bernh.	Баранець звичайний	+	+	+	+	+			
3. Selaginella helvetica (L.) Spring.*	Плаунок швейцарський							+	
4. Selaginella selaginoides (L.) Link.	Плаунок плауноподібний	+		+					
5. Botrychium lunaria (L.) Sw.	Гронянка півмісяцева	+		+		+			
6. Asplenium adiantum-nigrum L.	Аспленій чорний							+	
7. Woodsia alpina Gray*	Вудсія альпійська	+							
8. Taxus baccata L.	Тис ягідний		+		+	+			
9. Pinus cembra L.	Сосна кедрова	+		+					
10. Aconitum jacquinii Reichenb.	Аконіт Жакена	+							
11. Aquilegia nigricans Baumg.	Орлики чорніючі		+	+					
12. Pulsatilla alba Reichenb.	Сон білий	+	+	+	+				
13. Ranunculus tatrae Borb.	Жовтець татранський	+	+						
14. Quercus austriaca Willd. (Q. cerris L.)	Дуб австрійський								+
15. Viola alba Bess.*	Фіалка біла							+	
16. Cardamine graeca L.	Жеруза грецька				+				
17. Lunaria rediviva L.	Лунарія оживаюча		+	+	+	+			
18. Salix herbacaea L.	Верба трав'яна	+		+					
19. Salix reticulata L.*	Верба сітчаста	+							
20. Salix retusa L. (S. kitaibeliana Willd.)	Верба туполиста	+		+		+			
21. Rhododendron kotschyi Simonk.	Рододендрон східнокарпатський	+	+	+					
22. Primula minima L.	Первоцвіт дрібний	+	+	+					
23. Primula farinosa L.*	Первоцвіт борошнистий			+					
24. Rhodiola rosea L.	Родіола рожева	+	+	+					
25. Sempervivum montanum L.	Молодило гірське		+		+				
26. Saxifraga aizoides L.	Ломикамінь аізоїдний	+							
27. Saxifraga androsacea L.	Ломикамінь переломниковий			+					

лікарська рослина родіола рожева (золотий корінь), який теж знищується так, як і гінзура.

Велику групу складають представники родини орхідних, всі види якої занесені до Червоної книги України. Найбільш поширеними на даній території є билинець довгорогий, булатка довголиста, пальчатокорінник плямистий, коручка темно-червона, зозулині сльози яйцевидні, любка дволиста, траунштейнера куляста та інші.

Непоодинокими на заповідних масивах є раннівесняні *ефемероїди* – *підсніжник* білосніжний, білоцвіт весняний, шафран Гейфеля, шафран банатський, нарцис вузьколистий. Останній охороняється в масиві Долина нарцисів на площі 257 га. Цей вид зберігся на невеликій території в околицях с.Буштино, ур.Дубки і у високогірних районах Мараморського і Свидовецького масивів. Дуже рідкісними є осоки Давела, малоквіткова, Буксбаума, скельна. На Чорній горі зростає ковила прегарна – реліктовий субсередземноморський вид.

До списку ввійшли 11 червонокнижних видів, зростання яких на території КБЗ наводиться за літературними джерелами [1, 2, 3, 5, 6, 7, 8] і в сучасний період не підтверджені нашими дослідженнями (див. табл.) Це плазунок швейцарський, вудсія альпійська, фіалка біла, верба сітчаста, первоцвіт борошнистий, зіновать подільська, тирлич весняний, шафран весняний, билинець найзапашніший, зозулинець шоломоносний, горянка дворядна. Дані види потребують додаткового вивчення і уточнення.

28. Saxifraga oppositifolia L.	**Ломикамінь супротивнолистий**	+	+						
29. Dryas octopetala L.	**Дріада восьмипелюсткова**	+		+					
30. Astragalus krajinae Domin	**Астрагал Крайни**			+					
31. Chamaecytisus podolicus (Blocki) Klascova*	**Зіновать подільська**							+	
32. Coronilla elegans Pane.	**В'язіль струнки й**					+		+	+
33. Hedysarun hedysaroides Schinz et Theil.	**Солодушка солодушкова**	+							
34. Oxytropis carpathica Uechtr.	**Гостроквітник карпатський**			+					
35. Staphylea pinnata L.	**Клокичка перист а**								+
36. Astrantia major L.	**Астранція велика**	+		+	+	+			+
37. Fraxinus omus L.	**Ясен білоцвітий**							+	
38. Gentiana acaulis (G. excisa) L.	**Тирлич безстебловий**	+	+						
39. Gentiana laciniata Kit ex Kanitz.	**Тирлич роздільний**	+		+					
40. Gentiana lutea L.	**Тирлич жовтий**	+	+						
41. Gentiana punctata L.	**Тирлич крапчастий**	+	+						
42. Genfiana verna L. *	**Тирлич весняний**			+					
43. Swertia alpestris Baumg.	**Сверція альпійська**	+							
44. Swertia perennis L.	**Сверція багаторічна**	+							
45. Atropa belladonna L.	**Белладонна звичайна**				+	+			
46. Scopolla carniolica Jacq.	**Скополія каріолійська**		+	+	+	+			
47. Pedicularis oederi Vahl	**Шолудивник Едера**	+	+	+					
48. Pinguicula alpina L.	**Товстянка альпійська**			+					
49. Pinguicula vulgaris L.	**Товстянка звичайна**	+		+					
50. Campanula carpatica Jacq.	**Дзвоники карпатські**		+		+	+			
51. Antennaria carpatica Bluff et Finger.	**Котячі лапки карпатські**			+					
52. Arnica montana L.	**Арніка гірська**	+	+	+	+	+			
53. Aster alpinus L.	**Айстра альпійська**			+					
54. Centaurea carpatica (Porc.) Porc.	**Волошка карпатська**	+	+	+					
55. Doronicum clusii (Al.) Tausch.	**Доронікум Клузія**	+							
56. Doronicum hungaricum Reichenb.	**Сугайник угорський**							+	
57. Leontopodium alpinum Cass	**Білотка альпійська (едельвейс)**			+					
58. Ptarmica Ingulata (Waldst. et Kit.) DC.	**Чихавка язиколиста**	+							
59. Ptarmica tenuifolia (Schur.) Schur	**Чихавка тонколиста**	+	+	+					
60. Saussurea alpina (L.) DC.	**Соссюрея альпійська**	+							
61. Saussurea porcii Degen	**Соссюрея Порца**	+							
62. Colchicum autumnale L.	**Пізньоцвіт осінній**					+	+		
63. Erytronium dens-canis L.	**Еритроній собачий зуб**			+	+	+	+		
64. Lilcum martagon L.	**Лілія лісова**	+	+	+	+	+			
65 Allium ursinum L.	**Цибуля ведмежа**								+
66. Galanthus nivalis L.	**Пілсніжник білосніжний**	+	+	+	+	+			
67. Leucojum vernum L.	**Білоцвіт весняний**				+	+	+		
68. Narcissus angustifolius Curt.	**Нарцис вузьколистий**		+	+			+		
69. Crocus banaticus J.Gay	**Шафран банатський**						+	+	

70. Crocus heuffelianus Herb.	Шафран Гейфеля	+	+	+	+	+	+	+	+
71. Crocus vernus (L.) Hill.*	Шафран весняний								
72. Iris pseudocyperus Schur.	Півники несправжньосмикавцеві				+	+			
73. Cephalanthera damasonium (Mill.) Druce.	Булатка великоквіткова				+	+			
74. Cephalanthera longifolia (L.) Fritsch.	Булатка довголиста		+		+	+			
75. Cephalanthera rubra (L.) Rich.	Булатка червона				+				
76. Coeloglossum viride (L.) C. Hartm.	Язичок зелений	+							
77. Corallorhiza trifida Chatel.	Коральковець тричінадрізняний	+	+			+			
78. Dactylorhiza cordigera (Fries.) Soo.	Пальчатокорінник серценосний	+	+	+					
79. Dactylorhiza fuchsii (Druce.) Soo.	Пальчатокорінник Фукса	+					+	+	
80. Dactylorhiza incarnata (L.) Soo.	Пальчатокорінник м'ясочервоний						+		
81. Dactylorgiza maculata (L.) Soo.	Пальчатокорінник плямистий	+			+	+	+		
82. Dactylorhiza majalis (Reichenb.) P. F.	Пальчатокорінник травневий	+			+	+	+		
83. Dactylorhiza sambucina (L.) Soo.	Пальчатокорінник бузиновий				+	+			
84. Epipactis atrorubens Schulf.	Коручка темно-червона		+		+				
85. Epipactis helleborine (L.) Crantz.	Коручка чемерниковидна	+			+	+			+
86. Epipactis palustris (L.) Crantz.	Коручка болотна				+	+			
87. Epipogium aphyllum Sw.	Надбородник безлистий					+			
88. Goodyera repens (L.) R.Br.	Гудайєра повзуча	+							
89. Gymnadenia conopsea (L.) R. Br.	Билинець довгорогий	+	+	+	+	+	+		
90. Gymnodenia odoratissima (L.) Rich*	Билинець найзапашніший						+		
91. Leucorchis albcida (L.) E. Mey.	Левкорхіс білуватий	+	+						
92. Listera cordata (L.) R. Br.	Зозулині сльози серцелисті	+							
93. Listera ovata (L.) R. Br.	Зозулині сльози яйцевидні	+			+	+			
94. Neottia nidus-avis (L.) Rich.	Гніздівка звичайна	+			+	+			
95. Orchis coriophora L.	Зозулинець блощичний				+	+	+		
96. Orchis laxiflora Lam.	Зозулинець прикрашений						+		
97. Orchis mascuta (L.) L.	Зозулинець чоловічий					+	+		+
98. Orbis militaris L.*	Зозулинець шоломоносний								+
99. Orchis morio L.	Зозулинець салеповий					+	+		+
100. Orchis pallens L.	Зозулинець блідий				+		+		
101. Orchis palustris Jacq.	Зозулинець болотний						+		
102. Orchis ustulata L.	Зозулинець обвалений					+	+		
103. Platanthera bifolia (L.) Rich.	Любка дволиста	+			+	+			+
104. Traunsteinera globosa (L.) Reichenb.	Траунштейнера кулеста	+			+	+			
105. Carex davalliana Smith.	Осока Давелла	+							
106. Carex pauciflora Lightf.	Осока малоквіткова			+					
107. Carex buxbaumii Wahtlnb.	Осока Буксбаума						+		

Що стосується рідкісних вищих несудинних (мохів), нижчих (лишайників) і грибів, то всі дані (див. табл.) взяті з літератури [3]. Латинські назви видів рослин в таблиці подані за зведенням С.К.Черепанова [4].

Велику групу видів, які не занесені до Червоної книги України, але рідкісні і зникаючі в даному районі і потребують внесення, це дуб Далесшампе і багатопліднний, наскельниця лежача, росичка круглолиста, листовик сколопендровий, анемона нарцисоцвіта, гронянка багатороздільна, осока зігнута, яловець козачий, кизильник цілокрайній, первоцвіт Галера та інші.

Зменшення чисельності раритетних видів відбувається в сучасний період в більшій мірі завдяки виключно антропогенному навантаженню. Людина впливає по різному на природні екосистеми: збирання лікарської сировини (тирлич жовтий, родіола рожева, арніка гірська та інші), перевипас і витоптування, особливо в високогірних місцях, де ведеться інтенсивне пасовищне господарство (сон білий, тирлич жовтий, крапчастий, первоцвіт малий), викорчовування, випалювання чагарників місцевими пастухами для розчищення території під пасовище (рододендрон, дріада восьмипелюсткова, наскельниця лежача та інші), сушільні рубки (лілія лісова, лунарія оживаюча, белладонна звичайна, скополія карніолійська, еритроній собачий зуб), зривання квітучих екземплярів (підсніжник, шафран, білоцвіт, едельвейс, дзвоники карпатські), освоєння територій під сади та городи (нарцис, конвала). Всі ці фактори згубно діють на рідкісні рослини. За таких умов зростає роль заповідника як природоохоронної території. В місцях, які взяті під охорону, спостерігається ста-

108. Carex rupestris All.	**Осока скельна**	+							
109. Festuca porcii Hack.	**Костриця Порціуса**	+	+						
110. Poa deylii Chrtek et Jiras.	**Тонконіг Дейла**		+	+					
111. Stipa pulcherrima P. Smirn.	**Ковила пригарна**							+	
112. Oreochloa disticha (Wulf.) Link*	**Горянка дворядна**	+		+					
	Мохи								
1. Harloamitrium hookeri (Sm.)Nees.*	**Гапломітрій гукера**	+							
2. Cololejeunea rassettiana (Mass.) Schiffn*	**Кололежеюнея Росета**					+			
3. Schistostega pennata Web et Mohr.*	**Схістостега перista**		+						
4. Hookeria lucens (Hedw.) Sm.*	**Гукерія блискуча**		+	+		+			
5. Plagiothecium neckeroideum B.S.G.	**Плагіотецій неккероподібний**		+	+					
	Лишайники								
1. Alectoria sarmentosa (Ach.) Ach.*	**Алекторія лозовидна**	+		+					
2. Cetraria laureri Krempelh.*	**Цетрарія Лаурера**	+		+					
3. Cetraria oakesiana Tuck.*	**Цетрарія Океза**	+							
4. Corticium viride (Ach.) Vain.*	**Кориciум зелений**			+					
5. Heterodermia speciosa (Wulf.) Trev.*	**Гетеродермія прекрасна**	+		+					
6. Lobaria amplissima (Scop.)Forss.	**Лобарія широка**	+	+	+	+	+			
7. Lobaria puknonaria (L.) Hoffm.*	**Лобарія легеневоподібна**	+	+	+	+	+			
8. Parmelia elegantula (Zahlbr.) Szat.*	**Пармелія елегантна**	+							
9. Parmotrema chinense Hale et Ahtl.*	**Пармотрема китайська**	+				+			
10. Usnea florida (L.) Web. In Wigg.*	**Уснея квітуча**	+	+	+	+	+			
11. Usnea iongissima Ach.*	**Уснея найдовша**	+	+	+					
	Гриби								
1. Hericium coralloides (Fr)C.F *	**Гериції коралловидний**		+	+					
2. Grifola frondosa (Fr.) S.F.Gray* F. Gray*	**Грифола листяполісова**					+			
3. Sparassis crispa Fr.*	**Спарасис кучерявий**	+	+						
4. Clavariadelphus pistillaris (Fr.) Donk *	**Клаваріадельф товкачиковидний**			+		+			
5. Strobilomyces floccopus (Fr.) Korst.* (Fr.) Korst.*	**Стробіломіцес пухкастий**	+	+	+	+				
6. Mutinus caninus Fr.*	**Мутин собачий**					+			
7. Amanita caesarea Pers. Ex Schw*	**Мухомор Цезаря**					+			
8. Russula turci Bres.*	**Сироїжка синювата**		+						

Примітка: Масиви КБЗ (Ч –Чорногірський, С – Свидовецький, М – Мараморoський, КТ – Кузій-Трибушанський, УШ – Угольсько-Широколужанський, ДН – Долина нарцисів, Чг – Чорна гора, Юг – Юлівська гора).
**** Види, які подаються за літературними джерелами.***

білізація і навіть збільшення чисельності деяких видів. Науковцями ведуться моніторингові спостереження за рідкісними видами. Відмічаються на карті місця зростання, вивчаються морфоструктурні особливості, розмноження, інтродукція, щільність популяції деяких видів та інші характеристики. На колекційній ділянці центральної садиби заповідника щороку ведеться пересадка рідкісних рослин, взятих з природи, які успішно приживаються: лілія лісова, еритроній собачий зуб, нарцис, шафран, підсніжник, арніка, тис ягідний, едельвейс та інші. Дані види успішно зростають, цвітуть і радують любителів природи своєю неповторною красою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамор Ф. Д., Вайнагій І. В. Антосик В.М. Стан охорони червонокнижних видів рослин на заповідних територіях Українських Карпат // Укр. бот. журнал, 1994, т. 58, № 6, с. 122-128.

2. Малиновський К.А. Рослинність високогір'я Українських Карпат. – Київ: Наук. дум., 1980, с. 113-118.

3. Червона книга України. Рослинний світ. – Київ: Укр. Енциклопедія, 1996. – С. 112.

4. Черепанов С.К. Сосудистые растения СССР. – Л.: Наука, 1981. – 510 с.

5. Чопик В.Д. Високогірна флора Українських Карпат. – Київ: Наукова думка, 1976. – С. 58.

6. Федор С. С. Флора Закарпаття – Львів: Вища школа, 1974. – 203 с.

7. Deyl M. Locality zajimavejsich rostlin na Podkarpatske Rusi. – Veda prirodni, 1935,. s. 165.

8. Margittai A. A nodyszollosi Feketehedy nevezetes novenyei // Bot Kozl.-kot 34, N 1.2., 1937. – P. 48-52.

Я. АДАМЕНКО,
Л. КОНСЕВИЧ,
Т. КУНДЕЛЬСЬКА,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

КИСЛОТНІ ДОЩІ НАД ...ГОВЕРЛОЮ?

Хімічний склад атмосферних опадів, незважаючи на нестабільність, в цілому відображає характерні риси даної місцевості і тип її ландшафту. Мінералізація атмосферних опадів, як правило, нижча, ніж мінералізація поверхневих і підземних вод. Загалом на території України щорічно розсіюється з атмосферними опадами 7,3 млн. тонн розчинених мінеральних речовин, в тому числі в Карпатах – 0,62 млн. т. Кількість надходження розчинених мінеральних речовин у розрахунку на 1 км^2 (модуль надходження розчинених мінеральних речовин) становить 12,1 т, в тому числі в Карпатах – 29,9 т [2].

Джерелом небезпечних хімічних компонентів в атмосферних опадах є аерозолі атмосфери, або, як їх інакше називають, ядра конденсації. Аерозолі – це пилоподібні мінеральні частинки кори вивітрювання, частинки диму, органічні речовини різного складу, найдрібніші організми та їх залишки (спори, пилок рослин, мікроби), а також різноманітні техногенні тверді забруднювачі атмосфери. При поєднанні з практично дистильованою атмосферною вологою тверді частки мають здатність передавати свої хімічні властивості воді або вступати в хімічну реакцію з вологою. Так, наприклад, при конденсуванні атмосферної вологи на частках N0, $N0_2$, SO_2 утворюються розчини азотної, азотистої та сірчаної кислот відповідно. Саме такі опади отримали назву «кислотних дощів».

Нескладний розрахунок показує, що одна дощова крапля, яка падає з висоти 1 км, «промиває» близько 15 л повітря, а 1 л дощової води може концентрувати в собі домішки, які знаходяться приблизно в 300 м^3 атмосферного повітря [3].

Гідрохімічні дослідження атмосферних опадів в районі гори Говерли почали проводитись Карпатським національним природним парком (КНПП)

ОЦІНКА ВПЛИВІВ АНТРОПОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ НАЙВИЩОЇ ГОРИ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

у 1998 році. Вимиваючи забруднюючі речовини з атмосфери, опади самі по собі починають грати роль фактора екологічного ризику. Найбільш відомим проявом цього процесу є випадання кислотних дощів; ймовірність надходження їх в район г. Говерли оцінювалась по кислотності (pH) опадів.

Показник pH атмосферних опадів завжди нижчий, ніж 7, найчастіше він має значення в межах 5-6, а іноді спостерігаються і нижчі значення – до 4,6. Значення pH у межах 5-6 можна пояснити, оскільки в разі pH = 5,7 CO_2 дистильованої води перебуває у рівновазі з CO_2 атмосфери. Зниженню pH до 5 і менше сприяє присутність в атмосфері >NO_2 і SO_2 [1].

При значенні pH<5,6 опади вважаються кислими (Смітт, 1992). За період з 1998 по 2001 роки поблизу г. Говерли працівниками КНПП було відібрано і досліджено 32 проби дощу та снігу [1-3]. Величина pH знаходилась в межах 4,0 – 6,9 одиниць, 56% проб – кислі. Хоча на території найвищої вершини Українських Карпат опади формуються у відносно чистих умовах, все помітне підвищення їх кислотності. Теоретично джерелами підвищеної кислотності опадів можуть бути як природні, так і антропогенні фактори, хоча останні відіграють домінантну роль. Величина pH є індикатором зростаючого впливу викидів продуктів техногенезу.

Заповідна територія досліджень передбачає відсутність промислових підприємств і, як наслідок, стаціонарних джерел викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Але не слід забувати, що розширення туристичної інфраструктури автоматично збільшує кількість техногенних полютантів у повітрі. Основним постачальником їх сьогодні є автомобільний транспорт, який доставляє туристів від контрольно-пропускного пункту до навчально-спортивної бази «Заросляк» біля підніжжя г. Говерли, а також котельня спортивної бази.

Проведений розрахунок викидів шкідливих речовин у атмосферне повітря від транспортних засобів, що перетнули КПП в червні-липні 2002 р., наведений у таблиці 1.

Таблиця 1

Викиди небезпечних полютантів автотранспортом (кг)

Вид автотранспорту	M_{co} (VI)	M_{nitly} (VI)	M_{sol} (VI)	M_{co} (VII)	M_{sol} (VII)	M_{sol} (VII)
Вантажні автомобілі	48,92	10,04	4,09	35,47	7,28	2,96
Автобуси	134,84	29,91	13,77	296,07	65,66	30,24
Легкові автомобілі	129,51	10,41	8,22	307,69	24,74	19,53
Разом викинуто шкідливих речовин	313,27	50,36	26,08	639,23	97,68	52,73
	за червень 389,71 кг			за липень 789,64 кг		

Таким чином, за два літні місяці, які приблизно характеризують пік туристичного сезону, на досліджуваній ділянці дороги автотранспортом було викинуто в атмосферне повітря більше однієї тонни забруднюючих речовин, а саме чадного газу, оксидів азоту та вуглеводнів. Тобто за рік орієнтовно ця цифра складатиме 3-4,5 т. Дані розрахунки проведені за «Методикою розрахунку викидів шкідливих речовин в атмосферу автомобільним транспортом» (Мінекоресурси України, 1995р.).

Порівнюючи нормативи питомих викидів забруднюючих речовин на 1 км пробігу одним транспортним засобом в Україні та в Європі, можна сказати наступне:

• по викидах окисів азоту європейські нормативи є більш жорсткими. Наприклад, для легкових автомобілів 0,2 г/км (норматив 1997 р.), що менше українського нормативу в 10 разів (2-2,1 г/км). «Автобусні» нормативи відрізняються на 20-50% – 5,03 г/км проти 6,4-7,5 г/км;

• по викидах окису вуглецю розбіжність нормативів набагато більша. По автомобілях та автобусах нормативи, наприклад, Великобританії перевищують нормативи України в 30 разів (0,68 г/км проти 15,6 г/км для легкового транспорту);

• по викидах неметанових летких органічних сполук розбіжність нормативів подібна. По автомобілях європейські нормативи перевищують нормативи України в 30 разів (0,048 г/км проти 1,5-1,6 г/км для легкового транспорту), по автобусах – в 10 разів (0,94 г/км проти 7,4-9,6 г/км).

Зрозуміло, що змінити нормативи під «європейський стандарт» навіть в межах окремо взятої заповідної території сьогодні неможливо. Хоча в перспективі умовою вступу до ЄЕС України обов'язковим буде прийняття всіх європейських екологічних стандартів. Виходячи з вище сказаного, можна запропонувати наступні природоохоронні заходи:

1. На КПП зі всіх проїжджаючих машин, крім службового транспорту бази «Заросляк», брати плату за забруднення атмосферного повітря.

2. Встановити пост «екологічної поліції»» і не пропускати через КПП машини, рівень викиду забруднюючих речовин від яких перевищує встановлені нормативи.

3. Поліпшити поверхневе покриття дороги від КПП до спортбази «Заросляк» – це збільшить швидкість автотранспорту і відповідно зменшить кількість викидів в атмосферу.

Зі стаціонарних джерел забруднень атмосферного повітря на досліджуваній території існує лише котельня, що належить спортивній базі «Заросляк». Її призначення – обігрів приміщень бази під час опалювального сезону. До пересувних джерел забруднень належить службовий автотранспорт, який переважно не реєструється при перетині контрольно-пропускного пункту. Затверджені ліміти викидів та фактичні обсяги викидів навчально-спортивної бази (НСБ) «Заросляк» наведені в таблиці 2.

Таким чином, викиди котельні значно перевищують викиди автотранспорту. Звичайно, в перспективному плані рекреаційного розвитку території КНПП необхідно передбачити отримання електроенергії спортивною базою від нетрадиційних, екологічно чистих джерел.

Виникає питання: наскільки декілька десятків тони забруднюючих речовин на рік погіршують якість атмосферного повітря досліджуваної території? Аналізи проб атмосферного повітря, що були виконані в рамках пілотного проекту «Оцінка впливів антропогенного навантаження на гору Говерлу», наведені в таблиці 3.

Порівнюючи значення концентрацій елементів, що отримані в результаті аналізів проб в процесі виконання проекту, із значеннями ГДК шкідливих речовин, що прийняті в Україні, потрібно відзначити, що перевищень не спостерігалось в жодній пробі. Словом, за українськими стандартами якості

Таблиця 2

Викиди шкідливих речовин НСБ «Заросляк» у 2001 р.

Назви забруднюючих речовин	Ліміти викидів стаціонарними джерелами, т	Фактичні обсяги викидів, використаного палива, т
Пил	29,0	28,77
Окис азоту	1,01	0,97
Сірчистий ангідрит	16,2	15,51
Оксид вуглецю	6,0	5,73
Бензин	–	17,1
Дизпаливо	–	6,8

повітря в межах досліджуваної території є чистим.

Порівнюючи стандарти по забрудненню повітря Великобританії та України, потрібно зауважити, що британські стандарти стосовно досліджуваних елементів є більш жорсткими по озону та діоксиду сірки. Однак по діоксиду нітрогену в Об'єднаному королівстві величина ГДК у 3 рази перевищує український норматив:

- озон (100 мкг/м^3 < 160 мг/м^3);
- діоксид нітрогену (287 мкг/м^3> 85 мкг/м^3);
- діоксид сірки (266 мкг/м^3 < 500 мкг/м^3).

Потрібно відзначити, що нормативні показники по діоксиду нітрогену у Великобританії планують переглянути та досягнути значення 40 мкг/м^3 до 31.12. 2005 року.

Отже, і за українськими стандартами якості, і за європейськими стандартами забруднення, повітря в межах досліджуваної території гори Говерли є чистим і в жодному випадку не спостерігається перевищення стандартів. Проблема існує лише в підвищеній кислотності опадів.

Гора Говерла, як відомо, є найвищою вершиною Українських Карпат і, відповідно, основною перешкодою на шляху вологих повітряних мас із Західної Європи. Однак досліджувана територія є заповідною, тому небезпечні полютанти над нею практично не утворюються, більшість з них привноситься переважаючими на цій території південно-західними повітряними масами. Це підтверджується дослідженнями та програмою співробітництва по моніторингу та оцінці довготривалих переносів забруднювачів повітря у Європі.

Отже, на нашу думку, головний внесок у підвищення кислотності атмосферних опадів Говерлянського масиву забезпечують європейські транскордонні переноси. На жаль, відсутність режимних спостережень за кислотністю опадів не дозволяє вирахувати відсоток «кислотних дощів». Оскільки територія гори Говерли в цьому плані не вивчена, можна рекомендувати моніторинг атмосферних опадів, який надасть змогу вивчити динаміку накопичення полютантів в екосистемах Карпат і зробити однозначний висновок про наявність транскордонних переносів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Літопис природи. Книга 16. – Яремче, 2002. Держ. облік. номер 0202006043 – с. 35-85.

2. Літопис природи. Книга 15. - Яремче, 2001. Держ. облік. номер 020105690 – с. 35-85.

3. Літопис природи. Книга 12,13,14. – Яремче, 1998, 1999, 2000.

4. Академія наук України. Інститут екології Карпат. Природа Карпатського національного парку. – Київ: Наукова думка, 1993. – 213 с.

Таблиця 3

Показові результати аналізів проб атмосферного повітря

Дата відбору проби	Час відбору проби	Місце відбору проби	Концентрація елементів, мг/м^3		
			Озон	Оксид азоту (NO_2)	Сірчистий газ (SO_2)
		ГДК	0,16	0,085	0,85
10.07.2002	10.00-11.00	Підніжжя г. Говерли (І)	0,017	<0,02	<0,08
10.07.2002	13.00-14.00	Підніжжя г. Говерли (ІІ)	0,019	<0,02	<0,08
10.07.2002	16.00-17.00	Підніжжя г. Говерли (ІІІ)	0,096	<0,02	<0,08
6.08.2002	10.00	Дорога на Говерлу – 70 м над рівнем бази «Заросляк»	0,062	<0,02	<0,08
6.08.2002	13.00	Дорога на Говерлу – 70 м над рівнем бази «Заросляк»	0,07	<0,02	<0,08
6.08.2002	16.00	Дорога на Говерлу – 70 м над рівнем бази «Заросляк»	0,085	0,02	<0,08

Вікторія БУНДЗЯК
м. Рахів

«ОЙКОС», або ВІДЛУННЯ ТАБОРОВОГО ЛІТА

– **«ОЙКОС»** у перекладі з грецької – дім, оселище, – такими словами щороку починає вступну бесіду з юнатами О. В. Геревич. Директор Закарпатського обласного еколого-натуралістичного центру на літні тижні перетворюється в начальника Всеукраїнського екологічного наметового табору-експедиції «Ойкос». Співорганізаторами табору виступають Закарпатський обласний еколого-натуралістичний центр (ЗОЕНЦ) та Карпатський біосферний заповідник.

З 1992-го року до «Ойкосу» з'їжджаються юннати з різних областей України. Протягом року діти відвідують різноманітні гуртки, що діють при обласних, районних, міських еколого-натуралістичних центрах, станціях юних натуралістів. Влітку ж їм випадає чудова нагода поглибити свої знання з біології, екології, географії та історії України, зокрема Карпатського регіону. Програма табору «Ойкос» насичена і різноманітна. Кожен день дарує нові враження, зустрічі. До роботи з юннатами активно залучаються науковці Карпатського біосферного заповідника.

У програмі «Ойкосу» органічно поєднується екологічне виховання, дослідницька та практична природоохоронна діяльність. В ековиховній роботі з учнями перше місце займає формування культури поведінки у заповідній природі.

Двадцятиденне «життя» табору ніби поділено на дві частини – пішохідну і водну. Пішохідні мандрівки відбуваються у супроводі науковців та працівників відділу пропаганди, екоосвіти та рекреації екотуристичними стежками Карпатського біосферного заповідника. Усі екскурсії мають дослідницький характер: вивчення іхтіофауни гірських водотоків, знайомство з фауною птахів, нічні обліки земноводних та ін.

У центральній садибі заповідника юннати відвідують Музей екології Карпат. Тут же відбувається й офіційне відкриття табору.

Чимало цікавого чекає на юних дослідників природи на екопізнавальних стежках заповідних масивів.

Особливої уваги заслуговує відвідування Чорногірського природоохоронного науково-дослідного відділення (ПНДВ), в якому «Ойкос» таборує 3-5 днів. Щороку юннати долають шлях від села Луги до вершини Говерли. Під час такої пішохідної мандрівки є унікальна можливість простежити зміни висотних поясів, дослідити гірську флору та фауну. Науковці заповідника на фенопункті та моніторинговій ділянці знайомлять школярів та керівників груп із методами збору первинної наукової інформації у масивах Карпатського біосферного заповідника. У Чорногірському масиві «ойкосівці» також здійснюють мандрівку на г. Менчул.

У Трибушанському ПНДВ юннати відвідують дослідне форелеве господарство заповідника, де ознайомлюються із його роботою, фауною риб гірських водотоків; способами їх утримання і розмноження у штучних умовах. І, безумовно, неможливо залишити без уваги географічний центр Європи попри всі дискусії на кшталт «правда – не правда», «у нас – не у нас». До речі, і на цю тему діти отримують інформацію і радо фотографуються на згадку біля пам'ятної стели.

Угольський масив заповідника відкриває перед допитливими дослідниками завісу таємниць печер, величі вікових букових пралісів і карстового мосту.

Водна частина включає в себе сплав Тисою на катамаранах від Хуста до українсько-угорського кордону. Під час водної мандрівки «ойкосівці» здійснюють дослідження рослинного і тваринного світу прибережних смуг. Сплав перемежовується із радіальними виїздами до цікавих природних об'єктів (оз. Синевир), пам'яток історико-культурної спадщини (Мукачівський та Ужгородський замки, руїни середньовічних замків: Невицького, Хустського та у с. Королево), фермерського господарства «Золота підкова» у с. Андрашівці, де розводять, зокрема, славетну породу гуцульських коней.

Окрім екскурсій, занять у природі, щодня на юннатів чекають зустрічі із цікавими людьми, науковцями, екологічні ігри у природі. Сумувати і байдикувати юннатам не залишається часу, а ось нових вражень вистачає! Якщо це відпочинок – то активний, якщо екскурсія – то пізнавальна. Традиційні розважальні заходи програмою екологічного табору практично не передбачені. Нетрадиційні форми надзвичайно підвищують ефективність навчального

«Ойкосівці» на центральній садибі КБЗ

Під час однієї з екскурсій

«Круглий стіл» під час вишколу керівників (проект «Екологос») у візит-центрі заповідника. Перед учасниками виступає директор КБЗ Ф.Д. Гамор

процесу, оптимізують сприйняття школярами природничих знань.

Завершується програма екологічного табору в Ужгороді. На базі Закарпатського ОЕНЦ проходить «круглий стіл», під час якого керівники і юннати діляться враженнями й здобутими знаннями, згадують найбільш пам'ятні події, найцікавіші екскурсії, – словом, підбивають підсумки табору.

...Ще три тижні тому всі вони були незнайомцями. Чому ж при прощанні з'являються сльози на очах? Що формує неповторно дружню атмосферу «Ойкосу» і чому юннати повертаються до табору знову і знову?

Мабуть, важко дати на всі ці запитання однозначну відповідь. Надто багато було в «таборитві» спільного: важкі гірські мандрівки, намокші в дощі намети, здолання труднощів на маршрутах, колективні заняття, приготування польової вечері «з димком» (а тут і збір дров, і походи по воду), щовечірні ватри і пісні під гітару... На одній зі стежок загубилося «я», а натомість віднайшлося «ми». Безумовно, не останню роль відіграє і неформальна польова обстановка, доброзичливе ставлення керівників. Так, наприклад, вже у кількох поколінь юннатів, які приїжджали до «Ойкосу» у різні роки, начальник табору Олександр Геревич заслужив авторитетне і поважне прізвисько «Вождь».

«Ойкос-2005» був водночас традиційним і не схожим на дванадцять попередніх таборів: гостями його були педагоги-позашкільники, студенти, журналісти – відбувся вишкіл керівників.

Як зазначив начальник табору, в останні 2-3 роки наставники недостатньо серйозно ставилися до формування груп юннатів, не завжди дотримувалися вікового обмеження (учасниками «Ойкосу» можуть стати школярі, не молодші 13 років), інколи з'являлися у групах «випадкові» діти. Усе це ускладнювало виконання наміченої програми у повному обсязі. Тому виникла ідея провести вишкіл керівників і студентів педагогічних вузів України, щоб вони відчули, яке фізичне навантаження чекає на школярів, глибше зрозуміли ідейну суть програми табору. Крім того, за 12 років існування екологічного табору-експедиції нагромаджено чималий досвід, який хочеться поширити серед освітян-позашкільників України. До участі у вишколі вирішено було запросити і студентів старших курсів природничих факультетів педагогічних вузів нашої держави як майбутніх вчителів, вихователів. Під час вишколу освітяни з різних областей України мали змогу поділитися власним досвідом. Адже навіть найбільш вдалі форми роботи, програми можуть і повинні удосконалюватися, розвиватися.

Для проведення вишколу було розроблено додаткову програму курсів-тренінгів (проект «Екологос»). Серед них: «Практичні природоохоронні акції: польові практики, комплексні екологічні експедиції, наметові табори як дієві форми екологічної освіти й виховання учнівської молоді», «Морально-педагогічний клімат у педагогічних та учнівських колективах таборів» (О.В. Геревич), «Методика проведення польових досліджень, радіальні виходи-обходи у природу» (В.Ю. Кузьма), «Рідкісні та зникаючі види рослин і тварин. Червона книга. Природоохоронна робота із юннатами» (Б.И. Годованець, В.В. Бундзяк), «Екологічні ігри в природі. Методика проведення їх в екологічних таборах» (практичне заняття, В.Ю. Кузьма , В.В. Бундзяк).

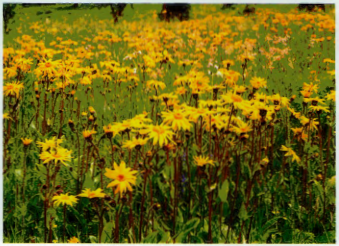
До щорічних надбань «Ойкосу» можна цілком справедливо віднести появу відеофільмів про табір-експедицію. «Ойкос-2005» відзначився великою «концентрацією» журналістів. Кілька телекомпаній знімали сюжети про ідейні засади, діяльність, форми роботи та буденне життя табору. Серед них «Зелена студія» (м. Дніпропетровськ), «Еко-Дніпро» (м. Київ, Ю. Павлун), телеканал «Рада» (м. Київ, А. та Г. Михайлики), Закарпатська держтелерадіокомпанія (м. Ужгород, Л. Бокій). Під час курсів-тренінгів навіть окремо розглядалося питання про роль засобів масової інформації у популяризації ідей еко-освітньої та ековиховної роботи серед учнівської молоді («Засоби масової інформації: преса, радіо, телебачення та висвітлення діяльності екотаборів», А. Михайлик). Поширення інформації про екотабори, безумовно, має дуже велике значення. По-перше, діти і батьки більше дізнаються про їх діяльність, заходи, умови проживання тощо. Наявність таких відомостей дозволяє кожній дитині обрати серед усього розмаїття літніх таборів програму за уподобаннями. По-друге, завдяки появі таких телесюжетів привертається увага громадськості до проблеми низького рівня екологічної культури та виховання. На жаль, не надто шанобливе ставлення до природи рідної країни використовує однією з найсуттєвіших причин появи численних екологічних проблем, що пов'язані із збільшенням негативного впливу від рекреаційно-туристичних відвідувань: засмічення природного середовища, витоптування, зникнення червонокнижних рослин та ін. Усі складові цього сумного списку вкрай актуальні у Карпатському регіоні і особливо у місцях туристичних паломинців: Чорногори, Свидовці та ін. Щиро сподіваємося, що «Ойкос» допоможе зламати ці [illegible]

ТАМ, ДЕ ЧОРНА ТИСА БІЛУ ДОГАНЯЄ...

ВОДОТОКИ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

На території КБЗ існує густа мережа гірських рік та потоків (довжиною більше 1 км – близько 300, більше 5 км – 20 водотоків), які є важливими елементами ландшафту та мають велике рекреаційне значення. У горах струмки та річки, що збігають з крутих схилів, подекуди утворюють водоспади; з'єднуючись між собою, формують басейн основної ріки – Тиси, яка, протікаючи територією п'яти держав, несе свої води до Дунаю.

Свій початок Тиса бере на північ від м. Рахова злиттям двох річок: Білої Тиси і Чорної Тиси. Перша витікає із джерела на схилах Чорногірського хребта, між горами Стіг та Корбул, на висоті 1650 м над рівнем моря, друга – біля г. Околи (Свидовецький хребет, 1400 м н. р. м.).

Екологічні проблеми в районі Карпат особливо відчутні в річкових долинах. З давніх-давен люди селилися біля води. Використовуючи її для своїх потреб, одночасно і забруднювали відходами та стоками.

Всім відомо, що вода є хімічною сполукою двох атомів водню з одним атомом кисню. Але насправді природна вода *не існує* в такому вигляді. Вона – чудовий розчинник. Саме тому, рухаючись по землі і під землею, стикаючись з гірськими породами, збагачується різними солями, металами і є комплексною сполукою, повний склад якої визначити дуже важко.

У природній воді присутні різні забруднення, що відповідає нормі. Проте викликають занепокоєння об'єм і склад забруднень, які позначаємо терміном «антропогенні».

Аналізуючи характер забруднень і ті наслідки, які впливають на стан водних ресурсів, можна виділити два основні їх типи.

До першого відносяться дощові стоки, талі води, води міст і сіл, окремих підприємств, господарств, що скидаються у водотоки. Це так звані прямі забруднення і завдають вони значних збитків природі.

Другий тип – побічні забруднення. Прикладом може бути вирубка лісу уздовж берегів річок, після чого вони вже не можуть відігравати роль природних фільтрів і водорегуляторів. При цьому порушується режим багатьох річкових приток, здебільшого тих, що мають джерельне живлення. Пересихають джерела, скорочується поступлення чистих вод, і як результат, вітри без перешкод несуть у водойми і ріки пил, сміття, а дощі породжують бурхливі грязеві потоки – селі.

Відбувається забруднення води і побутовими твердими відходами. Останнім часом ця проблема особливо загострилася. На берегах річок виникло багато стихійних сміттєзвалищ, створених самими жителями, які проживають поблизу. Особливо багато накопичується поліетиленової тари (пляшки, пакети), яка дощами змивається у річку, а при спаді рівня води всі береги усіяні нею. Хоча ця проблема порушувалась вченими неодноразово: пропонувалось збирати пластмасовий непотріб для подальшої переробки, але поки що ніяких зрушень немає.

Для річок КБЗ властивий типовий гірський характер, їх долини мають V-подібну форму, русла, як правило, прямолінійні, середня швидкість течії 1,5-2 м/с. Тут дуже швидко подрібнюються на малі частки різні тверді механічні забруднення і органічні відходи, прискорюється їх розчинення. Цим створюється небезпека біологічному та ландшафтному різноманіттю, а також людині. Водні артерії є не тільки джерелом питної води, але й використовуються для побутового обслуговування населення (ідальні, лазні, пральні), для прибирання вулиць, гасіння пожеж, опалення тощо. Отже, річки можуть створювати додаткову небезпеку для здоров'я людей. Не слід забувати й про те, що кожен розміщений вниз за течією населений пункт відчуває на собі наслідки господарської та побутової діяльності всіх вище розташованих...

У Карпатському біосферному заповіднику протягом багатьох років ведуться гідрологічні спостереження, а з 2002 року розпочаті й гідрохімічні дослідження. Водні об'єкти відіграють роль своєрідних індикаторів екологічного стану усієї площі водозабору з її атмосферою й наземними екосистемами. Водотоки на заповідній території є еталонними, тобто за якими порівнюють і, стан яких наближається до природного. Порівнюючи ці дані аналізу з аналізами водойм, розміщених на території, де ведеться господарська діяльність, можна прогнозувати можливі зміни при антропогенній дії.

Для водотоків КБЗ характерними є атмосферний та підземний типи живлень, з переважанням першого. За даними метеопостів, розміщених на території заповідника, середньорічні суми опадів складають близько 1100 мм і є найвищими на території України. Ця обставина, в умовах гірського рельєфу, є однією з головних причин слабкої мінералізації річкових вод району Карпат взагалі.

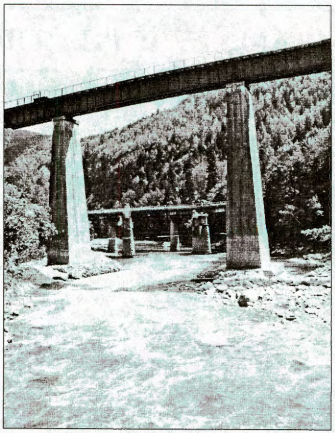
Вода Тиси та її приток прісна. Ступінь мінералізації відносно невисокий, показники не виходили за межі гіпогалинних вод – першої найнижчої категорії мінералізації, для якої загальна сума іонів не перевищує 500 мг/л.

Як свідчать результати проведених досліджень, найменш мінералізованими виявились проби води з високогірних потоків Флантус і Говерла, відібрані близько до їх витоків. Загальна сума іонів становила близько 30 мг/л. Більш мінералізованою (в середньому близько 200 мг/л) є вода у водотоках, що протікають через населені пункти, вздовж автодоріг та залізниць, тобто на які здійснюється більше антропогенне навантаження (р. Хустець, р. Тиса, р. Мала Уголька, р. Чорна Тиса та деякі інші).

Матеріали досліджень використовуються при написанні «Літопису природи», що видається в заповіднику щорічно. Надалі нами буде продовжено проведення цих робіт, щоб створити банк даних якості води та для прогнозування стану природних водойм.

Річки, озера та інші водойми – неоціненне багатство; їм потрібні увага, турбота і лише тоді вони щедро даруватимуть людям чисту воду, рибу, пташиний гомін, чарівні пейзажі...

Людмила ПІПАШ, Наталія АНДРІЙЧУК,
провідні спеціалісти
Карпатського біосферного заповідника
м. Рахів

ВОДОТОКИ КБЗ

Назва водотоку	Витоки: Висота над рівнем моря, м	Витоки: Опис території	Куди впадає	Права чи ліва притока	Довжина, км: загальна	Довжина, км: в межах КБЗ
		Чорногорське ПНДВ				
р. Говерла (п.Білий)	1800	пол. Дрижмала	р. Б. Тиса	права	12.0	9.5
п. Бребенескул	1800	оз. Бребенескул	р. Говерла	ліва	11.0	11.0
		Богдан-Петроське ПНДВ				
р. Богдан	930	злиття п. Гармонескул та п. Ланчинешик	р. Б Тиса	права	13.5	5.5
п. Рогнескул	1500	пол. Рогнеска	р. Богдан	права	7.0	7.0
		Марамороське ПНДВ				
п. Квасний	1540	пол. Квасничок	р. Б. Тиса	ліва	15.0	7.5
п. Радомир	1480	г. Берлибашка	п. Квасний	ліва	6.0	6.0
		Трибушанське ПНДВ				
п. Білий Потік	880	злиття п. Галаштів, Поп-Іван	р. Тиса	ліва	9.0	6.5
п. Лихий	900	околиці г. Лисина	р. Тиса	права	4.0	4.0
		Кузій-Свидовецьке ПНДВ				
р. Кісва (Косівська)	1580	оз. Догяска	р. Тиса	права	44.0	8.0
п. Кузій	920	хр. Баніщорський	р. Тиса	права	3.5	3.5
п. Флантус	1750	г. М. Близниця	р. Кісва	ліва	4.5	4.5
		Кевелiаське ПНДВ				
п. Свидовець	1640	г. Близниця	р. Ч. Тиса	права	8.0	8.0
п. Гроп'янець	1720	г. Близниця	р. Ч. Тиса	права	5.3	5.3
р. Кевелів	1480	г. Петрос	р. Ч. Тиса	ліва	8.5	8.5
		Угольське ПНДВ				
р. Велика Уголька	1360	джерело під г. Менчул	р. Уголька	права	20.0	9.5
р. Мала. Уголька	1280	джерело під г. Менчул	р. Уголька	права	21.0	8.5
		Широколужанське ПНДВ				
р. Лужанка	1300	хр. Квасний Верх	р. Тересва	права	34.0	11.3
		ПНДВ «Долина нарцисів»				
р. Хустець	520	с. Хустець	р. Тиса	права	35.0	11.0

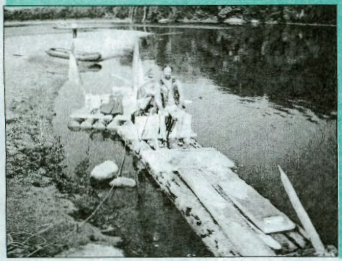
НАЩАДКИ БОКОРАШІВ

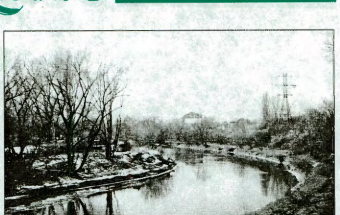

Тисою – на плотах

Вода живе, хлюпає, вирує. Вона – основа життя! Деякі вчені вважають, що з часів, коли перші води на Землі спричинили набуття нашою планетою форми кулі, її загальна кількість не змінилася на жодну краплину, тобто вода є абсолютно незруйнованою речовиною.

ХТО ОЖИВИТЬ «МЕРТВУ» ВОДУ?..

Без цієї невловимої, текучої, прозорої рідини не може обійтися жодне живе створіння на нашій планеті. Якщо, скажімо, без їжі людина здатна прожити тижні, то без води гине вже за три дні, а то й швидше. Зневоднення організму на 10% призводить до фізичної і психічної недієздатності. А після втрати 20% води з'являються реальні шанси «врізати дуба». Так, наприклад, у 2000-му році тенісист світової слави Енді Родділк мало не загинув на корті через те, що його організм почав швидко втрачати воду: потовиділення посилювалося, а відновлення водного балансу в організмі не відбувалося.

Матеріали Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчать, що 80% усіх хвороб викликано вживанням неякісної питної води. Відомий американський спеціаліст із проблем здорового способу життя Поль Брегг був переконаний, що якісна вода може поліпшити не тільки роботу тіла, а й функціонування мозку; інакше кажучи, вона сприяє більш продуктивному та чіткому мисленню. Існує просте пояснення цього факту: 15 мільярдів клітин нашого мозку на 70% складаються саме з води. Добова потреба дорослої людини у воді, між іншим, складає близько 2,5 л.

Про надзвичайні властивості води багато говорили древні. Так, у казках дійшли до нас дивовижні історії про «живу» воду і «мертву». Пам'ятаємо, наприклад, як лісовий цар Ох скропив «живою» водою попіл зі спаленого наймита, і той миттю ожив. Або що сталося з братиком Іванком після кількох ковтків із зачарованої калюжі... Пригадуємо також застереження Іоанна в Апокаліпсисі про те, що прийде час, коли будуть текти ріки з «мертвою» водою...

Науковим еквівалентом «живої води» є біологічно активна рідина – вода чи інша рідина, у структуру якої закладають (на атомному та субатомному рівнях) інформацію про актуально важливі ділянки організму або окремі органи хворого, який потім споживає зцілюючу рідину для оздоровлення. Таким чином можна досягти позитивних результатів навіть під час лікування таких жахливих хвороб нашої епохи, як рак, цукровий діабет, СНІД тощо. Подібного ефекту, між іншим, можна досягти під час вдалого застосування уринотерапії, що широко пропагується східною медициною. «Живою» інколи ще називають талу воду, яка прекрасно виводить із організму всяку гидоту, тобто шлаки.

На Україні існує кілька десятків підземних джерел, добре відомих своїми лікувальними властивостями. Йдеться про Моршинську, Трускавецьку, Поляну Квасову, Буденецьку та ін. Кожна вода, залежно від хімічного складу, здатна вилікувати ті чи інші хвороби.

Зокрема, добре відомий так званий Блаженний камінь (с. Манява Богородчанського району Івано-Франківської області). З каменя, що на гірському масиві, капає вода; нею лікуються люди. І неабияк. Кажуть, життєдайна джерелиця на камені з'явилася вперше під час... звичайнісінької холери. Від неї люди мерли, як мухи. І от пресвята Богородиця сотворила чудо. З того часу всі охочі п'ють-впиваються цілющою водою з каменя... Цікавим є й те, що з приходом радянської влади камінь всох. Зараз же вода знову капає, лікує людей.

Наукові спостереження за показниками якості питної води на діючих водозаборах України дають підставу констатувати тенденцію до її погіршення. На жаль, техногенний вплив на навколишнє середовище у нашій державі в 10-15 разів більший, ніж у сусідніх країнах. За якістю питна вода на Україні займає одне з останніх місць у світі, поступаючись навіть кільком слаборозвиненим «бананових» країнам. 88% опорних рік у нашій державі мають екологічний стан басейнів, що оцінюється як «поганий», «дуже поганий» і «катастрофічний».

Не додає оптимізму і той факт, що нинішній ГОСТ якості питної води прийнято ще у 1982 році, тобто до Чорнобильської трагедії. Відомо, що екологічна ситуація і, насамперед, її радіологічна складова з того часу змінилися не на краще. Так, відповідно до підрахунків Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), за період з 1985 по 1995 рр. у навколишнє середовище потрапило стільки відходів, скільки було вироблено за попередні 70 років! У період із 1995 по 2000 рр. – стільки ж! Але справа не лише в тому, що діючий понині радянський стандарт на питну воду не відповідає вимогам нашої дійсності. Новий, український, стандарт уже розроблено і навіть затверджено урядом. Але дати йому «зелену вулицю» не квапляться. Кабмін розтяг термін введення сталона «нової» води на 5 років (до 2005-го), оскільки навіть у порівняно багатій столиці дотримуватися його немає можливостей: мова йде про скажені витрати на переоснащення мереж водопостачання і служб контролю – лабораторій міської санепідемслужби. Доведеться випробувати воду ще на 18 нових інгредієнтів (феноли, хлорфеноли, нафтопродукти, пестициди, ціаніди, домішки важких металів та ін.). Та й до старих норм вимоги стануть більш суворими. Тому у нас сьогодні широко застосовуються технології очищення питної води, які було розроблено ще в 30-40 роки і які не розра-

ховані на очищення води, забрудненої продуктами антропогенного і техногенного походження.

На переконання багатьох спеціалістів, небезпечним є й такий традиційний у нашій державі метод нейтралізації хімічних речовин, що містяться у воді, як хлорування. Це призводить до утворення хлормістких мутагенних і канцерогенних з'єднань, шкідливих для здоров'я. Зокрема, американські дослідники доказали: у людей, які постійно вживають хлоровану воду, вірогідність утворення пухлини сечового міхура на 21% вища, ніж у решти жителів планети. Щитоподібна залоза також «не любить» хлору, який пригнічує її діяльність і породжує таке захворювання, як зоб у багатьох жителів України.

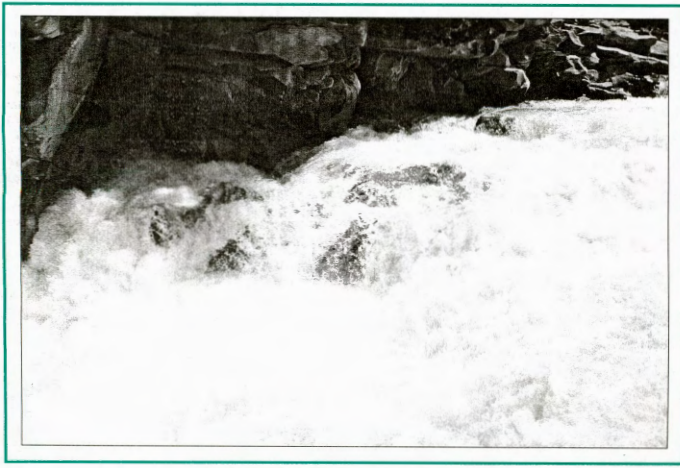
Популярний же «народний» метод рятування від хвороботворних мікроорганізмів – кип'ятіння водопровідної води – тим більш сумнівний. По-перше, не всі віруси гинуть при температурі 100 градусів. Наприклад, збудник жовтяниці (вірусного гепатиту) гине при 260 градусах Цельсія. Кип'ятіння може видалити з води, скажімо, солі кальцію й магнію. Солі заліза ж підфарбовують стінки посудини, але цілком не зникають. Не видаляються також кадмій і ртуть, нітрати й пестициди. Під час тривалого кип'ятіння концентрація розчинених речовин підвищується, оскільки скорочується об'єм рідини. Хлор і його похідні при температурі кипіння вступають у взаємодію з невідомою кількістю органічних речовин, утворюючи канцерогенні утворення. Під час відстоювання (другий вид народної очистки забрудненої води) «натягуються» з повітря важкі мікрочастинки, «збагачуючись», таким чином, різними збудниками кишкових інфекцій.

На Буковині вода потрапляє у помешкання жителів обласного центру в основному з річок Прут та Дністер. Перед тим, як потрапити до водопроводу, вона проходить через спеціальні споруди – фільтри. Деякі з них реконструйовано, а деякі потребують оновлення. На кошти з бюджету міста замінено на нові всі хлораторні пристрої на водонасосних станціях. На водозаборах Чернівців навіть почали використовувати флокулянт німецького виробництва – очисну добавку, яка знезаражує воду. Створено новий резервуар чистої води «Вікно». До того ж, ведуться пошуки екологічно чистої води в місті. Отож справа з водою у Чернівцях не гірша, ніж у сусідніх обласних центрах, а, може, й трохи краща. Однак знезараження питної води й надалі здійснюється в основному за допомогою хлору. На якості позначається значна зношеність водопроводу міста. Таким чином, відбувається вторинне забруднення.

А що робити тим, кого така вода не влаштовує? Слід зазначити: існує сім типів фільтрації повного очищення води від шкідливих речовин. Це, зокрема, очищення сріблом, активованим вугіллям, ультрафіолетовим випромінюванням і т. д. За кордоном люди давно вже фільтрують воду з крана за допомогою компактних «домашніх» фільтрів. Як правило, це посудини місткістю у кілька літрів із вставленим фільтром-картриджем, у середині якого міститься кілька різноманітних очищувальних сполук (залежно від виробника) і який можна замінювати новим по закінченні терміну експлуатації. Особливою популярністю на Заході користуються очисні фільтри фірм Zepter та Brita.

А батькам українських міст треба вже зараз думати про перспективу. Технологію очищення води слід переглянути й осучаснити з урахуванням світового досвіду.

Павло ПОТОЦЬКИЙ
м. Чернівці

Мирослав КИРИЛЮК
м. Чернівці

«АХІЛЛЕСОВА П'ЯТА» ЦИВІЛІЗАЦІЇ

ЕНЕРГЕТИКА: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Енергетичні ресурси завжди відігравали важливу роль у розвитку цивілізації. Особливого значення вони набувають у наш час. Сьогодні рівень споживання енергії став найважливішим показником ступеня розвитку тієї чи іншої країни. Це відображає об'єктивну картину сучасного світу, оскільки без енергетики зараз неможливо вирішувати жодного завдання розвитку промисловості, сільського господарства, транспорту, соціальної сфери. Поки що світова потреба в енергії задовольняється за рахунок органічного палива, ресурси якого інтенсивно вичерпуються. Саме тому увага міжнародної спільноти привернута до вирішення проблем енергетичних ресурсів... Існує багато джерел енергії, їх об'єднаємо у дві групи: традиційні і нетрадиційні, або альтернативні. До традиційних належать органічне паливо (вугілля, нафта, природний газ, горючі сланці), уран, водень та його ізотопи (тритій, дейтерій), гідроенергетичні ресурси. Нетрадиційними джерелами є сонячна енергія, енергія вітру, морських припливів і хвиль, геотермальна енергія, біогаз тощо.

Запаси органічного палива на Землі становлять близько 10 трлн. тонн умовного палива (туп). На частку вугілля (на глибині до 2000 м) та інших видів твердого палива припадає 80% від запасів органічного палива або 8 трлн. туп; рідких вуглеводнів (нафти) – 12% або 1,2 трлн. туп, а на природний газ – 8% або 0,8 трлн. туп. Запаси нафти і газу в акваторіях морів є майже в три рази більшими, ніж на суходолі, хоча їх пошук і експлуатація дуже затратні. Крім того, великі запаси органічного палива виявлені в Антарктиді. На території цього материка знайдені десятки родовищ кам'яного вугілля. Його запаси більші, ніж на всіх інших континентах разом взятих [Л. Гулд]. За даними Геологічної служби США потенційні ресурси нафти в Антарктиді становлять близько 665 млрд. тонн, а природного газу – понад 4 трлн. м³. Проте суворі кліматичні умови, при яких температура повітря опускається до -88...-92°С, не дозволять експлуатувати ці корисні копалини.

Практично не все потенційне паливо може бути використане. Існує коефіцієнт видобування: відношення кількості палива, яке реально може бути видобуте із даного родовища, до всього запасу палива цього родовища, Величина коефіцієнту видобування найбільша для газу (0,85-0,90) і мешна для вугілля і нафти (0,35-0,50), тобто видобуток вугілля і нафти становить тільки половину запасів цього виду палива. Якщо прийняти річне споживання органічного палива незмінним, що складає 20 млрд. туп, то його вистачить на 350 років, а запасів нафти і природного газу – на 30-35 років.

Використання вугілля триває близько 8 століть. За цей період людство спожило 120 млрд. т вугілля, 2/3 його використано після 1975 р. В наш час щорічне його використання перевищує 20 млрд. туп (в 1945 – 2,7 млрд. туп). Оскільки у вугіллі знаходиться від 0,2 до 7% сірки, то при згорянні цього палива сірка мігрує в атмосферу, в результаті чого випадають кислотні дощі. Забруднюючі речовини від згоряння вугілля здебільшого мають токсичні властивості (окиси сірки, азоту, вуглецю, сажа, важкі метали). Глобальні техногенні утворення тільки окисів сірки у 1988 р. оцінюваались в 175 млрд. т (75% їх припадає на Північну Америку і Європу).

Набагато більші запаси ядерного (урану) та термоядерного (ізотопи водню) палива. Зокрема, запаси урану на суходолі становлять 8-25 трлн. туп, а в морській воді досягають 7000 трлн. туп. Запаси термоядерного палива – 800 000 трлн. туп, а дейтерію – 600 000 000 трлн. туп, які можна розглядати як необмежені та невичерпні.

Уран має величезну питому енергію. 1 кг урану енергетично еквівалентний 2,7 туп. Отже, для АЕС потужністю 1 млн. квт потрібно на добу не 7100 туп, а тільки 3 кг урану. Нині у світі діє 443 ядерних реакторів. Тут виробляється 20% світової електроенергії. Ще більшою питомою енергією володіють ізотопи водню (тритій і дейтерій). 1кг ізотопів водню енергетично еквівалентний 10 тис. туп. Енерговиділення в термоядерній реакції приблизно в 4 рази більше порівняно з ядерною реакцією поділу урану. Досі не вдалося побудувати термоядерну установку, яка б могла виробляти енергію, що виділяється при термоядерній реакції. Над цією проблемою працюють провідні науковці (термоядерники) розвинутих країн світу уже протягом десятиріч. Створення промислової термоядерної уставки сприяло б остаточному вирішенню енергетичної проблеми людства. Зазначимо, що на відміну від ядерної реакції (АЕС), при якій можливе радіаційне забруднення довкілля, термоядерна реакція позбавлена такого забруднення і є екологічно чистою.

Гідроенергетичні ресурси річок Землі належать до числа відновлювальних джерел енергії. Гідроенергія річок світу еквівалентна енергії приблизно 10 млрд. туп, тобто різноначна енергоспоживанню світу в даний час.

На початку XXI століття на Землі 65% електроенергії генерується на теплових електростанціях, 15% – на гідроелектростанціях і 20% – на атомних.

Нетрадиційні джерела енергії не набули ще великого значення в глобальному масштабі, але вони відіграють важливу локальну роль в енергозабезпеченні.

Сонячна енергія належить до відтворювальних або нетрадиційних. Сонце – найпотужніше джерело енергії порівняно з усіма іншими, разом взятими джерелами, які доступні людині. Повна потужність сонячного випромінювання виражається астрономічною цифрою: $4{\cdot}10^{26}$ ват або $4{\cdot}10^{14}$ млрд. квт. Ця цифра настільки велика, що її неможливо порівняти з величинами енергії, які звичні в земних масштабах. На відстані 150 млн. км від Сонця на кожний квадратний метр поверхні Землі, розміщеної перпендикулярно до сонячних променів, припадає 1,4 квт сонячної радіації, а на $1м^2$ поверхні Землі (сфери Землі) припадає пересічно в середньо-

му 0,35 квт. Зазначимо, що більше половини енергії Сонця не доходить безпосередньо до поверхні Землі (суходолу й океану), а відбивається атмосферою. Вважається, що на 1м² суходолу й океану припадає пересічно близько 0,16 квт сонячної радіації, а для всієї поверхні Землі сонячна радіація «важить» 10^5 млрд. квт. Ця величина в багато тисяч разів перевищує не тільки сьогоднішню, але й перспективну потребу людства в енергії. Сонячна енергія може бути використана як для виробництва електроенергії, так і для опалення і *гарячого водопостачання*.

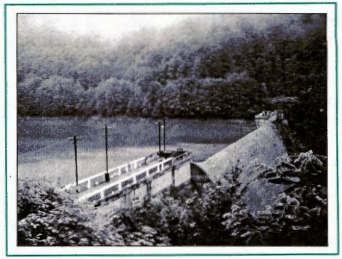
У США потужності, які використовують сонячну енергію, становлять понад 400 мвт, а в Німеччині – 100 мвт.

Споживання енергії вітру, як і енергії річок, має тривалу історію. Вітрові млини здавна використовувались у сільськогосподарських районах Європи. В наш час енергія вітру задіяна недостатньо. Це зумовлено непостійністю сили напрямків вітрів. Протиставити цьому можна електричний акумулятор, або використання енергії вітру для процесів, які не вимагають постійної дії механізму; передачу електричної енергії безпосередньо в достатньо потужну електричну систему, для якої відносно невеликі коливання кількості електроенергії, що надходить, малочутливі. Найбільша енергія вітру спостерігається на межі суходолу та акваторії, а також у горах. Потужність вітрових установок, як правило, невелика, переважно до 10 квт, в окремих випадках до 1-3 мвт. Випуск малих вітрових установок вимірюється тисячами на рік. Вітрові електростанції використовуються у США, Китаї, Данії, Швеції, Франції, Німеччині, Великобританії, Нідерландах, Іспанії, Греції, Канаді. В США діє 150 тис. невеликих та 2,5 тис. потужних вітродвигунів. У Китаї експлуатується 10 тис. В Німеччині працює кілька сотень вітрових установок, за рахунок яких задовільняється потреба в енергії на 30%. В одному регіоні Німеччини споруджено 38 вітроустановок висотою 100 м кожна. В Україні експлуатується 150 вітроагрегатів загальною потужністю до 2 тис. мвт.

У надрах Землі є великі запаси геотермальної енергії. Це зумовлено тим, що зі збільшенням глибини земних шарів температура підвищується. На глибині 50 км вона становить близько 700-800°С, 500 км – близько 1500-2000°С, 1000 км – приблизно 1700-2500°С, 2900 км (межа між мантією і ядром) – майже 2000-4700°С, в центрі Землі, тобто на глибині 6371 км – 2200-2500° С.

Підвищення температури з ростом глибини пояснюється триваючим виділенням тепла в результаті розпаду радіоактивних елементів, які знаходяться в Землі. З тієї ж причини існує потік тепла, спрямований від земного ядра до периферії Землі. Тепло, нагромаджене в ядрі і мантії Землі, величезне. Проте потужність теплового потоку від центру Землі до її периферії приблизно в 4000 разів менша від потужності сонячної радіації, але в 30 разів більша від можливостей електростанцій усіх країн світу. Тепло, яке надходить з надр Землі на її поверхню, дуже розсіяне (пересічно 0,05 вт на м²) і на клімат ніяк не впливає. Якщо обмежити меженну глибину всього лише 5 км, то умовний запас геотермальної енергії складе $1{,}4 \cdot 10^{14}$ тут. що дорівнює ресурсу всіх видів органічного палива Землі, разом узятих.

Існують два якісно різних джерела геотермальної енергії: гідротермальні (парагермальні) та петротермальні. Гідротермальні – це підземні запаси гарячої води і пари, з температурою порядку 100°С (інколи 300-350°С). Оскільки гаряча вода і пара порівняно рідко виходять на поверхню мимовільно у вигляді гейзерів і гарячих джерел, то для використання їх тепла доводиться бурити свердловини. Гідротермальна енергія використовується як джерело для генерації електроенергії на теплових електростанціях. Такі електростанції побудовані в Італії, США, Мексиці, Новій Зеландії, Японії, Росії. В Україні побудовано 4 геотермальних установки (три геотермальні установки в Криму загальною потужністю 19 мвт і одна установка в Закарпатській області потужністю 5 мвт). За рахунок геотермальних джерел в окремих державах виробляється така кількість електроенергії (гвт/год за рік): у США – 3858, Угорщині – 1628, Болгарії – 770, Словаччині – 502, Румунії – 342, Польщі – 205.

Петротермальні джерела тепла – це нагріті тверді і сухі породи. Тут майже винятково сконцентроване геотермальне тепло Землі.

До певного часу практично всі спроби використати геотермальне тепло Землі обмежуються гідро- і паротермальними джерелами. В тих місцях, де є гейзери і гарячі джерела (на Камчатці, в Японії, Новій Зеландії та Ісландії), гаряча вода подається прямо в опалювальну систему.

У другій половині XX ст. в ряді країн широко використовувався для отримання енергії біогаз. У 2000 р. у США за рахунок біогазу отримано енергію, еквівалентну при спалюванні 7,5 млн тонн нафти. В Польщі вироблено 800 млн м³ біогазу. В Китаї функціонує 7 млн. біогазових установок потужністю 8-10 м³ на добу кожна. На біогазі працює 1800 електростанцій. Передбачається побудувати в XXI ст. кілька десятків мільйонів установок, які вироблятимуть близько 500 млрд. м³ біогазу. В Індії діє кілька сотень тисяч біоустановок. У 2020 р. у світі частка біогазу складатиме 12% енергоспоживання і становитиме 12,7 гігатонн еквівалентну нафти.

У світовій практиці є спроби використати енергії припливів і відпливів. Значна кількість припливних електростанцій побудована на прибережжі Франції, Іспанії та скандинавських країн. Використання енергії морських хвиль не набули широкого розповсюдження і не дали відчутного економічного ефекту.

Дуже істотним питанням є застосування в енергетиці такого палива, як водень. Великою перевагою водню є те, що в результаті його спалювання утворюється тільки водяна пара, а, отже, не відбувається забруднення атмосфери. Важливим є і те, що водню на Землі так багато, що його ресурси можна розглядати як невичерпні. Проте використання водню як палива потребує вирішення ряду істотних науково-технічних проблем...

Оскільки запаси нафти обмежені і значно менші, ніж запаси вугілля, то дуже важливим питанням є отримання рідкого палива з вугілля. Сьогодні це здійснюється тільки в Південно-Африканській Республіці. Всі інші країни обмежуються досі дослідницькими роботами в цій галузі.

Цікавим є питання газифікації вугілля, тобто перетворення його в газ. Проте в цій галузі певних результатів ще не досягнуто.

Енергетичні проблеми в Україні дуже складні. Україна має певні запаси паливно-енергетичних ресурсів. Серед них найбільшу частку складають запаси вугілля, величина яких до глибини 1800 м сягає 109 млрд. тонн, яких вистачить на 400 років. Запаси нафти і газу – незначні. Власні запаси нафти забезпечують сумарні потреби на 10%, газу – на 20%. Тому Україна вимушена імпортувати: нафту із Росії, природний газ із Росії і Туркменистану. Отже, основним джерелом енергії України залишається вугілля. В Україні виробництво електроенергії здійснюється на трьох видах електростанцій: теплових (52%), атомних (43%), гідравлічних (5%),

Видобування вугілля і його використання супроводжуються рядом екологічних проблем. Крім того, видобування вугілля пов'язане з важкою працею (70% вугілля видобувається відбійними молотками), небезпечною для життя і шкідливою для здоров'я.

Вуглевидобування в Україні почалося в кінці XVIII ст. Якщо в 1880 р. було вийнято з надр 1,4 млн. т, то в 1987 р – 192 млн.т. Нині видобування вугілля ведеться переважно на глибині 1000-1200 м, а вже з глибини 150-500 м пласти загазовані. При видобутку однієї тонни вугілля виділяється, як мінімум, 65 кубічних метрів метану. Відповідна концентрація цього газу створює грімучу суміш, яка може здетонувати від будь-чого. Так само може утворюватися вибухонебезпечна суміш з вугільним пилом. Якщо шахта видає на-гора близько 1 млн. тонн вугілля на рік, то за одну зміну виділяється близько 60 тис. м³ метану.

Працюючи на великих глибинах, люди потрапляють в зовсім нове середовище: замкнутий простір, слабке освітлення, висока температура (понад +35°С), вологість і запиленість. Якщо в таких умовах відбувається вибух, то температура наближається до 1000°С, ударна хвиля і полум'я переміщуються з величезною швидкістю, змітаючи на своєму шляху багатотонні конструкції, техніку, людей. Починається пожежа, при якій вигорає весь кисень. Розпечені матеріали, включаючи і пластмасу, виділяють отруйний дим і гази, багато з яких не поступаються своїми якостями бойовим отруйним речовинам. В таких умовах людині неможливо вижити. Вибухи метану в шахтах стали не рідкістю в останні роки.

Видобуток вугілля супроводжується підняттям на поверхню великої кількості гірських порід. Тепер у Донбасі нараховується понад 1100 териконів з сумарним об'ємом породи більших 1,5 км³, а площа, яку вони займають, досягає 55 км². Всі терикони можна поділити за розмірами, за віком і за технологічними параметрами. За розмірами вони поділяються на малі (менше 0,5 млн. м³), середні (0,5-2,5 млн. м³) і великі (понад 2,5 млн. м³). За віком: молоді (до 10 років), зрілі (10-50 років) і старі (понад 50 років). За технологічними параметрами: ті, які продовжують нарощувати, і ті, утворення яких завершилося. Відповідно до цього терикони поділяються на такі, які горять, нагріваються або згасли. Терикони істотно впливають на навколишнє природне середовище. В середньому за рік з кожного териконту виноситься близько 8 тонн солей та 400 тонн дрібних частинок, а з усіх териконів – 1000 тонн солей та 450 тис. тонн дрібних частинок. Навколо териконту в радіусі 200 м ґрунти забруднені та засолені. Загальна площа територій, яка перебуває в зоні впливу териконів, становить 350 км². Використання відвальних порід складає 5-7% маси порід, що видається на поверхню і щорічно вимірюється 55 млн. м³.

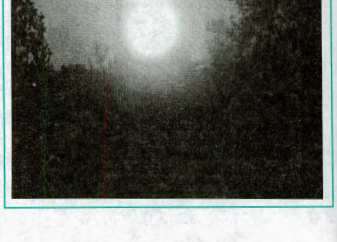
У результаті вуглевидобувної діяльності в Донбасі спостерігається ряд негативних екологічних явищ: просідання території, затоплення і заболочення, забруднення довкілля тощо. Вуглевидобувні роботи в Донбасі проводяться на площі 15 тис км². Загальна площа просідання становить понад 7 тис км², в тому числі в Луганській області – 2500 км², Донецькій – 4000 км², Дніпропетровській – 2500 км². Величина просідання становить 5,5-6,7 м. Просідання поверхні призвело до підтоплення та заболочення території на площі шахтних полів. Під загрозою підтоплення знаходиться близько 10 тис. будівель та 340 гідротехнічних споруд. «Мокра» консервація шахт призводить до підтоплення багатьох населених пунктів. У зоні впливу затоплених шахт перебуває територія площею близько 70 км² ...

Запаси різних видів енергетичних ресурсів нашої планети дуже великі, їх використання для задоволення потреб людства набуло великих масштабів і постійно зростає. Деякі з них, зокрема органічні види ресурсів, через кілька століть можуть бути вичерпані. Тому виникла необхідність знайомити нових видів ресурсів, зокрема термоядерного синтезу і ряду інших невичерпних видів нетрадиційних джерел енергії. Це дозволить розв'язати енергетичні проблеми людства. З іншого боку, вкрай необхідно економно витрачати енергетичні ресурси. Це в першу чергу стосується України, де енергоємність виробництва в 5-6 разів вища, ніж у розвинених країнах. Слід також пам'ятати: енергетична незалежність нашої країни, особливо в світлі останніх «газових війн», питання надзвичайної ваги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кириллин В. А. Энергетика сегодня и завтра. – М.: Педагогика, 1983.

2. Проценко А. Н. Энергетика сегодня и завтра. – М.: Молодая гвардия. 1987.

МУДРИЙ ДОКТОР РІЗДОРФЕР

Федір КУЛЯ
м. Ужгород

Делегат історичного Сойму Карпатської України 1939 р. Микола Різдорфер – особистість непересічна, неординарна. Зрозуміло, що в роки тоталітаризму його ім'я було віддане забуттю. Між тим, Різдорфер – автор низки праць про лікувальні властивості карпатських мінеральних вод, якість питної води, склологію довкілля, соціальну і страхову медицину передвоєнного Закарпаття. На Заході широко відомий як лікар-геронтолог [1]. У 30-х роках XX століття М. Різдорфер працював окружним дільничним лікарем у Сваляві і залишив по собі реноме «народного доктора». Вищого поцінування на той час годі було чекати...

Народився Микола Різдорфер 5 грудня 1901 року в Рахові у робітничій німецькомовній родині. На його формування і становлення неабиякий вплив мали тогочасні події, що відбувалися в краї і, зокрема, утворення Гуцульської республіки (1919 р., селище Ясіня).

У 1918 році М. Різдорфер – студент медичного факультету Будапештського університету. Його друзями стають Микола Долинай, Гаврило Данилович, Олександр Фединець, Антон Бращайко – майбутні проводирі національно-визвольного, наукового поступу Закарпаття.

У 1919 році, коли Закарпаття увійшло до складу Чехословаччини, Микола Різдорфер разом з іншими студентами, які не завершили свої студії в Будапешті, продовжив навчання на медичному факультеті Празького університету [3, 4]. Як і раніше, він у вирі студентського та громадського життя, але студіям медицини віддається сповна. (У Празі за його активної участі почали діяти «Союз високошкільних студентів» [3] і «Кружок Соціяльної Помочі Підкарпатських Студентів» [4]).

Восени 1926 року у Празі проходила наукова конференція, присвячена вивченню лікувальних властивостей мінеральних вод Підкарпаття (нинішнього Закарпаття – Ф.К.). У її роботі брав участь відомий вчений-біохімік, автор 4-томної монографії «Лікарська хемія» (Прага, 1904–1908), професор Іван Горбачевський (1854–1942), який виступив з доповіддю «Хімічний склад мінвод Синяка, Неліпина і Поляни». Головний акцент у його доповіді – дефіцит йоду у питній воді у гірських районах Закарпаття.

ЗАБУТІ ПОСТАТІ

На цьому авторитетному форумі студент Різдорфер заявив про себе науковою розвідкою «Буркути Рахівщини». Виступ було схвально сприйнято і ця обставина стимулювала до подальших наукових пошуків [5]. Теми дослідницької роботи – йододефіцит у питній воді в гірських районах Закарпаття та лікувальні властивості мінеральних вод...

Після закінчення медичних студій у 1927 році М. Різдорфер проходить інтернатуру, працює в лікарнях Ужгорода, Мукачева. На початку 1930 року Міністерство охорони здоров'я ЧСР скеровує його у Крайове управління охорони здоров'я, відтак за наказом № 20/440 молодий фахівець потрапляє в м. Сваляву на посаду окружного дільничного лікаря.

Після побаченого в селах округу М. Різдорфера чи не найбільше тривожить санітарний стан джерел питної і мінеральних вод. У жовтні 1939 року за його настирливих вимог, і завдяки розумінню окружного інспектора Івана Добоша, відбулися окружні збори управителів народних шкіл та представників сільських комітетів, на яких було обговорено питання гігієни та побуту, очищення та облаштування джерел питної та мінеральних вод.

Через певний час окружного лікаря М. Різдорфера (за сумісництвом) призначають завідуючим відділом соціально-страхової медицини фірми «Сольва» у Сваляві. На його приписи щодо поліпшення умов праці та проживання лісорубів замість колиб будувалися бараки, відкривалися кантини (робітничі їдальні – Ф.К.). Кантини одержували дотації з фонду страхування фірми. У цей же час М. Різдорфер укладає популярно-освітні брошури «Як запобігти травматизму у лісі», «Про шкідливість для здоров'я вживання алкоголю і куріння». На кошти фірми було перевидано брошуру професора Березівської гімназії, активіста Крайового руху обстинентів К. Феделеша «Ни пий!».

М. Різдорфер, згадують його сучасники, був активним членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ) у Львові, входив до складу секції гігієністів лікарської комісії, виступав з науково-пошуковими повідомленнями. Крім того, підтримував тісні приятельські контакти з Миколою Долинаєм, який у 1936-1937 рр. обіймав посаду головного лікаря Ужгородської міської публічної лікарні, а також з блискучими фахівцями цієї установи А. Кутюкою, В. Фельдманом та іншими.

І нині не втратили своєї актуальності та наукової цінності звіти М. Різдорфера до крайових управлінь охорони здоров'я і лісового господарства, які рельєфно віддзеркалюють спектр його науково-пошукових інтересів, а саме:

1. Санітарний стан ринків і їдалень [6].

2. Умови праці та охорона здоров'я робітників фірми «Сольва» [7].

3. Охорона здоров'я робітників на промислових підприємствах та в лісі [8].

4. Стан здоров'я учнів шкіл [9].

5. Суспільно-небезпечні хвороби та боротьба з ними (лікування) [10].

6. Статистичний звіт фірми «Сольва» про національний склад і фаховий рівень службовців та робітників фірми «Сольва» за 1938 рік [11].

Звіти, укладені М. Різдорфером, – не суха констатація фактів, а науко-

во-обгрунтовані, логічно-завершені рекомендації, які дають підставу говорити про їх автора, як про лікаря-дослідника, соціолога...

На той час визріло питання про проведення конференції з проблем йододефіциту у питній воді в умовах Закарпаття. Проект був схвалений Крайовим управлінням-рефератом охорони здоров'я та Міністерством охорони здоров'я ЧСР. На Закарпаття прибула група вчених з Праги, до неї долучилися лікарі Ужгорода і Мукачева, які обстежили на предмет йододефіциту гірські джерела Велико-Березнянського, Перечинського, Волівецького й Рахівського районів. Проведення конференції планувалося на червень 1938 року. Однак політичні реалії 1938 року завадили цьому. Осторонь вирішальних подій 1938–1939 рр. для Закарпаття не міг стояти і Микола Різдорфер, який отав безпосередньо їх активним учасником.

У розділі «Наші кандидати» діяч Карпатської України В. Гренджа-Донський так писав про М. Різдорфера: «...У Сваляві небагато було тих інтелігентів, що під час найбільших переслідувань, під час лихоліття тримали з народом. ...Збаламучена Свалявщина все ж таки пробуджується завдяки праці наших інтелігентів, між ними й д-ра Різдорфера. ...»[12].

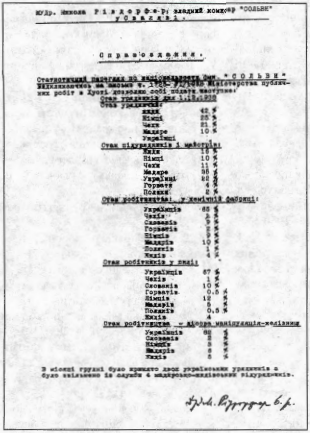
12 лютого 1939 року М. Різдорфер був обраний депутатом до Сойму Карпатської України (у списках делегатів під № 26). Як лікар, разом з М. Долинаєм, входив до складу соціально-оздоровельної комісії в уряді Августина Волошина [13, 14, 15].

Обрання його депутатом до Сойму Карпатської України було для М. Різдорфера дещо неочікуваним й несподіваним. У 1984 році дослідник історії Закарпаття Вікентій Шандор зустрічався з дружиною покійного М. Різдорфера Ольгою Остапчук, яка розповіла йому, що «...чоловік довідався про свою кандидатуру до Сойму з радіо і преси. Перед тим ніхто з уряду (Карпатської України – Ф.К.) про це з ним не говорив. Потім у телефонній розмові він питав Ю. Ревая про те, як сталося, що не вважали потрібним попросити його згоди і записали кандидатуру без його відома у списки кандидатів до Сойму Карпатської України. Він був би своєї згоди не дав, бо: «Як лікар політикою не займаюсь». Після оголошення імен кандидатів не було для Миколи зручним зняти свою кандидатуру», – так закінчила розмову пані Ольга [16].

16 березня 1939 року разом з дружиною Ольгою Остапчук М. Різдорфер виїхав до Братислави. Громадською роботою не займався. У травні 1945 року потрапляє у поле зору радянської контррозвідки і, не гаючи часу, перебирається через Австрію у Мюнхен. Життя у таборі для біженців було скрутне. На початку 1950 року М. Різдорфер виїхав у США [17]. Важким виявилося працевлаштування, перебивався тимчасовими заробітками.

Науковий доробок М. Різдорфера за кількістю невеликий, не впорядкований, але цікавий.

Залишив по собі добру пам'ять як висококваліфікований лікар, який у 30-ті роки минулого століття закладав на Закарпатті підмурівки соціально-страхової медицини і геронтології; робив усе можливе для розбудови української державності в цьому краї.

Справоводження.

Статистичний підручник до вказівок видання Упр. «СОЛЬВІ»
Відомості на місяці т. зв. [illegible] Міністерства публічних робіт в Другі двадцять днів місяця минулого:

Стан управління:
Явки 48 %
Німці 100 %
Чехи 81 %
Мадяри 11 %
Українці [illegible]

Стан підприємств і майстерень:
Явки 18 %
Німці 10 %
Чехи 11 %
Мадяри 80 %
Українці 80 %
Євреї 0 %
Поляки 0 %

Стан робітництва у хемічній фабриці:
Українців 65 %
Чехів 8 %
Словаків 9 %
Євреїв 0 %
Німців 10 %
Мадярів 0 %
Поляків 1 %
Інших 4 %

Стан робітництва у лісі:
Українців 67 %
Чехів 1 %
Словаків 10 %
Євреїв 0,5 %
Німців 12 %
Мадярів 8 %
Поляків 0,5 %
Інших 9 %

Стан робітництва – відділ механізація-механіки:
Українців 80 %
Словаків 2 %
Німців 8 %
Мадярів 5 %
Інших 5 %

В місяці грудні було вирішено деяк управління уряднича а було виключено із служби в надзорно-виховному відділенню.

Др. М. Різдорфер в. р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закарпаття в енциклопедії українознавства / Ред.-упор. В. Маркусь. – Ужгород: Гражда, 2003. – С. 147.

2. Довганич О. Микола Долинай: доля міністра (До 60-річчя Карпатської України) // Соціал-демократ. – 1999. – 13 лютого. – С. 13.

3. Шандор В. Спомини. Т. 1. Карпатська Україна 1938–1939. – Ужгород: Гражда, Карпатський Союз, Інк., Нью-Йорк, Н. Й., 1996. – С. 93-94.

4. Пундій П. Українські лікарі: Біобібліографічний довідник: Кн. 1. Естафета поколінь національного відродження. – Львів-Чикаго, 1994. – С. 268-269.

5. Терени мінеральних джерел на Підкарпатті: 36. наук. конф. / За ред. П.Савицького. – Прага, 1926.

6. ДАЗО. – Фонд 21. – Опис 7. – Справа 30. – арк. 2-5.

7. Там само. – арк. 56-57.

8. Там само. – арк. 50-51.

9. Там само. – Справа 161. – арк. 2-5.

10. Там само. – арк. 110-120.

11. ДАЗО. – Фонд 5 с/19. – опис 1. – арк. 46.

12. Твори Василя Греньді-Донського: В 12 т. / Карпатський Союз, Інк. – Вашингтон, 1989. Т. IX: Публіцистика. – С. 224.

13. Твори Василя Греньді-Донського в 12 т. / Карпатський Союз, Інк. – Вашингтон, 1987. – Т. VIII: Щастя і горе Карпатської України: Щоденник. – С. 144.

14. Там само. – С. 247-248.

15. Там само. – С. 253.

16. Шандор В. Спомини. Т. 1. Карпатська Україна 1938-1939. – Ужгород: Гражда, Карпатський Союз, Інк., Нью-Йорк, Н.Й., 1996. – С. 271.

17. Закарпаття в енциклопедії українознавства / Ред.-упор. В. Маркусь. – Ужгород: Гражда, 2003. – С. 147.

С. ЧУНДАК,
доктор хімічних наук, професор, завідувач кафедри екології та охорони навколишнього середовища Ужгородського національного університету

МІСТОК МІЖ НАУКОЮ І ВИРОБНИЦТВОМ

Кафедра екології та охорони навколишнього середовища Ужгородського національного університету – єдиний центр екологічної освіти на Закарпатті і водночас провідний науковий осередок в галузі охорони природи і довкілля людини.

За 13 років підготовки висококваліфікованих фахівців (спеціальність: 6.070800 – Бакалавр екології; 7.070801 – Еколог-викладач; 8.070801 – Магістр екології) надбано значного досвіду. Сьогодні навчальний процес забезпечують 9 досвідчених викладачів, серед яких 1 – доктор наук, професор, 6 – кандидатів наук, доцентів, 2 – викладачі без наукового ступеня. Навчальний процес обслуговується 6 досвідченими інженерами. Кафедра має належну матеріально-технічну базу, в тому числі три сучасні еколого-аналітичні та еколого-технологічні лабораторії. Це дає змогу на належному рівні проводити лабораторні і практичні заняття, застосовувати комп'ютерну техніку для моделювання і прогнозування стану довкілля тощо.

Викладачі кафедри (професор С. Ю. Чундак, доценти С.М. Сухарєв, С.В. Галла-Бобик, Л.В. Трапезнікова, В.М. Бузаш, викладач С.С.Мільович) читають як фундаментальні навчальні дисципліни екологічного та природоохоронного спрямування, так і нормативні курси. Зокрема: «Вступ до фаху», «Загальна екологія», «Моделювання і прогнозування стану довкілля», «Екологічна експертиза», «Екологія людини», «Економіка природокористування», «Моніторинг об'єктів довкілля», «Техноекологія», «Нормування антропогенного навантаження на природне середовище», «Природоохоронне інспектування та екологічна паспортизація територій», «Утилізація та рекуперація відходів», «Екологічна безпека», «Екологічна культура», «Екологія туризму та зон рекреації», «Екологічні проблеми регіонів України», «Природоохоронні технології», «Охорона і рекультивація ґрунтів», «Статистичний облік в екології», «Водне господарство промислових підприємств», «Водопостачання і поліпшення якості води» та інші дисципліни, в тому числі спецкурси. Кафедрою читається обов'язковий для вивчення студентами всіх спеціальностей університету предмет «Основи екології» (для студентів інженерно-технічного, фізичного, математичного, хімічного та медичного факультетів), а також навчальна дисципліна «Містобудівна екологія» (для студентів інженерно-технічного факультету).

Всі навчальні дисципліни забезпечені навчальною та методичною літературою. Викладачами кафедри випущено у світ понад 20 методичних розробок та курсів лекцій, підготовлено і видано два навчальні посібники з грифом Міністерства освіти і науки України (рекомендовано для студентів вищих навчальних закладів):

• Сухарєв С.М., Чундак С.Ю., Сухарєва О.Ю. «Техноекологія та охорона навколишнього середовища» (2004);

• Сухарєв С.М., Чундак С.Ю., Сухарєва О.Ю. «Основи екології та охорони довкілля» (2006).

Невід'ємною частиною життя кафедри є активна наукова робота, до якої залучені, окрім професорсько-викладацького складу, наукові співробітники, інженери і, безумовно, студенти. Кафедра має комплексну наукову тематику: «Розробка теоретичних і практичних основ моніторингу технологічних процесів і природних об'єктів». Основними науковими напрямками є:

• розробка методів моніторингу об'єктів довкілля та оцінка екологічного стану природних об'єктів (професор С.Ю.Чундак, доценти С.М.Сухарєв, С.В. Галла-Бобик, Л.В. Трапезнікова, викладачі С.С. Мільович, І.І. Чонка). Роботи, що виконуються в названому напрямку, присвячені розробці та апробації методів і методик моніторингу об'єктів довкілля, оцінці екологічного стану великих і малих річок Закарпаття, повітря міст, ґрунтів, в тому числі заплавних, рослинних та тваринних угруповань;

• розробка та вдосконалення інженерних методів захисту довкілля та екологічно безпечних технологій і утилізації промислових відходів (професор С.Ю.Чундак, доценти В.М. Бузаш, Л.В. Трапезнікова, С.М. Сухарєв, П.І. Шманько, молодший науковий співробітник В.В. Томаш). Роботи цьо-

го наукового напрямку приурочені розробці технологій рекуперації та утилізації промислових відходів, вдосконаленню методів очистки промислових і комунально- побутових стічних вод, розробці технологій утилізації малотоннажних виробництв монокристалів, розробці та впровадженню екологічно безпечних технологій отримання біологічно-активних речовин, радіопротекторів тощо;

• моделювання і прогнозування стану об'єктів довкілля (доцент Р.Т. Марійчук, викладач С.С. Мільович).

При кафедрі виконуються дві держбюджетні тематики: «Розробка технології одержання біологічно-активних добавок до раціону харчування із екологічно чистої рослинної сировини Закарпаття» (науковий керівник – професор С.Ю. Чундак) і «Розробка та застосування нових комплексних екологічно безпечних технологій очистки побутових і промислових стічних вод» (наукові керівники – професор С.Ю. Чундак, доцент С.М. Сухарев).

Кафедра також бере участь у реалізації Міжнародного проекту «Розробка системи моніторингу забруднення довкілля прикордонного регіону БЕРЕГ» (Україна – Угорщина), до якого залучені і фахівці медичного та біологічного факультету УжНУ.

Магістерські, дипломні та бакалаврські роботи студентів виконуються в межах цих основних наукових напрямків, наші випускники неодноразово були переможцями ряду всеукраїнських наукових конференцій та студентських олімпіад з прикладної екології. При кафедрі систематично проводиться Всеукраїнська наукова конференція студентів, магістрантів та аспірантів «Екологічна безпека довкілля: проблеми та шляхи вирішення».

Налагоджено тісні наукові зв'язки з кафедрами інших вузів, які займаються підготовкою фахівців за напрямком «Екологія»; з установами природоохоронної спрямованості, зокрема з Державним управлінням екології та природних ресурсів в Закарпатській області, Держуправлінням з меліорації та водного господарства, Всеукраїнським та Закарпатським еколого-натуралістичними центрами та іншими громадськими природоохоронними організаціями.

Наукові розробки ужгородських вчених дістали визнання як в Україні, так і за її межами. У грудні 2005 року кафедра екології та охорони навколишнього середовища УжНУ відзначає приємний ювілей: двадцятиріччя з часу впровадження першої природоохоронної технології – знешкодження нітрозних газів у гальванічному цеху Закарпатського заводу «Електроавтоматика».

З плином часу викристалізувався серйозний напрям наукових досліджень – розробка і впровадження у промислове виробництво різноманітних природоохоронних технологій. Нині їх кількість перевищила 30. Серед підприємств, де впроваджено розроблені фахівцями кафедри природоохоронні технології, можна назвати Закарпатський завод «Електроавтоматика» (смт. Буштино, Тячівський район Закарпатської області); Львівське виробниче об'єднання «Львівприлад»; Львівське ВО «Електрон»; Ужгородський дослідно-експериментальний завод нестандартного обладнання; Дослідний завод Київського галузевого науково-дослідного інституту зв'язку; завод «Сектор» (м. Жмеринка Вінницької області); Дослідний завод Ленінградського галузевого науково-дослідного інституту зв'язку (м. Санкт-Петербург, Росія); завод «Комутатор» (м. Рига, Латвійська Республіка); ВО «Автоелектроарматура» (м. Псков, Росія); ВО «Весна» (м. Дніпропетровськ); ВО «Казанський завод по виробництву ЕОМ» (м. Казань, Татарстан, Росія); ВНДІПВТІ (м. Москва, Росія); Нижньодніпровський трубопрокатний завод ім. К. Либкнехта (м. Дніпропетровськ); Дніпропетровський трубопрокатний завод ім. Леніна; Завод «Метиз» (м. Дніпродзержинськ Дніпропетровської області); завод «Електрон» Львівського ВО «Електрон» (м. Свалява, Закарпатська область); завод «Кераммашпитка» (м. Мукачево); «Асоціація Інтер Арт ЛТД» (м. Ужгород); Науково-виробниче приватне підприємство «ВІК» (м. Ужгород) та інші. Названі вище факти свідчать про безсумнівну актуальність обраної тематики та високу ефективність виконуваних на кафедрі досліджень. Подібне стало можливим завдяки побудованому нашим творчим колективом своєрідному «міні-точку»,

Кафедральні будні

який дозволив об'єднати науку і виробництво в єдину цілісну систему.

Про належну якість розроблених технологічних процесів та установок для їх здійснення свідчить відсутність жодної рекламації на впроваджені винаходи.

Зокрема, нами розроблено технології регенерації або утилізації майже всіх травильних розчинів, які використовуються у виробництві плат друкованого монтажу, приладо-, машинобудівній та металургійній промисловості: залізо-хлоридні, кислі мідно-хлоридні, лужні мідно-амічні, солянокислотні, сірчанокислотні, хром (VI)-сірчанокислотні і т.д.

У кафедральному «портфелі» – результати завершених науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, приурочених переробці відпрацьованих свинцевих кислотних акумуляторів.

Неабиякий науковий і практичний інтерес складають і природоохоронні технології неціанистого вилучення срібла та золота із золотоносних руд Закарпатських родовищ, а також технології одержання згаданих коштовних металів із відходів після магнітної сепарації.

Певних успіхів було досягнуто в галузі розробки нових високоефективних водозмивних та практично беззалишкових флюсів для паяння міді та її сплавів м'якими припоями типу ПОС-61 та ПОС-63. Використання згаданих флюсів у виробництві дозволило суттєво підвищити якість продукції та зменшити кількість браку у виробництві плат друкованого монтажу та барометрів-анероїдів.

Починаючи з 1998 року, на кафедрі започатковано розробку екологічно безпечних технологій екстракції біологічно активних речовин (БАР) із лікарської рослинної сировини та установок для їх здійснення.

У тісній співдружності з виробничниками «Асоціації Інтер АРТ Лтд» та науково-виробничим приватним підприємством «ВІК» спроектовано і виготовлено із титану високоефективний мобільний екстрактор. З його допомогою вилучення з лікарської рослинної сировини БАР можна здійснювати у різних температурних режимах при їх максимальному збереженні.

Отримані екстракти БАР використовуються нами для виготовлення цінних біологічно активних добавок (БАД) до раціону харчування людини, зокрема бальзамів («Бальзам «Комендаря», «Закарпатський бальзам «Легенда Карпат», «Бальзам «Деренівський»).

На основі органо-гідромінерального комплексу творчим колективом кафедри розроблено серію бальнеофітопродуктів, в яких поєднуються цілющі якості біологічно активних речовин та лікарських рослин Карпатського регіону, ропи шахтного водовідливу Солотвинського соляродника.

Лікарські рослини Карпатського краю лежать в основі цілющих фіточаїв, які будуть корисними для профілактики ряду захворювань. Серійний випуск фіточаїв, бальнеофітопродуктів та бальзаму «Деренівський» буде організовано у 2006 році. Промисловий випуск «Закарпатського бальзаму «Легенда Карпат» розпочато у вересні 2005 року.

Нині науковці кафедри працюють над розробкою нового покоління БАД, які зможуть повністю ліквідувати нестачу йоду в організмі людини. Успішна реалізація цього проекту дозволить значно поліпшити якість життя близько 15 млн. українців, організм яких систематично і хронічно страждає від недостатності йоду. Проблема складна, однак вже перші позитивні результати свідчать про правильність підходів до її успішного розв'язання.

17 листопада 2005 р. розроблені на кафедрі ЕОНС і НВПП «ВІК» фітопродукти на виставці Національного комплексу «Експоцентр України» у Києві було визнано «кращими вітчизняними товарами 2005 року» в номінації «Біологічно активні харчові добавки».

Див. стор. 84-85:

Місцини на Прикарпатті

1. Річка Прут під Говерлою.
2. Село Дземброня.
3. Село Угорони.
4, 5. Село Шешори.
6. Село Воскресінці.
7. Село Дора.
8. Село Ясиня.
9. Місто Коломия.
10. Село Пістинь.

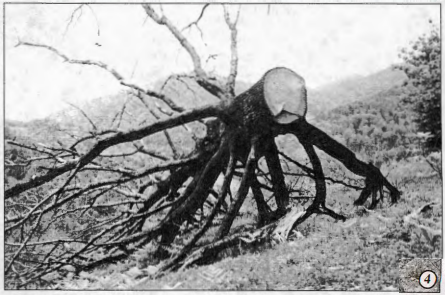

1

2

СТЕЖКАМИ ДОВБУША

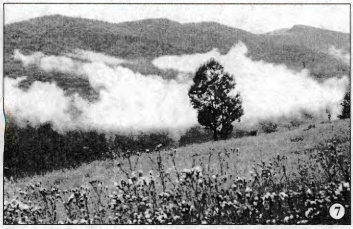
Фотознімки Василя ІВАНОЧКА (м. Коломия)

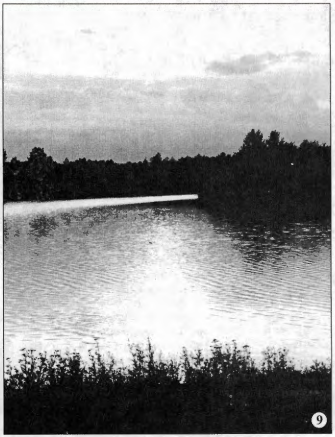

3

4

5

6

КОНКРЕТНА СПРАВА

Банкір Микола БЕРЕЖАНСЬКИЙ:

«ДОПОМОЖЕМО “МАЛІЙ” БАТЬКІВЩИНІ!»

Найперше випробування доля послала Миколі, коли перебував у ... шестимісячному віці: за загадкових обставин помер батько, працівник райфінвідділу. Старшому з братів, Григорієві, саме виповнилося десять літ; середульшому, як кажуть на Закарпатті, Павлові, – вісім. Матері, на той час двадцятисемирічній удові, непросто було самотужки тягнути сімейного воза, але рук вона не опустила. Працювала прибиральницею у Верхньоводянській сільській раді і сільському Будинку культури, важко гарувала на сезонних роботах. Не жаліти себе і добиватися повсякчасних перемог завдяки власним рукам і розуму – ця, здавалося б, нехитра філософія жінки-горянки стала життєвим кредо для кожного з синів. Григорій фінансової (і не тільки) самодостатності сягнув спершу у Томській області (Росія), відтак у Чеській республіці; Павло – свого часу закінчив Сімферопольське вище військово-політичне училище – нині є одним з найпримітніших бізнесменів Карелії. Наймолодшому ж, Миколі, як і водиться у таких випадках, довелося стати найнадійнішою мамиtoo опорою. Удвох вони, як підріс, успішно долали повсякденні труднощі, більше того – протягом кількох років сибірських заробітків у складі бригади сельчан-сезонників зуміли домогтися матеріального достатку, навіть стару хату перебудували. До спорудження нової Микола доклав чимало зусиль вже сам після проходження строковой служби: у Нарві (Естонія), на тамтешньому комбінаті будматеріалів, заробить такі дефіцитні для тогочасного Закарпаття цементні блоки... Його вроджену пра`матичність, вміння мислити і діяти чітко, прогнозовано, здатність до найтонших розрахунків, як і ще цілий ряд чеснот, запримічали не тільки в родині. «Вчитися!» – не тільки настійливе материне побажання, але й один з найпримітніших його життєвих орієнтирів. Спершу закінчив Львівський фінансовий технікум (1984), відтак – Тернопільський фінансово-економічний інститут (1989). У двадцять три роки – виконуючий обов'язки начальника, начальник Великобичківської дільничної інспекції Держстраху, де пропрацював тринадцять років. У 1995 р. його запрошено стати керуючим Рахівським відділенням «Промінвестбанку». У 2001 році очолить Закарпатську філію ЗУКБ (нині – «КредитБанк «Україна»), на посаді директора якої плідно працює і досі... Професіонал високого гатунку, меценат, громадський діяч, добрий сім'янин – ось далеко не повний реєстр характеристик цієї неординарної людини, наділеної твердим горянським характером. Людини, яка, навчившись перемагати, міг бачити сильними й інших...

Майбутній Президент України В. Ющенко та М. Бережанський на Говерлі. 1990-ті роки.

***Кор.:** – Шановний пане Миколо, коли вивчаєш Ваш життєпис, на думку спадає крилата фраза поета світового рівня Роберта Бернса: «...У горах моє серце, а сам я – внизу!» Мешкаючи останні роки в обласному центрі Закарпаття, Ви не тільки не забули про проблеми земляків, більше того – зробили їх центровими у своїй повсякденній діяльності...*

М.Б.: – Заперечувати не буду. Я справді родом з підполонинного села, мені глибоко відомі великі і малі проблеми горян, їх справджені і несправджені бажання, мрії. Нерідко для жителів низинних міст, для чиновників у затишних кабінетах вони видаються дрібними, навіть смішними. Але, повірте, не до сміху, коли довкола тотальне безробіття, вщент розбиті лісовозами дороги, екологічний дисбаланс і, як мовиться, нуль з половиною копійки у сільському бюджеті... Полишені державою напризволяще, люди виживають, хто як може. Найскрутніше доводиться зазвичай дітям і перестарілим... Саме тому мій професійний потенціал насамперед спрямований на конкретну допомогу землякам. З дня у день разом з однодумцями я сушу голову над впровадженням у життя різноманітних фінансових проектів, які спрямовані, скажімо, на відродження втрачених виробничих потужностей, робочих місць. Інвестиції «КредитБанку» в економіку Закарпаття – не великі, не малі – дванадцять мільйонів доларів США. Закумульовані мною кошти допомагають розвивати на теренах цієї області малому і середньому бізнесу. Маю, скажімо, від того неабияку втіху, що два роки тому вдалося прокредитувати заводи по переробці яблук у Берегівському районі і Хусті (продукція останнього поставляється навіть в Німеччину). Таким чином сковиті плоди у садках Рахівського, Тячівського, Хустського та інших районів не пропадають намарне, а виручені від продажу гроші є доброю підпорою для тамтешнього населення. Подібне стосується і нашої програми кредитування збору і переробки грибів у Іршавському районі, яка в грошовому еквіваленті сягає трьохсот тисяч євро. Чи, скажімо, що одним перспективний напрямок – туризм і рекреація. Спільно з Асоціацією зеленого туризму Закарпаття ми розробили цікавий проект, який допоможе моїм землякам навчитися самим заробляти кошти, а не чекати милості від держави. Я не боюся кредитувати горян, бо це люди, які до співпраці з банком ставляться з особливою відповідальністю. Твердо переконаний, що спільними зусиллями ми відродимо і розвинемо не одну галузь народного господарства – у першу чергу вівчарство,

без якого не уявляю рідного Рахівського району. Мріюпро те що, найсучасніші машини-установки по переробці молока (місткістю 300-400 літрів), закуплені за нашого сприяння, невдовзі підніматимуться до кожної високогірної стаї, до кожного господарства. Розфасована бринза, вурда – неабиякий делікатес у близькому і далекому зарубіжжі, не кажучи вже про доморощених гурманів...

Кор.: – Знаю, що свого часу Ви переймалися дуже ще одного проекту, вельми актуального і сьогодні, виходячи з сучасних реалій, – спорудження малих гідроелектростанцій на ріках Закарпаття...

М.Б.: – Уперше я зацікавився цією проблемою кілька років тому, будучи депутатом обласної ради від Рахівського району (1998-2002 рр.). Масова суцільна вирубка лісів, від якої користає нікчемний процент осіб, причетних до цього хижацького виду бізнесу, на жаль, не вирішувала, і не вирішує, про що мовилося вище, насущних потреб горян. Прикро говорити, але машина дров, відвантажених лісгоспом, коштує нині близько двох сотень американських доларів. Проблема дешевої електроенергії тут завжди була і буде актуальною. У Рахівському, і не тільки, районі вирішити її можна найтрадиційнішим для світового високогір'я способом – за допомоги гідроелектростанцій. Досліджено, що на кожного жителя Рахівщини в середньому припадає 17 тисяч метрів кубічних води щорічно. Комплексне використання цього багатства дозволило б району вирішити найболючіші соціально-економічні проблеми. Природний енергоресурсний потенціал водотоків тут перевищує 320 тис. квт. На думку фахівців, є унікальна можливість спорудити на тамтешніх ріках десятки малих гідроелектростанцій сумарною потужністю понад 50 тис. квт, що дозволило б повністю забезпечити земляків електричною енергією для освітлення, виробничих потреб та опалення, виходячи із собівартості (до двох копійок за квт-годину). Вирішення цієї проблеми повинно нести потрійне навантаження: одночасно із зведенням ГЕС споруджується протипаводкова система рекреаційно-акумулюючих водоймищ, створюється можливість для промислового рибництва... Лишень сьогодні держава, коли, як кажуть у народі, вдарив грім, повернулася обличчям до «негазового» варіанту енергозабезпечення. Твердо переконаний, що з половини мільярду, передбачуваного у держбюджеті 2006 року для цієї благородної цілі, 30-50 млн. грн. повинні бути скеровними у Рахівський район Закарпатської області для відповідного пілотного проекту. Саме над цим ми будемо (зрештою, вже розпочали у селі Білин, готовий проект стосовно с. Кобилецька Поляна) працювати...

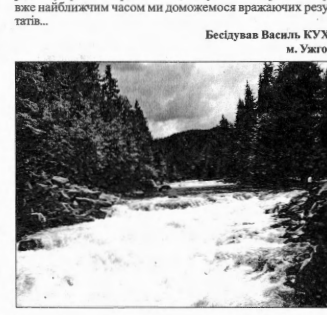
Кор.: – Ваша професія, як, зрештою, і посада, потребують стовідсоткової віддачі. Знаю, що проблема вільного часу є для Вас проблематичною. Між тим, у 2004 році Миколу Бережанського обрано головою Товариства «Краяни Рахівщини». Саме з тих пір діяльність цієї громадської організації наповнена новим життєтворчим змістом...

М.Б.: – Я був одним із засновників (хоча мій стаж корінного ужгородця, напевно, найменший) цієї організації. Виходив з того, що саме в обласному центрі Закарпаття проживає чимало рахівської еліти – висококласних фахівців, що трудяться у найрізноманітніших галузях, – вирваної з рідного середовища за різних причин і обставин. Саме їй, на моє тверде переконання, і присудив у першу чергу Всевишній допомагати землякам із «малої» батьківщини. Упродовж *кількох років, що проминули з часу заснування «Краяни Рахівщини», проведено чимало цікавих заходів, але, найголовнішим є те, що розпочався непростий і захоплюючий процес по відродженню славних традицій і звичаїв рахівчан, створенню літописів сіл і містечок закарпатської Гуцульщини. Нами розроблено атрибутику Товариства, облаштовано «колибу» для земляцьких зустрічей, – вона прикрашена унікальними витворами гуцульського мистецтва. Засновано газету «Краяни Рахівщини», тираж якої обіцяє стати поважним. Та найважливіші здобутки ще попереду. Незабаром відбудеться урочисте відкриття офісу Товариства «Краяни Рахівщини», де апробуватиметься новий стиль діяльності. Визначальним для нього стане конкретна, ділова допомога землякам. Консультанти з числа наших активістів (а це високофахові, наділені потужним досвідом науковці і практики: правовики, медики, педагоги, представники інших професій) повсякденно сприятимуть вирішенню тих чи інших проблем. Активніше задіють секції Товариства, пожвавішає робота по створенню літопису кожного населеного пункту Рахівщини, почастішають зустрічі із цікавими людьми, а їх серед численного земляцтва, повірте, вистачає... Водночас ми на різних рівнях лобіюватимемо, у хорошому розумінні цього слова, «рахівські» інтереси. Адже нам не байдуже, чи, скажімо, належне число юних горян поповнить вищі навчальні заклади, чи матиме достойне майбутнє гуцульська молодь... Товариство «Краяни Рахівщини» на найближчі роки визначило для себе й ті конкретні справи, які з особливою напористістю буде втілювати в життя. У першу чергу йдеться про ініціювання, виходячи з прикрих потреб, відбудови туберкульозної лічниці у Рахові (прийнято рішення з відповідним проханням звернутися до Президента, акумулювати відповідні кошти з інших джерел)...*

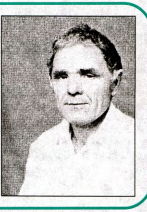
Кор.: – Свою приналежність до Товариства «Краяни Рахівщини», з Ваших слів, декларують не тільки ужгородці...

М.Б.: – Це справді так. Ми залюбки приймаємо у свої дружні ряди і мешканців рідного району, і представників будь-якої неужгородської «діаспори» рахівчан, – де б вони не проживали. Більше того, ми ведемо розшуки найвідоміших, найвідоміших земляків – чи то в Україні, чи за її межами. Адже гуртом, перефразуємо, простіше допомагати рідному краєві. Переконаний, що у цій благородній справі вже найближчим часом ми доможемося вражаючих результатів...

Бесідував Василь КУХТА
м. Ужгород

Василь СТАРУН,
член Національної спілки письменників України

ЗРІЗ МАКОВОЇ ЗЕРНИНИ

***

ДАВНО то було:
потовщала земля –
обросла черепашками –
злетів Ікар не
дослуховуючись шуму
слів...

***

висвячена земля
в стулках оберегів
розсипається...

куди йти...

***

під моєю хатою –
острів та горобчики
в'ють небо

не впасти дощу
погойдатися

***

колосок –
ще не зрізаний –
та вже сам
хоче швидше померти
з цією землею
на вустах

***

клаптик снігу
з ластівкою
відлітає

***

ластівки запитують:
чи не зруйнуєш
гніздо?

чи збережеш вогонь –
склавши молитву –
в човник хисткий...

***

тільки цвіркуна
чуєш у вересневому
завмиранні не
зовсім трави

***

крижана вісточка
довго кружляє
краплею –
щоб до вікна
прибитися

***

за вранішнім
небом
сильце помахає
тобі – пташко
паперова

***

синє око несходиме
заспіплює вітер
з найвищого дерева

чи видно
спалені човни
ворожих зітхань

***

грішна мною земля
нагинає – оберегом
сутінки –
їх побільшало
в зниклих росах

***

тече вода
човен тече
течуть слова

***

не сльоза – не роса
з петрового батога

на зрізі
макової зернини
голівка жалю
вирина

***

камінь на душі
риб'ячим оком
стоїть

***

мелодії 'анку
прокидаються,
разом з двором

та ще
вечірня лобода
застить очі
однорукому
годиннику

***

астральні квіти –
ниткою
обмежені айстри

триста душ
обламували пелюстки
вогникам
холодних літ

***

у цикади
виростають крила
з пташиного сну

***

з катеринки –
ріка
згаслого тіла
плине

впійманої рибини
вуста охолонуть
голосом барки обвиті...

ті овиди небачені
підіймуть камінь
з гори

***

літати ніколи
не пізно –
навіть
над гніздом

***

ніде стати
при битій дорозі
з ярмарком
порожнеч

***

по останньому снігу –
по першому дощу –
по середній ожеледиці –
все одно
вашим деревам
чорно

***

голосно клепле
косу дід –
голос котиться
від.

приймі його –
Літо –
води неміряні...

***

відчуваєш себе
в зоні прав людини:

рибини пропливають
повз гачкуватий день –
ніч виринає –
струшує кров

***

по росі –
коса і вуж.
чую –
випаде сльоза
на останні
мідяки

***

Лель живе в
крейдяному кутку –

Попеля в сітях
неіснуючих тримає

золота нитка
тягнеться з ока
слабкою втіхою суші

***

останні сіті
з білою рибиною –
райська вечеря
впівсвіту

мушлю чую –
стеля усолоджень –
десь при дні
сліпне вітер

***

...а нині
шкаралупа крашанки
звужує горло

вона йде плазами
скитів –
що –
жовтобрюха провела
палицею
спізнілого сонця

***

морозенко
збудив
ранковий човен

заплаканий червак
гризе книжку
зелену

граніт свідомости
підставляє чоло
вітру...

***

листи приходять
коротенькими ніжками

спливає мозок
по дошці іконопису

прискіплива свічка
чекає
на подих янгола

***

вранішня служба
піднімає листочки
поховані

слід співу
знаходимо
у волоссі туману

***

слизький
равликовий
слід по небу

неабиякий блюз
розгортає повінь
на рушнику

***

ласкава ніч
випливла
з-під землі

така її доля –
сердешний місяцю

***

лиса гора
нашими стараннями.

розгойдана гілка
сама себе втішає:
сніг прилетить
в це гніздо

***

острови підпливають
і ти їх годуєш
крихтами хліба
з материного поля –
з чужого столу

***

жодної пташки
в решеті біля
води

в кубельці –
звідки – місяць
пішов –
пролісок.

хоча й не тобі

***

мертвіє річка:
ні круги –
ні срібних пірців
не побачиш.
навіть вербове
дупло
око своє припина
на дні...

с. Данилівка
Луганської області

Мирослав ДОЧИНЕЦЬ,
член Асоціації українських письменників,
лауреат Міжнародної літературної премії
«Карпатська корона» (Україна – Румунія)

НАТУРАЛІСТИЧНІ ЕТЮДИ

НАСТІЙ САЛАМАНДРИ І ПАВУТИНИ

У юності, щасливій і ситій, вона почула французьке прислів'я: «Якщо ти в нужді, зароби сам у себе». А зрозуміла його приховання сенс лише на схилі літ, коли прийшла нужда. І прийшло жахливе відкриття, що заробити тобі ніхто не запропонує...

Наш в'язогонізуючий ринок, названий поплічниками МВФ реформами, вишкірявся дивними гримасами. Інженерка, що п'ятнадцять років тому підписувала гарантію на платах для Байконура, носить зараз по конторах піріжки. Дендролог з трьома дипломами в покинутому кар'єрі коле камінь для мангалів. Кандидат наук-венеролог жебрає в грошовитих сифілітиків на видання монографії про те, як полегшити їхні напасті. Беззубий дід на базарі на запитання, чому такі дорогі березові віники, розводить руками: «Долар росте!». Нікого таке вже давно не дивує.

Та все ж одна зустріч вразила. І вона звучить мені симфонією торжества людського духу над потворною дійсністю, в яку цей дух загнало доморощене реформаторство.

На набережній побіля Латориці я часто бачив її під час вечірніх пробіжок. Худенька жваваенька бабуся у запраній сукні колишньої чепурухи. Ясне, рум'яне інтелігентне лице. Але не це привернуло увагу. Старенька збирала каштани, цілими торбами. Кожного разу. Професійна цікавість узяла гору: «Нащо вам стільки каштанів?» – «Це – паливо, – безхитрісно пояснила бабка. – Газ дорогий, а каштани довго тримають жар...».

Потім справді я побачив гору каштанів у її світлиці. І багато ще чого, що свідчило про безнастанну титанічну боротьбу за існування. Слово «світлиця» саме найточніше означує цей живий притулок у мукачівських прибазарних комунальних нетрях. Вона світла, пахуча і сповнена дивовижної аури. Не випадково тут поселилася пара ластівок – через кватирку залітають. «І сонце заглядає до мене першої», – сміється Єлизавета Петрівна. А я потім зрозумів чому: бо вона чекає його вже вбраною, зачесаною і помоленою, щоб почати свої довготривалі і нелегкі труди. «Її євроазіатський ремонт я сама зробила. Надибала стару ватяну яму, а фарбу виміняла в п'яничників на настойку».

Але мене вражають не самі стіни, а те, що на них. Віхтиками, снопами, гірляндами звисає зілля, наливаючи помешкання луговим ароматом. А ці аплікації – з листя, кори, трави, квітів, бадилля та гілочок. Фактично зі сміття, яке ми топчемо. А тут, в гармонійній сув'язі, химерно переплетені, вони вбирають очі, розбурхують дивовижні асоціації. На полицях, підвіконнях, у кутках – оригінальні коріння, пеньки, галузки, каміння, відбитки несподіваних примх природи.

– Це мій бізнес, – поясніює баба Ліза, наче боячись підозри в надмірному романтизмі. – Тепер, знаєте, модно робити різні альпінарії, зимові сади, куточки природи в офісах, водограйчики. А де купиш штукенції до них? Хіба що за кордоном. Одним словом, незайнята в бізнесі ніша, – сміється Єлизавета Петрівна.

Вона сміється постійно. Підозрюю, що це для неї як дихання. Сміється навіть тоді, коли розповідає таке. П'ятнадцять років тому помер чоловік, свого часу помітна посадова людина; їй, пещеній пані без будь-якого стажу, дісталася мізерна пенсія за нього. Коли одружилася донька, розміняли велику квартиру, вона переселилася в однокімнатну в дворовій системі. Молоді допомагали. Однак через декілька років її красуня донька-одиначка гине при загадкових обставинах. Поблякли після кончини чоловіка світ після цього потьмарився зовсім. Після останнього поцілунку на цвинтарі вона замкнулася вдома, лягла і знала, що більше ніколи не підведеться. На третій день з мороку заціпеніння її підняло гупання в двері. Сусіди привели голодного онука. Зять по-чорному запив.

Саме онук і повернув її до життя. Хлопця треба було годувати, виряджати до школи, вчити жити. Хоча як жити? Що вона, попова донька і кохана дружина директора, знала і вміла дотепер – граціозно дефіліювати в дорогих шатах і коштовностях, накривати стіл рипучими накрохмаленими скатертинами, провадити шляхетні бесіди на п'яти мовах, грати на піаніно і вишивати... На ці чесноти попит скінчився.

Спочатку продала решткки коштовностей, потім картини, килими, посуд, антикварні меблі.

Платили дешево – євреї повиїздили, а нові цінителі ще не сформувалися, вони полювали за іноземарками. Порожніла квартира, ще більше порожніла з розпачу і безсилля її душа. Прийшов час, коли онук все частіше став просити: хочу щось смачного, такого, як у шкільній їдальні. Не було ні копійки, ні речей для продажу, ні продуктів, ні сил. Сусіди обачно відвертали погляди, наче боячись заразитись вірусом нужди. Вона змирила свою гординю і подалася шукати

якусь чорну роботу. Але місця прибиральниць, виявилося, позаймали пробивні жіночки з колишньої інтелігенції, а сторожів і вахтерів тепер вибирали з молодих і сильних мужчин, які одночасно могли бути вантажниками і дівірниками.

Попоневірявшись тиждень-другий і залізши в борги, Єлизавета Петрівна втратила не лише надію, але й сон. Якось після чергової безсонної ночі вона виволікла знесилене тіло надвір. Сходило сонце. Через вітття бузку проміння вдарило їй *в очі, заслiпило*. У цьому сяянні вона побачила в янгольській подобі обличчя рідної доньки. Блаженно посміхаючись, та промовляла: «Йди, мамо, йди...». Жінка, в чому була, наосліп рушила вперед. Спам'яталася в лісі. Казково щебетали птахи, пронизливо пахли квіти. Вона стала рвати їх, тулила до грудей, плакала. Диво – на поляні натрапила на ціле сімейство білих грибів. Зняла кофту, набила їх туди, ледве волікла. На шосе поруч неї пригальмувала шикарна автівка. Стрижений хлопець крикнув: «Продайте, бабко, чічки. Моя коза лише польові любить». Із салону вистрибнула дівчина, верещала з радості, пестячи квіти. Жінка незчулася як у руці її опинилася двадцятидоларова банкнота.

Того вечора вони бенкетували з онуком. На виручені за гриби гроші купила харчів, за долари – хлопцеві черевики і майку. Наступного світанку чекала з нетерпінням, приготувавши кошик і кандир. А вже через кілька годин стояла на базарі з грибами й ожиною. І так щодня. Ліс відкривав їй свої багатства і таємниці. За природними дарами, що оберталися матеріальними благами, стала помічати живу красу, насолоджуватися пахощами, музикою потоків, які поступово вимивали з серця гіркоту втрат і страх незахищеності. Зцілювали душу. Інколи біля неї торгувала травами древня бабуся з Ділка, вчила її що чим лікувати. Бабуся заслабла і більше не з'являлася, але старі клієнти приходили, замовляли трави. Тепер Ліза завжди прихоплювала з лісу вiхтик цвіту, коріння чи якогось зілля. Накупила книг *з* фітотерапії.

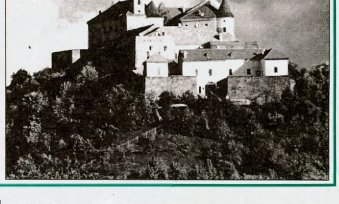
Постійними пацієнтами стали базарні люди, що роками заробляють тут артрити, ревматизми і хронічні бронхіти. Хто відмовиться випити за якихось 20 копійок кухлик пахучого чаю. Кому від нежиті, кому від тиску, голови, печінки, серця. А які мазі від радикуліту робить з лілії баба Ліза. Масажисти навперебій замовляють, навіть в Угорщину возять.

Ліс-батечко годує сито. Комірчина тріщить від банок, пляшок, діжечок – соління, мариниди, сиропи, компоти, настоянки, сушені гриби, дички, зелені пряноші, горіхи. Екзотичних делікатесів у Мукачеві можна скуштувати, мабуть, лише тут. Приміром, пікантний салат з їстівної папороті або мариновані равлики. Так, так, оті, що їх французи та бельгійці звозять з усього світу. А Єлизавета Петрівна знає такі два місця в Березинському лісі і під Паланком. Бочками можна збирати після дощу. Равликів вона тримає у картонних коробках з борошном на дні. Там вони очищаються. Потім, перед приготуванням, посипає сіллю, щоб випустили слиз. Чистить щіточкою – і в окріп. Витягує з панциря м'ясо, викидає геть чорну печінку і готує найрізноманітніші страви – від дієтичних бульйонів до пікантної печені й гуляшів. Равлик поживніший, ніж телятина чи кролятина. А то знає, що, крім смакоти, це ще й найкращі ліки від остеохондрозів, хвороб суглобів і кісток. Та ще й непоганий підробіток. Час від часу іноземці посилають на Закарпаття своїх емісарів на заготівлю равликів, грибів, полонинської чорниці. У всіх цих акціях баба Ліза бере найактивнішу участь. Днює і ночує в лісах. Підйом за сезон конкретний – кілька сотень баксів.

Ще одним джерелом прибутку стали химерні штукенції природного походження. У підвалах і горищах безробітних художників визрів такий собі промисел – виготовлення декоративних підставок для квітів, поличок, стільчиків, сувенірів. Ні, баба Ліза на чужий хліб не зазіхає. Вона просто постачає сировину. У лісових нетрях цього добра вдосталь. А в поточках – наносного коріння, гарних каменюк. За карпатськими валунами і галькою для своїх альпінаріїв нувориші з Києва та Дніпропетровська споряджають цілі автокаравани. А ми по цьому добру ходимо і очей не опускаємо. Тоді як у Японії каміньї для садів продаються на вагу. Не така Єлизавета Петрівна: вона не промине жодну диковинку. І кожна з часом знаходить свого поціновувача. Навіть за кордоном. Один француз наріжав: якби в нього такі експонати, він би вдома створив музей усім на заздрість. Скільки міг понести, купив. І швидко поїхав, бо боявся, що збоженеліе в краї, де мінеральна вода тече собі просто в ярки...

Ліс годує і лікує. Але сезонно. Інший час диктує інший бізнес. Той же фірменний чай із трав і лісових ягід, вина, настоянки й наливки. Вам доводилося пити настій саламандри і молодої павутини? Таке смакували лише фараони, щоб довго бути молодими й сексуальними. Щастить і деяким мукачівським гурманам. Або її горілка з калганом – козацьким женьшенем. Є версія, що саме цей еліксир здобув запорожцям таку славу. Баба Ліза знає потаємну плантацію лісового калган-зілля. Й аралії манчжурської, і китайського лимонника, і елеутерокока, і родіоли рожевої. Диваки викидають шалені гроші за Бітнера, про який австрійці навіть не чули, а чудодійні соки землі предків під ногами...

Мукачево. Замок «Паланок»

Найкраща реклама для її продукції – вона сама. У свої 75 – тоненька і пружка, як струна. Через стрімкі потоки переліта€, немає дерева, на яке не залізе. Адже волоські горіхи по пустирищах – це окрема і значуща стаття доходів. Восени назбирує їх мішками, а зимовими вечорами чистить, фасує у мішечки і продає циганам, котрі їх переправляють в Угорщину. Спартанський уклад і тісний контакт з природою надиктували їй стрункую лінію життя, від якої не відхиляється другий десяток років. Встає і лягає, як тібетський монах, із сонцем. І здорово, й економно. З раціону назавжди виключила білий хліб, цукор, сіль, жир, сало – «білі вороги людини». З ними пішли і старі болячки. А коли перестала вживати воду з крана, замінивши її живою джерельною, – тіло налилося молодою енергією. Раз-двічі в тиждень ходить до криниці під Червону Гору. Ще кожного вечора з'їдає декілька зубчиків часнику, вважаючи, що він чистить не лише кров, але й мозок. Зате більше ні на що табу немає, крім хіба що тютюну. У важкі дні може підкріпитися 30-50-ма грамами настоянки.

До речі, цей трунок – надійна її валюта, що допомагає відкривати чимало нових дверей. Наприклад, з олійницями. На базарі зо два десятки столів з домашньою олією. Вона розливається в пластикові пляшки. Кожен бомж за щастя вважає постачати їх за 5 копійок. Але цей пріоритет віддано Єлизаветі Петрівні. По-перше, гарантовано, що посуд чистий, по-друге, вона не скупиться почастувати роботодавців на свято своїми делікатесами. Отже, дві-три години в день їдуть на збирання пляшок. Треба оббігати зо тридцять кафе і в кожному мати свій блат. Це зранку. А ввечері – магазини. З підсобок їй виносять картонні коробки, які вона щільно складає і зв'язує.

Під кінець тижня, коли назбирується пара центнерів, за макулатурою приїздять з «Вторсировини». Тут у баби Лізи теж свій прихват.

Будь-яка, навіть найменша, копійка нині не дається просто так, без участі партнерів. Обнишпоривши всі околиці Мукачева, Петрівна добре знає, де що закинуто зі старих добрих часів – труби, рейки, панелі, пісок, щебінь, камінь... Ця інформація миттю потрапляє в надійні руки. Руки одразу ж беруться за віжки воза і нічийний товар потрапляє або в заготконтору, або до клієнта-забудівника. А баба Ліза отримує свої законні комісійні.

Або взяти дрібну комерцію. Часто буваючи на Воловеччині, зауважила, що ціни на окремі товари там вищі, ніж на мукачівських ринках. Швидко порозумілася з продавцями, які зараз дають їй на день-два валізу миючих засобів. Вона продає їх або у Воловці, або вимінює по селах на сир, сметану, яйця, котрі за милу душу беруть у Мукачеві. Подвійний навар виходить. Але це крайні випадки. Вона віддає перевагу комерції більш благородній, можна сказати – артбізнесу.

В онука є друзі – художники. Подивилася баба Ліза на їх непутяще життя-творчість і сказала строго: «Годі вам бавитися в невизнаних геніїв. Ніхто не прийде за шедеврами у ваші захланні підвали». Зібрала під пахви картини і подалася на електричку. За день обійшла три санаторії і вернулася з грошима. Генії очі витріщили. А вона розпорядку дала: у вільний від творчих мук час малювати пачками мальовничі пейзажі і пам'ятні споруди, а в погідні дні роз'їхатись по здравницях і «живописати» нудьгуючі пики курортників. Список клієнтів вона дасть. За процент, звичайно.

Або взяти газетний бізнес. Здавалося б, що вже тут шукати – кіоск на кіоскові. А Петрівна, провідуючи знайому в лікарні, помітила як хворі нудяться. Наступного дня вже була тут з оберемком преси, яку прихопила в знайомої кіоскерки. Дівчата медсестри просили: нам би книжечку цікаву на чергування. Так з'явилися контакти з книгарнями. Благо, що вони приватні, можна домовитись і про оренду книжок. Газетно-книжкові маршрути розповсюдились на інститут, педучилище. Виявилося, що студентам хронічно не вистачає підручників і посібників.

Склала список – пішла по книгарнях, ті в свою чергу замовили видавництвам. Чим не маркетинг? Зі скрупульозністю Діви відшліфовує вона цю систему. Принципово не тримаючи в домі телевізора («дебілізатор, який краде час»), вона й сама залюбки читає літературу і пресу. На столику завважую свіжі «Аргументи і факти», «Совершенно секретно», «Исцеление», «Порадниця». У папках – вирізки. Тематика юридична, медична, біологічна, для душі. Поряд друкарська машинка. На мій запитальний погляд пояснює:

– Я дворовий і базарний адвокат. Написати скаргу, лист чи заяву до влади, оформити підприємницькі документи. До мене вигідніше йти, ніж у юридичну контору. Я це зробло за копійки або просто за так. Гірко дивитися як люди мучаться. А захисту ніякого.

Цікава людська природа. Коли сиділа без копійки, їй здавалося обтяжливим та абсурдним піти копати картоплю до сільських родичів, щоб заробити мішок для себе. Зараз не пропустить жодну нагоду підзаробити, якщо зиск становить бодай гривню. Засмоктала підприємницька стихія. Це справді

нарюктик – заробляти кожен день свіжу копійчину. Від цього важко відмовитись. І важко пускати гроші на дурнички, якщо ти спізнав чудодійну їх силу множитись. Жалкує, що почала бізнесувати аж після 60-ти.

– Ми бідні не тому, що дурні, а тому, що дурно тратимо гроші, – вважає Елізавета Петрівна. – І тому, що лініві. Ліниві не так тілом, як мозком. Гляньте на більшість безробітних: вони думають не про те, де і як заробити, а прихитряються як *би не робити. На* тимчасову роботу не підуть, на віддалену від дому теж, а якщо кличуть десь підсобити, то менше, ніж за 20 гривень вони з двору не висунуться. Для того, коли за дві гривні можна купити пляшку самогонки і день веселитися. Держава свідомо плодить пролетарів. У нашому дворі більше половини живе з грошових допомог, гуманітарок і дрібних крадіжок. Якщо завтра німецький чи російський капіталіст запустить знову «Мукачівприлад», на роботу підуть лічені одиниці. Люди відвикли робити, відвикли від якісного життя. Можна жити без роботи і без грошей. Це жах! Подивіться, хто сьогодні добре живе: бізнесмени, торгаші, добрі майстри. Але ж вони й крутяться без вихідних. А інші... Я кажу молодому сусідові: замість пиячити візьми й пофарбуй ворота, обріж дерева, вивези сміття. Кожен у дворі скинеться на гривню-дві. За ці гроші купи фарбу, вапно, щітки і піди в інші двори. У кожному другому треба щось підмайструвати, залатати. Якщо гроші не дадуть, – нагодують. Головне – контакти, знайомства. Дивишся, через місяць-другий тебе самі шукатимуть. Але будь людиною. Ринок праці – як ринок товарів. Очі ніби розбігаються, а хочеш купити щось конкретне, – немає. Немає чоловіка, який би вичистив вигрібну яму, зробив раму на картину, наточив ножиці, полагодив городній інструмент, велосипед, зробив масаж удома, повів дітей у похід. А головне – немає такого, який би звів роботодавця з робітником...

Тепер я знаю: Петрівна в її оточенні намагається стихійно заповнити цю прогалину. Маючи широке коло знайомств, скількох наштовхнула на якийсь промисел. Улюблена її приповідка: «Якби я була молодшою, я б зайнялася...». І намалює ідеїй проект. Молодики слухають, мотають на вус, дивуються з бабиної кмітливості. «Бізнес-бабен» – це прізвисько прилипло до неї давно.

А ще «бідна Ліза», як її називали колись, позичає цілій округзі гроші. На невідкладні справи або «на діло». Під маленький, але процент. «Це не лихварський промисел, – каже вона, – а дисциплінуюча умова. Гроші повинні цінуватися. Я й онука так учила: з дванадцяти років він завжди мав при собі гроші. Не розтринькував, а – мав! Будь-коли я могла запитати, чи має він гроші. Якщо мав, давала ще. А кожного першого числа вручала якусь суму – як маленьку зарплату за те, що допомагав мені. Він навчився, що гроші в справжнього чоловіка мусять бути завжди, за будь-яких обставин. Тепер я пишаюся ним. Він уміє заробляти і користуватися грошима».

– А вам, – не втримався я, – що вам дають гроші?

На подив одразу і спокійно вона відповіла:

– Незалежність. Незалежність від інших і від обставин. Хіба це мало?

«Це немало» – згодився я. І вже згодом від сторонніх людей довідався більше. Бізнес-бабен з базару не зі спартанських мотивів не користується газом і відмовляє собі в холодильнику і пральній машині. Вона вивчила внука на *юриста, допомогла купити йому квартиру у Львові і відкрити* свою фірму. Вона поставила на цвинтарі мармурові пам'ятники чоловікові і доньці. Вона утримує цілком чужу їй самотню жінку-інваліда. Під її опікою дворові собаки, коти й голуби. А інше, як сказали церковні люди, знає лише Бог.

Після двох горнятків чаю з цінторії і келиха фараонівського трунку я неохоче покидав світлицю баби Лізи. Ми пробирався двором через лопухи і тіла розімлілих на вечоровому осонні дворняг і п'яненьких мужиків. Власне, і я б ще непрти був біля карафки погомоніти з Петрівною про філософію підприємливості на тлі нашої лінькуватої ментальності. Але вона поспішала на вокзал. Зі Львова їй мали передати пакунок з рекламними проспектами, які вона щоп'ятниці розносить по фірмах. А після їй бігти на нічне чергування в дитсадок. Якось іншим разом...

ФРАНЦІЯ ПІД ЗОЛОТОМ І СОЛОМОЮ

Для мене Франція – також Жінка. Жінка, яка ніколи не буде твоєю.

Малювати Францію чорнилом – однаково, що купатися в Ла-Манші у куфайці. Імпресіоністи з'явилися саме тому у Франції, бо тутешнім художникам не вистачило традиційних фарб.

Бджола, кажуть біологи, бере взяток із 12 квіток. Нам теж досить дванадцяти мазків, щоб накидати розплиначастий «а-ля імпрессіо» портрет цієї незбагненної землі.

Країна парфумів починається вже з першого, даруйте, придорожнього туалету. Виявляється, що в такий заклад можна зайти, не затискаючи очей та носа, й вийти із сувеніром у вигляді духмяної серветки. Причому, цілком безплатно, не те, що за плечима – у Чехії та Угорщині. Зате платна їзда автобаном – кожну сотню кілометрів машини перепиняють автоматичні шлагбауми з кабінками-скарбничками, і насолоджуйся далі магістраллю – прямою, як стріла, і гладенькою, як шкіра негритянки. До цього треба звикнути – платити на кожному кроці. Хочеш глянути на море у підзорну трубу – плати, хочеш поставити свічку в соборі – кидай монету. Навіть під землею, в метро, тебе досягне з простягнутим футляром музикант. Менше 5 франків (1 долар США) ганьба й давати. Стільки коштує усмішка офіціантки – як чайові. Нікелева монетка на долоні –пропуск у казку, метал для французів і золото для нас.

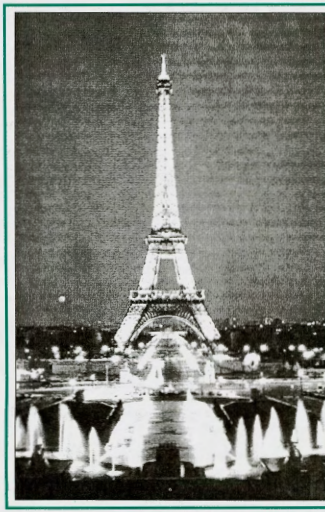
Уздовж дороги низька, але тучна пшениця, білі корови без пастухів, будки для свиней у загородах, поля без людей. (Цей парадокс муляє око весь час: ниви ідеально доглянуті, але цілком порожні. Та коли ми почули, що тут навіть виноград підв'язують машини, усе стало зрозуміло – земля відпочиває від людини й техніки, а люди відпочивають від землі.

Коріння кожного дерева й куща вздовж дороги захищені від палаючого сонця та бур'янів плівкою. Вона створює тепличний ефект і, розчиняючись поволі, насичує грунт необхідними речовинами. Ми придумали мотику й заспокоїлись, французи придумали плівку, щоб заспокоїтись ще більше. Магістралі поділені вздовж нескінченним бетонним квітником, ідеш серед аромату. Через рівні проміжки – теле-

фонні будки, навісики, туалети, тумби з поліетиленовими мішками для сміття.

Французи засмучені, що туристи засмічують їхню країну. Над озером із лебедями й дикими качками в центрі містечка наш друг побордовів лицем, побачивши у воді пляшку. «У вас кидають у воду пляшки?» – схвильовано запитав, не зрозумівши нашого жарту, що в нас пляшки здають. Кожне француженя знає, що скло треба кидати у зелений пластиковий балон, папір – у білий, пластмасу – в жовтий, а рештки їжі – в коричневий. Вони стоять на розі кожної вулички. А симпатичні сміттички на колесиках – біля кожного будинку або на подвір'ї, слугуючи водночас декоративною деталлю. Мішки з них вибирають на світанку, коли ходять листоноші з ранковою поштою і поливають квіти маленькі машини з бочками. На 100 французів припадає один муніципальний робітник, що стежить за чистотою, порядком, озелененням.

У Парижі ми бачили Нотр-Дам, Лувр, палаци королів, ажурні, як коштовні кольє, мости, але найбільше у Франції вразили й запали в душу містечка та села. Це неповторне поєднання каменю, темного дерева, черепиці, яскравої зелені та квіткового буйнощіту. За кілька днів тебе не покидає підозра, що ще щось нереальне, іграшкове, декоративне. Ну, не можуть, не можуть з кожного стовпа звисати гірлянди квітів, не можуть звичні буки мати кубічні крони, не можуть рости огорожею туї, кипарисовики, гінкго та інші екзоти, а трава підстрижена так, що боїшся погладити її рукою, не те що ступити ногою...

Ще й нині приходять у сни картинні містечка з пряними пахощами старовини. Нових будівель, здається, немає. А придивишся – нове теж замаковане під ретро. Той же рудий камінь, ті ж потріскані балки, простір між якими заповнено цеглою, декорована під мох черепиця або солома. Так-так, солом'яні дахи – нині наймодніше й найдорожче захоплення французів.

Наш знайомий безробітний Раймон опанував це ремесло, йому досить працювати лише погожі літні дні, щоб цілий рік безбідно жити і відпочивати в Іспанії. «Я приїду до вас, – похвалявся він, – і покрию будинки багатіїв-мафіозі соломою. Легше палити». У кожному французові дрімає революціонер. Але не кожен зрозуміє, що в нас цей безробітний був би першим багачем – з кількома автомобілями, басейном, віллою, начиненою антикваріатом.

Старожитності – бог французів. Те, що ми старанно ховаємо, чого соромимось, вони виділяють і цим пишаються. Лише заможний може дозволити собі купити двохсотрічний хлів, законсервувати його в такому вигляді й жити на заздрість окрузі. Всі інші задовольняються скромнішим – на чільному місці в дворі виставити стару бочку, казан, винний прес, сінкарню, ступу, колесо від воза, а якщо пощастить, то й бричку чи млинок. Маленький музей у кожному дворі, домі. Стіни вітальні та полиці обвішані й закладені картинками, реліквіями від діда-прадіда. Меблі теж обов'язково старовинного крою, з масиву, як давні, так і нові.

На подвір'ї одного багатого архітектора ми бачили піч, нарубаний хмиз, перев'язь для коней, закіптюжені котли, чайники, глеки, старі бутлі, корзини. Скидалося на те, що тут нуртує інтенсивне 'аздування, хоча, крім самописця, господар ніякого інструмента в руках не тримав.

У селі, щоб «витягнути людей із нір», організували виставку... опудал, їх знесли з округи понад сотню. Одна паризька бібліотека продублювала виставку в столиці, а потім колекцію захотів купити один можновладець.

У кожному містечку є кілька антикварних лавок. У Парижі – цілі квартали. В одній вітрині нам показали в дерев'яній мисці чорні сухарі. «Що це?» – запитали ми. – «Український хліб».

Французи теж починають свій день із хліба, вірніше, з булочок, їх розвозять на замовлення вранці разом із блокамиджерельної альпійської води. «Оранжів» і «кока-кол» тут майже не п'ють, забороняють дітям. На сніданок – велика піала кави, французькі булочки, круасани з шоколадом, запашний хліб із маслом (звичайне підсолене, знежирене для тих, хто худне) і вареннями, яких десятки найменувань у баночках з етикеткою «Добра мама». «Добру маму», як і все для кухні, звичайно, купують у магазині. Трапеза закінчується свіжо начавленим апельсиновим соком і фруктами.

Взагалі розповідь про французів треба починати з їжі. Один із їхніх президентів сказав: «Хіба можна правити країною, де 400 видів сирів?».

Застілля починається з легких закусок – креветки, лангусти, краби, омари. Потім овочеві салати, в яких добрий десяток компонентів, далі напівсирa смажена телятина, пелюстки шинки з картоплею фрі, спаржею або артишоками. До цього соуси, оливи, маринований часник та огірочки завбільшки з ніготь. Відтак листки салату – білого, рожевого, зеленого, з пікантними приправами. Тоді настає кульмінація обіду – вносять сири. При цьому, немов при фейєрверку, усі ахають. Господиня за столом не припрошує нікого, але тацю із сирами підносить до кожного. І боронь Боже, не взяти бодай шматочок камамбера чи в'язкого козячого, якщо вас

Красвиди Ельзасу

лякає рокфор із пухнастою пліснявою в дірках. Фромаж – так називають сир – це серце французького столу. Ну, а душа його, звичайно, – вино.

Горілки, коньяку, лікерів і пива на столі ви не побачите. Аперитив – це перед тим. На стойці бару, на ´анку, підвіконні чи просто на підлозі цикується табун пляшок, з яких кожен вибирає питво до смаку. Французи віддають перевагу пастису – анісовій настоянці з льодом і водою. Наших від цього «сирого» напою проносить, а вони його п'ють, як молоко (він і схожий на нього).

Аперитиви тривають від 10 хвилин до 3 годин і становлять преамбулу гостини, задають їй тон. Після закусок вносять вино, сорти залежать від страв, і їх таки більше, ніж сирів. Якщо ви не любите вина, у Франції ви будете мучитись. У тім, гостинний господар може під десерт урочисто внести запилену пляшку кальвадосу. Від нього більше запаху, ніж смаку. Цього яблучного спирту можна випити заледве 30 грамів, щоб не продірявити собі кишки. Хемінгуей, Ремарк, Ван Гог пили більше, але вони не були французами, до того ж погано скінчили.

Третя національна річ для спожитку – сидр, щось проміжне між квасом і яблучним вином. Існують навіть запосини на сидр: друзі всідаються на терасі і жваво ведуть бесіди про все і ні про що, як це уміють лише французи. А господар час від часу спускається до підвалу за черговою пляшкою. Можна б одразу виставити ящик, але це ритуал – неквапом ´ти в льох, вибирати, поглядаючи крізь золотистий трунок на сонце.

«У вас не роблять сидру і кальвадосу?! Куди ж ви діваєте яблука?» – дивувалися наші французькі друзі. – «Ми їх не діваємо. Вони самі кудись діваються», –віджартовувались ми. Але вони більшості наших жартів не розуміють.

Наприклад, скажеш французові, що наша середня зарплата дорівнює ціні їхньої пляшки шампанського чи кілограму грибів лисичок у магазині, – очі в нього починають нервово стрибати, не знає, як реагувати на цей розіграш. Уява про Україну слабенька, для більшості Україна, Польща, Румунія, Угорщина – це щось одне, відокремлене від Росії, до якої симпатії немає. До всього, що від´єналося, ставлення співчутливо-захоплююче. У страхового агента Франка вдома колекція бюстиків. «Якби знав, – сказав я, – то міг захопити маленького Леніна, він би тут гарно вписався». Франк перелякано стрепенувся: «Ні-ні, краще вже Катерину II».

Щоб закінчити гастрономічну тему, зауважимо, що пива французи п'ють мало. Коли ж у барі все-таки замовите, обов'язково поцікавляться: нормальне чи велике. Велике – 330 грамів. А взагалі тут п'ють перманентно, потроху, але часто. До гостини, за столом, за кермом, перед сном. Легкість напоїв, біологічна чистота спиртного й повноцінне харчування приглушують сп'яніння. Підпилих тут побачити можна, п'яних – не доводилось.

Визначити менталітет середньостатистичного француза дуже важко. Пригадуєте книжкових героїв – д'Артаньяна, Атоса, Портоса, Араміса? Усі вони різні й усі французи. Та все ж визначальні риси в кожної нації свої. У французів це – контактність, добродушність, доброзичливість, гіпертрофована тактовність, гостре чуття справедливості й свободи, елегантно приховані лінощі та скупість.

Якщо француз не усміхнений при розмові – це не француз. Усміхається чоловік, що повертається з роботи додому, усміхається дружина, зустрічаючи його. Між ними емоційний діалог: «Ти так рано повернувся?». – «Так, сьогодні вдалося вирватися раніше». – «І тебе дорогою не заскочила гроза?». – «Я перечекав її в кафе з Філіпом». – «О, як Філіп, я не бачила його вже три дні?». – «Він цілує тебе й запрошує нас завтра на вечірку». – «Але ж нас уже запросила на пікнік Жанет». – «Шкода, тоді до Філіпа ми заскочимо на каву». – «І візьмемо Жака з Амік. Вони завтра збираються до нас. Чудово, Жак любить танцювати, а там буде Жаклін. Ото насміємося»... Вони сміються з такою втіхою, ніби обговорюють якусь рідкісну веселу подію.

Але це справді так, день для французів починається після закінчення роботи, тиждень – у суботу. Вільний час – це зустрічі й спілкування. Розмовляють на три теми: з любов'ю і повагою – про себе, з іронією – про політику та рідний уряд, з байдужістю – про проблеми життя.

Збоку може здатися, що проблема тут лише в одному – як цікавіше й оригінальніше провести дозвілля. Аперитив випити в одному місці, пообідати – в другому , випити каву – в третьому, порозважатися – в четвертому. Нормальний день нормальних французів. Усі сповідують одну релігію – радість життя. Усе довкола має радувати око, вухо, душу. Вони створили для себе таке життя.

Ми запізнювалися на важливий прийом, коли раптом на мосту Дід´ зупинив машину. Хлопці тягнули в річку віслюка, той упирався, ревів. Наші друзі вистрибнули з авто й реготали рівно двадцять хвилин. Жертвуючи етикетом і бенкетом, вони не проминули нагоди повеселитися з кумедної картинки. Бо вони – французи.

Наш провідник у Парижі скликав групу гортанним кличем альпійських вівчарів. Цілі Єлисейські Поля реготали. Пляж плескав у долоні, коли один із хлопців вивалявся в болоті й чортом бігав по піску. Запросто можна стати біля бродячого музиканта й голосити все, що заманеться. Вам ще

більше кинуть монет, ніж йому. Люди вміють радіти маленьким нехитрим дурницям. Уміють не бути серйозними. Коли відпочивають. Але ніхто не здивується, якщо в розпал гостини господар чи господиня підведеться і скаже: «Даруйте, мені рано на роботу». І відправиться в спальню. Після вечірок можуть не прибирати плящок, не помити посуду, але обов'язково готують свіжу сорочку, краватку, шкарпетки на завтра. Про роботу не говорять, як не говорять про молитви. Робота – це Бог, йому або віддаєшся сповна, або не віддаєшся зовсім.

Джинси, вицвіла майка, сандалі зі шнурків годяться на вулицях Парижа, в ресторані, на прийомі, але на робочому місці ти мусиш бути в краватці й піджаку. Бо ти працюєш на Францію.

Виробнича дисципліна жорстка. Дід'ї, спізнюючись на службу, заспокоював нас: нічого, ці 15 хвилин я відпрацюю після. Щоб робітники не відволікались, бачили ми на електромеханічному заводі, не робочих місцях передбачено все – напої, фрукти, сигарети. Поряд автомати з кавою, морозивом, пивом, бутербродами. Половину вартості, як і обіди в їдальні (таких ресторанів у нас не зустрінеш!), оплачує завод.

На табло в цеху біжить електронний рядок інформації про новини на підприємстві, в містечку.

«Тихе радіо» одразу ж розповідало про екскурсію нашої делегації. До речі, на кожному верстаті передбачене місце для квітів, фотографій, плеєра. І ніяких комбінезонів, спецівок, кожен одягнений на свій смак.

Марку своєї фірми бережуть, як зіницю ока. Вам не вдасться виміняти наше шампанське (до речі, дуже дороге там) на плящку одинарного вина для сувеніру. Власник магазину не наважиться дати жодну дрібничку без чека касового апарата.

Заробляють тут – скільки працюють. Власниця готелю, де жили керівники делегації, крутилася до півночі з вечерею, але о сьомій ранку столи вже були сервіровані для сніданку-фуршету. Потім вона відправлялася підробляти на таксі.

Франція – нача посестра Україні: така ж за площею, чисельністю населення, кліматом, самодостатністю ресурсів. Якби доля розпорядилася 50 літ тому трішки інакше, вона ще більше була б нам близька. Якби Черчілль наполіг на своєму варіанті «другого фронту» й союзники висадилися не в Нормандії, а почали діяти на півдні Європи, Червона Армія отримала б усю Німеччину, Бельгію, Голландію, Данію, Францію... Але Бог милував Францію. І тепер у Нормандії висадився «фольклорний», як писали їхні газети, «Ікарус» із сорока мукачіївцями. Висадилися не переможцями, а переможеними від стресів побаченого.

Наш чоловік, де б не завівся, в першу чергу прикидає, що би звідси привезти дешевого. Першого ж дня всі зрозуміли, що найдешевшими для нас тут будуть враження. Але водночас і найвартіснішими – на все життя.

Якщо можна порівнювати дві країни загалом, то рівні життя людей не співмірні. Кожен француз-провінціал має будинок, паризанин – віллу-дачу в курортній місцевості. Одиниці таких, що живуть у багатоповерхових будинках, щоправда, займають півповерху. Кожен претендує на власний маленький рай, на бодай крихітну зелену галявинку в 2-3 сотки. Така ділянонка коштує добрий десяток тисяч доларів. Близько 200 тисяч – середній будинок із гаражем. Щодо автомобіля, то це – як зубна щітка. Можна зекономити на телефонному апараті, на костюмах, на фруктах, але автомобіль мати повинен. І не один. Для сімейних поїздок — добротна машина, для роботи годиться старіша, для дружини чи синаступента достатньо малолітражки. Так заведено в середніх сім'ях.

У тому, щоб усі французи мали автомобілі й вчасно міняли їх, зацікавлена й держава. Це пожвавлює економіку, сервіс, дає людям роботу, менше витрат на громадський транспорт. Недавно держава в примусовому порядку скупила за 1 тисячу доларів усі автомобілі, яким більше 10 років. Ми бачили, облизуючись, ці машини із табличками «не продається» на текстанціях. У нас би шикували на них, а там – це мотлох. «Лад» у Франції дуже мало. Якщо й трапляються, то їх не пізнати: сяють перламутром, імпортними колесами, мають реновські двигуни й коштують дорожче, ніж на батьківщині. Невигідний бізнес для нашого туриста. Щодо французів, то купити автомобіль доступно кожному.

Наші друзі: Дід'ї – інженер, Елен – медсестра. Він заробляє 18 тисяч франків на місяць (близько 4,5 тисячі доларів), вона – 12 тисяч. Мають сина школяра. На подвір'ї три автомобілі, не рахуючи старого «Рено», пущеного на запчастини. При цьому Дід'ї лакомиться на новіший випуск, але дружина стримує його, бо відкладають гроші на ліпший будинок. Шість кімнат із підвальними приміщеннями не влаштовують їх. Котедж має бути не тільки просторим і зручним, але й красивим, престижним.

Житло їхнє начинене всілякою побутовою техніокю, дорогою музичною апаратурою, меблями з цілісного дерева

Біля парку Кусто в Монако

Годинникова вежа в Страсбурзі

(синтетичні тут не проходять), кількома комп'ютерами, у тому числі монітелем, який дозволяє одержати будь-яку довідкову інформацію про Францію. Досить лише набрати прізвище чи поняття, що вас цікавить. Снідають удома, обідають на роботі й у школі, вечеряють найчастіше в гостях. На столі завжди соки, фрукти, сири. Ласощів тут їдять мало, хіба що у вигляді фруктових тортів і морозив. На харчування француз витрачає чверть зарплати. На одяг – менше. Щодо моди, Європа живе цілком в іншому вимірі, ніж ми. У нас орієнтири азіатські – виділити себе бодай дорогим, привабливим убранням. Вони воліють виділяти себе іншим. Визивно одягатися, як і фарбувати губи та очі, – це виявнесмаку, панельщини. У таких жінках упізнають кокоток. Ціла Франція, включаючи Париж, ходить у простих, м'ятих, безбарвних майках, сорочках чи спідницях, джинсах. На босих ногах – кросівки, м'які туфлі, мокасини. Так вони сидять у ресторанах, гуляють містом, ходять на звані вечері. Так із нами весь час ходив молодий француз алжирського походження. «Який скромний!» – дивувалися дівчата. Поки не побачили його віллу, вирубану в скелі, двір із фонтанами, лімузинами, породистими конями.

Одяг тут недешевий. Справжню ціну каміонам гуманітарної допомоги, яку бридливо називаємо ганчір'ям, ми зрозуміли лише тут. Це справді величезні кошти, а француз відриває від себе одежину не так уже й легко, виключно з християнських міркувань. Так само він ніколи не покладе собі на тарілку більше, ніж хоче з'їсти. Зате ми... Знаючі французькі чули тихеньке бідкання на гостинах літніх дам: «Гаспіеж, гаспіеж...». Яке марнотратство! На пікніку син двічі нагадав батькові, що той не доїв свого салату: «Ти що, забув за нього, тату?» У приватному гаражі ми хлюпалися водою з крана, вода текла, поки ми говорили. З офісу вийшов службовець і мовчки закрутив кран. Тоді ми зрозуміли, чому наші господарі лише один раз приймають душ, воліють освіжитися мокрою рукавицею. Лічильники немилосердно рахують усе. Щомісяця приходить чоловік із муніципалітету й знімає з них показання. За комунальні послуги французи платять добру половину зарплати, включаючи податок на землю. Недешева штука – приватна власність. Нам ще належить спізнати це.

Існують і приватні школи. Держава не втручається в їхні справи, але вимоги до освіти однакові. Далеко не всі батьки дають своїх чад у приватні заклади – там більше демократії, а отже – менше дисципліни. Та й характерно для французів – всіляко приховати своє багатство, не виділятися над загалом. У групі, яка вперше організувала поїздку до Мукачева, – архітектор, учитель, мер, інженер, власник ресторану, безробітний, муляр, багатий власник, маляр, студентка. Що об'єднує цих людей? Доброзичливість одне до одного й до всього світу. Серед них був і чоловік, якого покинула дружина, залишивши йому чотирьох доньок. Здавалося б, клопотів вистачає. Аж ні, виділив велику суму на спорядження вантажу, місяцями готував поїздку, а тепер, у Франції, весь час супроводжував нашу групу, оплачуючи дороги, бензин, морозиво й пиво для спраглих екскурсантів. Нам їх не зрозуміти. Так голодний не розуміє ситого, хворий – здорового. А не навпаки.

У нашої середньої сім'ї теж є дах над головою, їжа на столі, сяка-така автомашина. Але ці елементарні блага даються такою енергією, хитрістю, нелюдськими зусиллями! Тоді як там це нормальний і природний процес. Українець Роман, який потрапив сюди в п'ятирічному віці, навчається на російському факультеті університету. Має маленьку машину й однокімнатну квартиру, бо в гуртожитку (по одному - в кімнаті) занадто шумно. Він знає, що, ставши перекладачем, отримуватиме за день роботи мінімум 1 тисячу франків (200 баксів). «Ого!» – скаже читач. Та ні, зовсім не «ого!».

Гармонія – понад усе

Вони дуже хотіли показати нам один заклад, як ми не впиралися спочатку. А даремно. Біля готичного графського палацу на ідеальному зеленому моріжку жінки гуляли з колясками. Але діти в них були незвичні – останньої стадії інвалідності, коли не працюють ні ноги, ні руки, ні мозок. Але це Божі створіння, люди й поводження з ними людське. Ми не бачили такого багатства фруктів і делікатесів на кухні, таких басейнів і ванн, гральних пристроїв, предметів гігієни, що виключають не тільки бруд, але й побічні запахи. А автомати, якими пересувають калік по поверхах, кімнатах, якими купають і масажують їх, – це з жанру фантастики. Тисячу франків виділяє держава щоденно на утримання такої дитини. Щоденно.

Ще більші чудеса чекали на нас у сусідніх корпусах. Декотрим із тих дітей вдається стати дорослими. Реабілітація особистості триває. Вони працюють у цехах, виконують на свій смак просту роботу – деталі, фарби, іграшки. За це одержують зарплату. Потім повертаються додому. Комуна – 6 чоловік – має свій спільний хол із телевізором, іграми, функціональними куточками, свою кухню, санвузли й кожен окремо – спальню. Вона обладнана на його розсуд, за його зарплату. Живуть разом чоловіки й жінки, живуть однією сім'єю, а при бажанні – попарно. Після роботи, у вихідні до їхніх послуг будь-яка форма відпочинку. Хоч у паризький театр чи ресторан. Але за все вони платять – така умова гри-

життя. Велич і багатство нації в тому, як вона ставиться до знедолених, обділених природою. І жоден із французів не скаже, що це – мармотратство.

Діти – маленькі божества французів. Нація не відтворюється. Кожна третя пара розлучається, майже половина сімей складається з одного батька. Такого потягу до самостійності, незалежності, відокремленості тут ще не знали. Кожна дитина ділиться й пеститься обома батьками, дідусями й бабусями, родичами, вчителями. Для них басейни й спортивні зали, бази відпочинку, морські прогулянки, вакації в Іспанії, Португалії, Англії, Італії. Перше, що запитали нас французи: «А де ваші діти?». Для них відпочинок немислимий без дітей. Можливо, тому вони й самі трішки схожі на дітей.

Жан-Поль Дюб'є, головний ініціатор нормандсько-мукачівського альянсу, привіз нас показати місце своєї роботи. Цей молодий чоловік, якого знають навіть в уряді, – вихователь у дитсадку села з 300-ма жителями. Займається з 25-ма дітьми. Для послуг цієї групи 6 залів – ігровий, спортивний, навчально-бібліотечний, музичний, мистецький, зал-макет рідного села. І все це начинене муляжами, ляльками, театральними костюмами, картинами, матеріалами для ігор, інструментами. Повно різних лабіринтів, підвищень, наметиків і схованок, де можна усамітнитися, матів, де можна подрімати. У кожного виховання своя шафка з речами, творчими роботами.

Неприборкана фантазія вихователя дійшла до того, що діти почали видавати свою газету й журнал. Для цього є ксерокс і комп'ютер. Цю «пресу» передплачують у селі, вона дає прибутки.

У Франції однаково важливо – наблизити сільських дітей до столичного рівня і зберегти село. Сільським господарством займається дуже малий відсоток жителів, адже все механізовано, й люди шукають роботу за десятки кілометрів, навіть у столиці. Недарма тут жартують: генії народжуються в селі, а вмирають у Парижі.

Тому й обладнали мерія та батьки одне з приміщень під декорації села. Тут пошта в зменшеному вигляді, магазин із товарами, майстерня по ремонту одягу та взуття, гараж із машинами, перукарня, ресторан із кухнею. Одна з наших жінок побачила й заскиглила: хочу таку кухню. А діти навіть не ідять у дитсадку. Цей ритуал має відбуватися лише вдома, біля сімейного, так би мовити, вогнища. Соціологи й психологи вважають, що вже з пелюшок треба виховувати священне ставлення до сім'ї, до рідної місцевості. Через те й не поспішають провінціали до Парижа, відгукуючись про нього здебільшого іронічно.

Париж – це велетенський вулик, що гуде і вдень, і вночі, засліплює кольорами, вогнями, задурманює пахощами з кафе та магазинів, приголомшує архітектурою, як старою, так і новою. Ейфелева вежа спочатку здається височенним краном, який забули після будівництва. Потім починаєш розуміти цей божевільно-сміливий трюк – купу залізяччя на фоні химерних соборів. А вночі вона сяє, як божественний жезл. Одна біда, що на ці 6400 тонн металу кожні 7 років треба 45 тонн фарби.

Тріумфальна арка – великі кам'яні ворота. Єлисейські Поля – не зовсім поля, а проспект, схожий на Кутузовський у Москві або Хрещатик у Києві. Він запруджений людьми, половина сидить біля кафе й дивиться на іншу половину, що йде. Ці пагорби Наполеон розчистив, щоб зручніше було стріляти по Версалю. Усе так просто, по-житейськи, а мільйони роззяв із цілої планети приходять уклонитися цим каменям, щоб сказати: побачити Париж – і померти.

Дивно, але помирати після цього зовсім не хочеться. Навпаки, заздриш волохатому бомжеві під Лувром, що півдня смокче бляшанку води й дивиться не на палац, а в небеса. Кімнати Лувра тягнуться на 17 кілометрів. 17 кілометрів найкращого в світі мистецтва. Збожеволіти можна. Нам це не загрожувало, бо музей був вихідний. Задовольнилися скромнішим – освіжили у фонтані ноги. Мури Лувра вже 2 роки чистять лазерними струменями. Суто французький винахід, бо якщо чистити щітками, то можна зняти 2 міліметри історичного пороху. А це ж «гаспіязь» – мармотратство! З чорного Лувр поступово стає білим. Дивовижна картина.

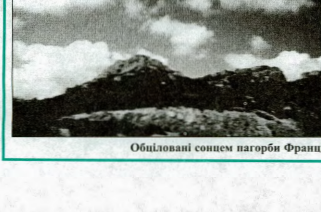
Найбільше вразив Собор Паризької Богоматері. Ні, не величиною (вмішує 9 тисяч відвідувачів), не романтично-готичною тендітністю, а соборною врочистістю середини. Чуєш кожен крок тисяч ніг, вони відлунюють десь аж у небі. Таки наші кроки по землі записуються в небі. Освітлення нема, але існує якесь внутрішнє свічення ликів святих, скульптур, мощей мучеників і самої Божої Матері, якій кєрольо простягає своє корону, здаючись на її милість... Після цього мир прийшов у королівство. О, як цього бракує нам! І як ми не готові на таку жертву!

У Парижі є все: і готелі з номерами в 7 тисяч франків за ніч, і бездомні алжирці на решітках теплотрас, і міст для закоханих, і церква для повій, і кілометрові картини Ренуара, що закривають ремонтні роботи на будинках, і ресторани на старих шухнах, і безліч парків, у яких дрімають бабусі, і цілі вулиці квіткових базарів, і набережна для гомосексуалістів, і калейдоскопічні вогні Сени... Напевно, усе це й сплітається в свято, яке завжди з тобою. А точніше – завжди не з тобою.

Що ж, наберемося терпіння, повчимося мудрості у французів, які кажуть: якщо ти не маєш того, що ти любиш, то полюби те, *що маєш. Про це думалось позавчора* назад, дві доби під палаючим сонцем і духотними зорми. Та ось у світанковому присмерку зарябили кілометри сміття біля рідного кордону. Над іржаво-запилюженими будяками сходило сонце. У придорожньому кіоску жебрачка каночила гривеник, буфетниця відмахувалася. Негаданий алкаш, допиваючи пиво, лінивo радив: «А ти її віником, віником»...

Ось ми й удома. Ось і сни*м кінець*.

м. Мукачево

Обцілований сонцем пагорби Франції

Зачаровані Карпати: Заповідники та національні парки Закарпаття. – Ужгород: «Карпати», 2005.-320 с.-іл.

Нещодавно у всеукраїнському видавництві «Карпати» побачила світ фотокнига «Зачаровані Карпати» про заповідники та національні парки Закарпаття під загальною науковою редакцією доктора біологічних наук, професора Ф. Д. Гамора та доктора біологічних наук, професора В.І. Комендара.

Спільний доробок «Карпат» та наукових колективів Карпатського біосферного заповідника, Ужанського національного природного парку, національного природного парку «Синевир», регіонального ландшафтного парку «Зачарований край» видано на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за програмою випуску соціально значущих видань.

На 320 сторінках поміщено понад 560 кольорових фото. Кожен, хто придбає це унікальне видання, подорожуватиме мальовничими куточками краю у центрі Європи, ознайомиться із заповідними місцями Закарпаття, торкнеться серцем краси високих гір, зелених полонин і мармурових пралісів, вслухається у срібне багатоголосся птаства і передзвін грайливих потічків.

– Карпатська гірська система є унікальною скарбницею не тільки європейського, але й світового значення, – йдеться у передмові до фотокниги «Чарівний край у Центрі Європи» наукових редакторів Ф. Д. Гамора та В. І. Комендар. – Карпати поряд з Альпами і Балканами характеризуються найбільшою біологічною різноманітністю, потужним природно-ресурсним потенціалом, високим рівнем збереженості дикої природи та самобутнім культурним спадком.

Величезне значення для природи та населення Європи має густа мережа річок, потоків і льодовикових озер. Карпати – значне джерело прісних вод та чистого повітря, потужний кліматоутворюючий та водорегулюючий фактор на континенті. Це справді «зелене серце» Європи.

Карпати служать домівкою майже для 18 мільйонів чоловік, формують спосіб життя, визначають соціальну, економічну та культурну структуру великої кількості міст та сіл. Традиційні антропогенні ландшафти, що сформовані тисячолітніми, також мають величезну цінність для природи.

У передмові автори дають характеристику найунікальнішим масивам природно-заповідного фонду краю, пропонують шляхи збереження Карпатської природної серцевини Європи, сталого розвитку цього регіону.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ ЕКОЛОГА

Анотації до розділів «Карпатський біосферний заповідник» підготували науковці цієї науко-дослідної установи міжнародного значення М. І. Бедей, Й. Й. Бундзяк, Ф. Д. Гамор, Б. Й Годованець, Я. О. Довганич, Є. К. Ляшенко, В. Ф. Покинь\череда, Д. Д. Сухарюк, «Ужанський національний парк» – В. О. Копач, І. Ю. Іванега, О. О. Копач, О. Я. Горбей, М. М. Капраль, І. М. Лесьо, С. П. Середа, С. М. Стойко, «Національний природний парк «Синевир» – Ю. Ю. Тих, «Регіональний ландшафтний парк «Зачарований край» – В. І. Комендар, Ю. В. Павлиш, В. І. Радик.

Фотокнига «Зачаровані Карпати» (головний редактор Л. Д. Годований) стане для жителів Українських Карпат і гостей цього регіону не лише своєрідним інформаційно-пізнавальним дарелом, але і запрошенням до захоплюючої подорожі цими мальовничими закутками у центрі Європи. «Зачаровані Карпати» – 4134 книга від часу заснування видавництва «Карпати» (з 1945 року).

Іван Волощук
м. Рахів

Commarmot B., Hamor F. (eds.), 2005: Natural Forests in the Temperate Zone of Europe – Values and Utilization. Conference 13-17 October, 2003, Mukachevo, Ukraine.

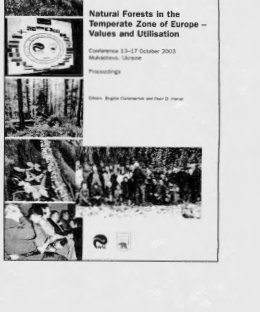
Proceedings, Swiss Federal Research Institute WSL, Birmensdorf; Carpathian Biosphere Reserve, Rakhiv.

Це важливе наукове видання, що побачило світ у Швейцарії, містить 55 статей провідних науковців та дослідників з 23 країн за чотирма розділами: «Структура та динаміка природних та господарських лісів», «Біорізноманіття природних та господарських лісів», «Соціально-економічні цінності природних лісів», «Природні лісові екосистеми: значення, охорона та менеджмент». Автори матеріалів розглядають проблеми структури та динаміки пралісів та природних лісів. Особлива увага акцентується на порушеності режимів збереження біорізноманіття, а також охорони та менеджменту природних лісів. В опублікованих працях також представлено аналіз ролі пралісів для впровадження набільш раціонального господарства та збереження біорізноманіття, а також соціокультурне та соціально-економічне значення природних лісів.

Слід відзначити, що у вступному слові до цього видання директор Швейцарського науково-дослідного інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) Маріо Броджі наголосив:

«Працівники Карпатського біосферного заповідника (КБЗ) та Швейцарського науково-дослідного інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) доклали багато зусиль, щоб зробити можливим проведення міжнародної конференції, яка стала яскравою ілюстрацією співпраці між двома науково-дослідними установами. Велика подяка всім колегам, які працювали у тісній співпраці під керівництвом Федора Гамора та Бригіти Коммармот, а також доповідачам, які представили свої статті до публікації».

Вікторія Столинік
м. Рахів

Осінній настрій. Полотно, олія. 2000 р.

МИТЕЦЬ. ПРИРОДА. ЧАС

СВІТ ГАРМОНІЇ ТА КРАСИ

На життєйських перехрестях нерідко зустрічаємо людей, яких Всевишній наділив не одним, а багатьма чудодійними талантами. До таких належить і герой нашої оповіді відомий закарпатський живописець Йосип Бабинець. Згадується, на першопочатках своєї творчої біографії вагався: якому з мистецтв – хореографічному чи образотворчому – віддати перевагу. Вибір допоміг зробити сивочолий метр – народний художник України Федір Манайло... Траплялося, завдяки толерантному і водночас вимогливому характеру колеги і властьімущі хотіли бачити Йосипа Бабинця на керівних мистецьких посадах. Але він завжди наполегливо, хоча й з делікатною посмішкою на обличчі, йшов до самого себе – людини, для якої малярство – понад все!

Понад піввіку змальовує і возвеличує у своїх полотнах чудову красу Карпатських гір неперебічний лірик, широко відомий на Закарпатті та за його межами член Національної спілки художників України Йосип Михайлович Бабинець. Його живописні твори подібні до пісень, які змалку чув у мальовничому селі свого дитинства на квітучій Ужанщині.

Оспівані, виплекані образи гірських панорам, прозорих рік та цілющих джерел оживають на полотнах, реалізуючи його прагнення до створення світу гармонії та краси.

Шлях до реалізації мрії вів молодого художника через здобуття азів професійної освіти в Ужгородському училищі прикладного мистецтва, багаторічні наполегливі професійні заняття хореографією та танцями, через опанування глибокими знаннями у Ленінградському інституті імені Рєпіна. Поталанило Йосипу Бабинцю!

Поталанило на учителів з фаху, якими були Йосип Бокшай, Адальберт Ерделі, згадуваний вище Федір Манайло. Поталанило, що їх небайдужі серця спонукали молодого ху-

Весна. Полотно, олія. 2003 р.

Стара Верховина. Полотно, олія. 1995 р.

дожника не зупинятися на досягнутому, завжди іти вперед.

Чимало сходжено стежин у житті та мистецтві, чимало створено пейзажних сюжетів-сповідей. Карпатський край у барвистому колі країн-сусідів неодмінно у полі зору митця упродовж благодатних років творчості. Назавжди утвердилися у полотнах Йосипа Бабинця багатопланові гірські перевали з сивими скронями снігів на скронях. Емоційні стани натхнення додають творам художника достовірності та правдивості.

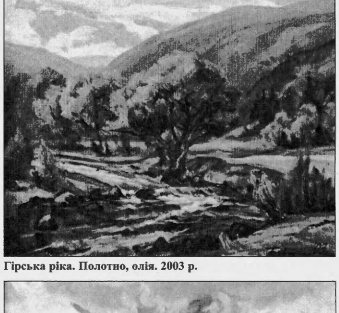
Продовження творчого вернісажу Й. Бабинця див. на 3-4 стор. обкладинки

Верховинське село. Полотно, олія. 1998 р.

З роками автор зрозумів, що кожен куточок землі має свій характер, свою неповторну вдачу. Щоб передати її у художньому творі, треба багато знати і уміти. Завважив маляр, що простір має своєрідну душевність. Чи не тому кожен пейзажний етюд у Бабинця живе окремо, особно. Уникає художник зайвої деталізації. Чуттєвий каркас твору зводиться досягненням композиторської компактності.

Пейзажний опис у Йосипа Бабинця – не просто пейзаж з його правилами жанру. Це – мимохідь схоплене відчуття монументальності та сили природи, її таємнича влада відлуною у полотнах елегійністю, часом персоніфікацією, здебільшого осмисленим узагальненням. Немає у художника порожнечі надуманих фраз. Реалізм відтворення автора налаштовується на досвідченість і працьовитість.

Гірська ріка. Полотно, олія. 2003 р.

До душі митцю припали і площинні пейзажі угорської рівнини. Нема де оку зупинитися! А насправді лаконізм та монохромність розгортає своєрідну театральність дійства. Чи то монолог, чи просто тиша? Лірика танцю осіннього вітру та степового різнотрав'я лягає тьмяними слідами на полотно.

Зразком у малярстві для Йосипа Бабинця завжди був Йосип Бокшай, мистецьким кредо – відданість рідному краю та принципам основоположників закарпатської школи живопису. А вона до рангу чеснот і вартостей, крім професіоналізму, завжди відносила любов до батьківщини. Йосип Бабинець своїми знахідками у пейзажному жанрі примножує традиції регіональної школи... Твори його написані серцем, ясно і зрозуміло, у дусі реалізму.

Член Національної спілки художників Йосип Михайлович Бабинець – у мистецькому і творчому апофеозі. Осіння нива автора багата і щедра, радує виявами творчої активності митця. Від Всевишнього одержав у нагороду не тільки талант, але й світлий, оптимістичний характер. Нехай завжди буде сонячною його мистецька палітра.

Щасти Вам, маестро!

Людмила БІКСЕЙ,
провідний науковий працівник Закарпатського обласного художнього музею імені Й. Бокшая

Сояшники. Полотно, олія. 2002 р.

ЗМІСТ

Стор.

Про заходи щодо дальшого розвитку природно-заповідної справи в Україні (Указ Президента України) 2

ГАМОР Ф. І Марічейка, і Медіи... (французькі та українські природоохоронці обмінюються досвідом) 2

БУНДЗЯК В. Новосілля у біосферному заповіднику 4

Про призначення П. Ігнатенка Міністром охорони навколишнього природного середовища України (Указ Президента України) 5

Екосвіт у подіях 5

КБЗ: участь у міжнародних проектах 7

З високою нагородою! (Директору КБЗ, професору Ф. Д. Гамору присвоєно почесне звання «Заслужений природоохоронець України» 9

І. ВОЛОЩУК. Наукове зібрання у Рахові 10

ОБЛАДАНЮК М. Гуцульське Ельдорадо 12

СМЕРЕКА Ю. Заради примноження природного багатства Закарпаття 14

ГЕТЬМАН В. Питання теорії та методики визначення рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси природно-заповідних територій 16

ВОЛОЩУК І. Природоохоронні території, сталий туризм та сталий розвиток 22

СТОЙКО С. Творець потужного спадку (До 70-ліття словацького геоботаніка та енвайронменталіста професора Івана Волощука) 26

ГОЛУБ В. На схилах Красї 27

ЗЕЛЕНЧУК Я., ЗЕЛЕНЧУК І. Топонімічна автентика Карпат 29

СЕНЬКО І. Село у міжгір'ях 35

БІГУН М. Щоденник лісівника 41

РІШКО М. Про що шепоче Брустурянка?.. 47

ПАРІВВІАЙНЕН Я. Ліси Фінляндії 51

ТУРИС Е., ПОТІШ Л. Селекція: здобутки і невикористані можливості 54

ДЕЛЕГАН І.І., ДЕЛЕГАН І.В. Осінні сурми гір 56

ДЕЛЕГАН І, За дрохву замовлю слово. Стати мисливцем можна без проблем 59

БЕДЕЙ М., ВОЛОЩУК М., АНТОСЯК Т. Поширення червонокнижних видів рослин на території Карпатського біосферного заповідника 61

АДАМЕНКО Я., КОНСЕВИЧ Л., КУНДЕЛЬСЬКА Т. Кислотні дощі над... Говерлою? 66

БУНДЗЯК В. «Ойкос», або відлуння таборового літа 69

ПІПАШ Л., АНДРІЙЧУК Н. Там, де Чорна Тиса Білу догнає... 71

ПОТОЦЬКИЙ П. Хто оживить «мертву» воду?.. 74

КИРИЛЮК М. «Ахіллесова п'ята» цивілізації 76

КУЛЯ Ф. Мудрий доктор Різдорфер 79

ЧУНДАК С. Місток між наукою і виробництвом 81

ІВАНОЧКО В. Стежками Довбуша 84

КУХТА В. «Допоможемо «малій» батьківщині!» 86

СТАРУН В. Зріз макової зернини 88

ДОЧИНЕЦЬ М. Натуралістичні етюди 90

ВОЛОЩУК І., СТОЛІПНІК В. Книжкова полиця еколога 99

БІКСЕЙ Л. Світ гармонії та краси 100

CONTENTS

P.

About measures on further development of nature protection in Ukraine (Decree of the President of Ukraine) 2

HAMOR F. Both Maricheika and Medine... (French and Ukrainian environmentalists share their experience) 2
In July 2004 heads of regional offices of the State Agency of Hunting and Wild Fauna in departmenis of Morte et Moselle, Son et Luar and the town of Leuneville visited the Carpathian Biosphere Reserve and the Vynohradiv state forestry enterprise (Transcarpathia, Ukraine). The visit was supported by the Association «Brotherhood of Lotaringia and Ukraine». In Autumn 2005 a group of specialists from the Carpathian Biosphere Reserve studied experience of nature protection establishments, forest and timber-processing enterprises and farms of Elsaze et Lotaringia and Burgundia (France).

BUNDZYAK V. House-warming at the Carpathian Biosphere Reserve 4
The apartment building built by the Carpathian Biosphere Reserve in Rakhiv and consisting of 15 flats was approved by the State Commission.

About confirmation in office the Minister for environmental protection in Ukraine Mr. Pavlo Ihnatenko (Presidential Decree) 5

Events in the world of ecology 5
Chronicle of activity of the Ministry for Environmental Protection of Ukraine.

CBR: participation in international projects 7
Meeting of managers and coordinators of UNESCO biosphere reserves «EUROMAB–Austria, 2005» (October 25-30, Vienna, Austria); Swiss Scientific Foundation SCOPES gives a push for the new phase of the institutional partnership project between Swiss Federal Institute of Snow, Forest and Landscape Investigations WSL and CBR; Cooperation between CBR and Swiss-Ukrainian project of sustainable forestry in Transcarpathia FORZA is improved (2006-2008); Partnership of CBR in the Carpathian EcoRegional Initiative (CERI); Nomination Dossier «Beech primeval forests of the Carpathians» is submitted to the Headquarters of the Center of World Natural Heritage UNESCO; Co-operation of CBR and the Royal Dutch Society of Nature Conservation within the project «Virgin forests of Transcarpathia, Ukraine, as core-areas of Pan-European ecological network in Transcarpathia».

Congratulations on the distinguished award! (Director of CBR Prof. Fedir Hamor was given a highly distinguished title of «Honored environmentalist of Ukraine»). 9

VOLOSCHUK I. Scientific forum in Rakhiv 10
Within the framework of the XV Hutsul Festival (Rakhiv, Ukraine) the International conference «Ecological and socio-economic aspects of ethnic-cultural and historical heritage conservation in the Carpathians» was held (September 1-5, 2005).

OBLADANYUK M. Hutsul Eldorado 12
Photos from the International conference «Ecological and socio-economic aspects of ethnic-cultural and historical heritage conservation in the Carpathians» (Rakhiv).

SMEREKA Yu. For the sake of enrichment of Transcarpathian natural treasury 14
Experience of the State Administration of ecology and natural resources in the Transcarpathian region.

HETMAN V. Theory and methodology of indication of recreation pressure on landscape complexes of protected areas 16
Constant increase of local population's needs in recreation breeds necessity for solution of a number of questions connected with indication of characteristic features of nature-protection potential and ecologically friendly use of nature. The author gives his point of view as for the mechanism of indication of appropriate norms of pressure of recreation activity on landscape complexes of protected areas.

VOLOSCUK I. Protected areas, sustainable tourism and sustainable development 22
Doctor of Sciences (agriculture and silviculture) Prof. Ivan Voloscuk from Banska Stiavnitsa (Slovakia) proposes basic principles of sustainable tourism and some recommendations for elaboration of action plan for sustainable development and also shares some other ideas.

STOIKO S. Creator of rich heritage 26
A jubilee article dedicated to the 70-year anniversary celebrations of the Slovak geobotanist and environmentalist Prof. Ivan Voloscuk.

HOLUB V. On the slopes of Krasiya 27
A story about tourist business in Velykyi Bereznyi district (Transcarpathia). Green tourists may enjoy staying in nice modern tourism-recreation centers «Pavliy's Guesthouse» and «Shomu-TOUR».

ZELENCHUK Ya., ZELENCHUK I. Toponimic authenticity of the Carpathians 29
The authors propose to readers' attention the Registry of geographic names of settlements and natural sites of Verkhovyna district (Ivano-Frankivsk reg.) drawn up by them.

SENKO I. Village in Mizhhirya 35
Past and present of the village of Kelechyn in Mizhhirya district (Transcarpathia) is given here. The article presents a social-economic and country-studying investigation.

BIHUN M. Forester's diary 41
The article considers the state of forest management in the Transcarpathian region within the period of 1960-2003. The author, an experienced forest specialist, emphasizes that elaboration of the strategy of forest formation will give a positive result for our forests. M. Bihun also briefly presents the history of forest management in soviet collective-farms in Transcarpathia.

RISHKO M What does the Brusturyanka whisper about?.. 47
A member of the National Journalist Society of Ukraine Mr. M. Rishko tells about dynasties of foresters of the village of Lopukhovo, Tyachiv district, Transcarpathian region.

PARVIAINEN J. Forests of Finland 51
Doctor of Sciences (agronomy and silviculture) Prof. Jari Parviainen from the National Finnish Forest Research Institute presents some specific aspects of forest management and protection in Finland. In particular he tells about family forest enterprises, ecological forest planning based on division into districts etc.

TURYS E., POTISH L. Selection: gains and potential possibilities 54
Experience of Transcarpathian selectionists in opposing plant and animal communities' degradation is given here.

DELEHAN I.I., DELEHAN I.V. Horns of Autumn mountains 56
In the Transcarpathia, not far from the Geographic Center of Europe in the Velykyi Bychkiv state forest enterprise, the Ukrainian national contest on deer's roe imitation was held on September 6, 2005.

DELEHAN I. A few words about bustard. It is very easy to become a huntsman 59
Stories about hunting.

BEDEI M., VOLOSCHUK M., ANTOSYAK T. Distribution of Red Data Book plant species in the Carpathian Biosphere Reserve 61
By April 1, 2005 there were registered 2.916 plant species in CBR. 1353 of them are vascular plants, 440 mosses, 396 lichens, 262 fungi, 465 algae. 8 species of vascular plants are listed in the European red List. 112 vascular plant species, 5 moss species, 11 lichen species and 8 alga species are registered in the red Data Book of Ukraine.

ADAMENKO Ya., KONSEVYCH L., KUNDELSKA T. Acid rain above... Hoverla Mountain? 66
Evaluation of anthropic pressures upon the atmospheric air of the highest summit of the Ukrainian Carpathians – Hoverla Mountain.

BUNDZYAK V. «Eukos» or Echo of summer camping 69
The article presents an outlook of the all-Ukrainian ecological camping expedition «Eukos» in 2005. The co-organizers of the camp were CBR and the Transcarpathian Center for Ecological Education and Training.

PIPASH L., ANDRIYCHUK N. Where the Black Tysa runs into the White Tysa... 71
Within CBR there is a dense network of mountain rivers and streams (about 300 of them have the length more than 1 km, and 20 – more than 5 km). The article presents the results of their hydrological and hydrochemical analysis.

POTOTSKYI P. Who revives «dead» water?.. 74
Ecological state of basins of 88% of main rivers in Ukraine if evaluated as «bad», «very bad» and «catastrophic». The author presents his viewpoint upon the problem of water-supply in Ukrainian towns and cities in general and in Chernivtsi in particular.

KYRYLYUK M. «Achilles' hill» of civilization 76
The article deals with energetic resources of the world and their use. It also provides ecological consequences of extraction activities in the Donbas region of Ukraine.

KULYA F. Wise doctor Risdorfer 79
Under the heading «Forgotten persons» you find a story about a doctor, sociologist, and an investigator of fresh mineral waters of Transcarpathia, deputy of the Soim of Carpathian Ukraine (1939 p.), a former Rakhiv resident Mykola Risdorfer.

CHUNDAK S. Bridge between science and production 81
The article deals with scientific research of ecology and environmental protection department of Uzhhorod National University. On November 17, 2005 phyto-products produced by the department won the prize in the nomination «Biologically active food additions» at the exhibition of the National complex «ExpoCenter of Ukraine», and those products were recognized to be the best national goods of 2005.

IVANOCHKO V. Along Dovbush's paths (Ivano-Frankivsk region) 84
Picture gallery.

KUKHTA V. «Let's help our «small» Motherland!» 86
An interview with the director of the Transcarpathian branch of the Loan Bank «Ukraine», head of the Rakhiv Residents Society Mr. Mykola Berezhanskyi.

STARUN V. Poppy seeds 88
A collection of poems by Vasyl Starun, a member of the National Society of Writers. Their main theme is a tight connection between men and nature.

DOCHYNETS M. Naturalist's sketches 90
The author, a member of the Ukrainian Writers Association, a prize-winner of the International Literature Award «Carpathian Crown» (Ukraine-Romania), investigates relations between men and the environment, and also tells about his visit to France - the country where the principle «life is happiness» is raised to the state level.

VOLOSCHUK I., STOLPNIK V. Ecologist's bookshelf 99
Summaries of the book «Magic Carpathians» (2005 p.) and the volume of proceedings «Natural Forests in the Temperate Zone of Europe – Values and Utilization» (2003) that were published jointly with CBR are given here.

BIKSEI L. World of harmony and beauty 100
The article tells about a skillful artist fond of Carpathian landscapes Yosyp Babynets, a member of the Ukrainian Society of Artists.

На 1-2 стор. обкладинки та кольорових вкладках використано фотознімки М. ОБЛАДАНЮКА, І. ШЕЛЕВЕРА, С. МЕЛЬНИКА, В. СОЛОДКОГО, Г. ЦІММЕРМАНА №№ 1-2 (2005) проілюстровано світлинами В. ІВАНОЧКА, С. ІСАЄВА, О. ГЕРЕВИЧА, В. ГОЛУБ, І. КУХТИ, М. ОБЛАДАНЮКА, В. СОЛОДКОГО, Я. ТИМЧУКА

На 3–4 стор. обкладинки див. творчі роботи члена Національної спілки художників України Йосипа Бабинця. 3 стор.: 1 2 3 4 5 6 1. Біля річки. Картон, олія. 2003 р. 2. Після сінокосу. Полотно, олія. 2002 р. 3. Сушать очерет. Картон, олія. 2002 р. 4. Зима в Ясінях. Картон, олія. 1995 р. 5. Пізній мажор. Полотно, олія. 1999 р. 6. Осінній мотив. Полотно, олія. 2002 р. 7. Натюрморт. Полотно, олія. 2001 р.; 4 стор.: 1 2 1. Карпатська осінь. Полотно, олія. 2001 р. 2. Зимова тиша. Полотно, олія. 1998 р.

№№ 1–2 за 2005 р. журналу «Зелені Карпати» видрукувано за фінансової підтримки Закарпатської обласної ради (голова – Микола АНДРУСЬ).
Magazines No. 1 and No. 2 (2005) «Zeleni Karpaty» are printed under the financial support of Mukola ANDRUS – the head of the Transcarpathian regional council.

Автори несуть відповідальність за точність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та ін.
Редакція не рецензує надіслані матеріали, не веде листування з їх авторами.
До статей обов'язкове резюме англійською мовою.

Здано до друку 05.07.2005. Підписано до друку 20.11.2005. Формат 60x84/8. Папір офсетний № 1.
Друк офсет. Ум. друк. арк. 30,5. Тираж 1000 прим. Ціна за домовленістю.

All-Ukrainian ecological scientific-popular magazine «Zeleni Karpaty» («The Green Carpathians»), 2005, № 1–2.
Founded in 1994 (Registration Certificate: series KB, № 239). Editor-in-Chief F.Hamor,
Doctor of Biological Sciences. Editorial Board:
77 Krasne Pleco Str., Rakhiv, Zakarpatska Oblast, 90600, Ukraine.
Off-set printing – «Grafika» (Uzhhorod, Universitetska Str., 21).

